

**NESH KAVRAMI VE
CELÂLEYN TEFSİRİ'NDEKİ MENSÛH
AYETLER**

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN
2015
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Muhammed Emin DOĞRU

**NESH KAVRAMI VE CELÂLEYN TEFSİRİ'NDEKİ MENSÛH
AYETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN**

ERZURUM- 2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

20/07/2015

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " **Nesh Kavramı ve Celâleyn Tefsîri'ndeki Mensûh Ayetler** " adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder. tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

20.07.2015

[Tarih ve İmza]

Muhammed Emin DOĞRU

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN danışmanlığında, Muhammed Emin DOĞRU tarafından hazırlanan bu çalışma 20/07/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN

İmza: .....

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehmus DEMİR

İmza: .....

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ

İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .... / ..... / .....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VII

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ	1
II. AMACI VE YÖNTEMİ	3

BİRİNCİ BÖLÜM

NESH KAVRAMI

1.1. BEŞER FITRATI, SOSYAL PEDAGOJİ VE NESH	5
1.1.1. Neshin Lugat ve İstilahî Anlamları	6
1.1.2. Nesh ile Beda' Arasındaki Farklar	8
1.1.2.1. Yahudi ve Rafizîlerin Nesh ve Beda' Hakkında Söyledikleri	10
1.1.3. Nesh ile Tahsîs Arasındaki Farklar	12
1.1.4. Neshi Anlamanın Yolları.....	13
1.1.5. Neshin Gerçekleştiği Yerler	14
1.1.6. Allah'ın Nesh'teki Hikmeti	15
1.2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE NESH.	16
1.2.1. Kur'ân'da Nesh Çeşitleri.....	17
1.2.2. Kitap ve Sünnet Arasında Cereyan Eden Nesh Çeşitleri	19
1.2.3. Nâsih-Mensûh İtibariyle Kur'ân Sûreleri.....	22
1.2.4. Mensûh Olduğu Söylenen Ayetlerin Çizelgesi	23
1.3. BÜGÜNE KADAR NESH HAKKINDA SÖYLENENLER	23
1.3.1. Neshi Kabul Edenler	24
1.3.1.1. Neshin Aklen Cevazının Delilleri.....	24
1.3.1.2. Neshin Naklen Gerçekleştiğinin Delilleri.....	25
1.3.2. Neshi Reddedenler	28
1.3.2.1. Neshi Aklen Reddedenlerin Şüpheleri ve Bunlara Verilen Cevaplar.....	28

1.3.2.2. Neshi Naklen Reddedenlerin Şüpheleri ve Bunlara Verilen Cevaplar	31
1.3.2.2.1. ‘Anâniyye ve Şum’ûniyye’nin Şüpheleri.....	31
1.3.2.2.2. Nasârâ’nın Şüpheleri.....	33
1.3.2.2.3. ‘İseviyye’nin Şüphesi.....	34
1.3.2.2.4. Ebû Müslim’in Şüphesi.....	35
1.3.3. Kur’ân’da Nesh Konusunda Müstakil Eser Yazarlar	37

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEYN TEFSİRİ’NİN MÜELLİFLERİ

2.1. CELÂLEDDİN EL-MAHALLÎ.....	38
2.2. EĞİTİM HAYATI	38
2.3. HOCALIĞI.....	39
2.4. ESERLERİ	39
2.5. CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ HAYATI.....	40
2.6. EĞİTİM HAYATI	41
2.7. HOCALIĞI.....	43
2.8. ESERLERİ	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CELÂLEYN TEFSİRİ

3.1. TEFSİRİN ÖNEMİ.....	49
3.2. YÖNTEMİ VE BİLİMSEL YÖNÜ	50
3.3. TEFSİRE YAZILAN HÂŞİYE VE TA’LİKLER.....	54
3.4. MENSÛH AYETLER VE GEÇTİĞİ SÛRELER.....	58
3.4.1. Bakara Sûresi.....	58
3.4.2. Âl-i İmran Sûresi	63
3.4.3. Nisâ Sûresi.....	65
3.4.4. Mâide Sûresi.....	71
3.4.5. En’âm Sûresi.....	74
3.4.6. A’râf Sûresi	76
3.4.7. Enfâl Sûresi	77
3.4.8. Tevbe Sûresi	80

3.4.9. Yûnus Sûresi.....	81
3.4.10. İbrâhim Sûresi	82
3.4.11. Hicr Sûresi	82
3.4.12. Nahl Sûresi	84
3.4.13. İsrâ Sûresi	86
3.4.14. Tâ hâ Sûresi	87
3.4.15. Hac Sûresi.....	87
3.4.16. Mü' minûn Sûresi.....	88
3.4.17. Nûr Sûresi.....	88
3.4.18. Şu'arâ Sûresi.....	91
3.4.19. Naml Sûresi	92
3.4.20. Secde Sûresi	93
3.4.21. Şûrâ Sûresi.....	93
3.4.22. Zuhruf Sûresi	95
3.4.23. Duhân Sûresi	95
3.4.24. Câsiye Sûresi	96
3.4.25. Kâf Sûresi	97
3.4.26. Necm Sûresi	97
3.4.27. Mücâdele Sûresi	98
3.4.28. Mümtehine Sûresi.....	99
3.4.29. Me'âric Sûresi	100
3.4.30. Müzzemmil Sûresi.....	101
3.4.31. Târık Sûresi	102
3.4.32. Ğâşiye Sûresi.....	103
3.4.33. Kafirûn Sûresi.....	103
SONUÇ	105
KAYNAKÇA	107
EKLER	112
ÖZGEÇMİŞ	120

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****NESH KAVRAMI VE CELÂLEYN TEFSİRİ'NDEKİ MENSÛH AYETLER****Muhammed Emin DOĞRU****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN****2015, 118 sayfa****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Faiz KALIN (Danışman)****Prof. Dr. Şehmus DEMİR****Yrd. Doç. Dr. Ali YILMAZ**

Ulûmu'l-Kur'ân konularından biri olan nesh meslelesi, kavram olarak temel kaynaklardaki işlenişiyile ele alınmıştır. Kavramın işlenişinin meşhur ve muhtasar tefsîr olma özelliğine haiz Tefsîru'l-Celâleyn adlı eser özelinde ele aldığımız bu çalışmada, öncelikli olarak eserin müellifleri Mahallî ve Suyûtî'nin biyografilerine yer verilerek eserin daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Nesh kavramı geniş bir çerçevede ele alınarak kavramın geçmiş ve günümüz açısından önemi ve kavram içeriği beyân edilmiştir. Bunun yanında kavramı kabul edenlerin ve reddedenlerin delillerine yer verilmiştir. Son olarak da Tefsîru'l-Celâleyn'deki mensûh ayetler zikredilmiştir.

Anahtar Kelimeler: nesh, Tefsîru'l-Celâleyn, Mahallî, Suyûtî, mensûh ayetler

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE CONCEPT OF ABROGATION AND THE ABROGATED VERSES IN THE
EXEGESIS OF JALALAIN****Muhammed Emin DOĞRU****Advisor: Assist. Prof. Dr. Faiz KALIN****2015, page: 118****Jury: Assist. Prof. Dr. Faiz KALIN (Advisor)****Prof. Dr. Şehmus DEMİR****Assist. Prof. Dr. Ali YILMAZ**

The Naskh problem which is a subject of Ulumul Qur'an is dealt with its being discussed in main sources as a concept. In this study, in which we handled the discussion of the concept specific to Tafsir'ul-Jalalayn that is a well-known (meshur) and muhtasar tafsir book, it is aimed that the book can be understood in a better way firstly by giving place to the biographies of the authors of the book; Mahalli and Suyuti. By discussing the Naskh in a wide framework, the importance of the concept for the past and present time, and the content of the concept are declared. Along with that the evidence of the people accepting or denying the concept is included. Lastly, the mensukh ayats in Tafsir'ul-Jalalayn are mentioned.

Key Words: Naskh, Tafsir'ul-Jalalayn, Mahalli, Suyuti, Mensukh ayat

KISALTMALAR DIZINI

bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
r.anh	: Radiyallahu anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih Eden
vb.	: Ve Benzeri
v.	: Vefat
y.y.	: Yer yok

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ yeryüzündeki her şeyi bir düzen ve değişim içinde yaratmıştır. Ezelî ve ebedî olan yaratıcımız, değişim kanununu, öncelik ve sonralık yasasını işletmektedir. Dünyanın küfre boğulduğu anda gelen “oku” emrinin varlıktaki değişimi ve dönüşümü istemiş olabileceği şeklindeki bakış açısı nesh meselesini sürekli gündemde tutmakta, “oku” emri kıyamete kadar her an insana, olup bitenleri oku ve gereğini yap rotasını çizmektedir. İşte biz bu emre uyararak neshi yeniden okumaya, Allah’ın Kâinat Kitabını, yaşanan değişim ve dönüşümleri, Kur’ân ışığında okumaya yöneldik. Bu gayretimizin, konu ile ilgili amacımızın başlangıcı olarak kabul edilmesini ümit ediyoruz.

Kendi döneminde ve sonraki dönemlerde önemini yitirmemiş olan *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı eserdeki mensûh ayetlerin tespiti ve *neshin* süreçsel ve kavramsal olarak ele alınışının temel alındığı çalışmamızın birinci bölümünde; Celâleddin es-Suyûtî ile Celâleddin el-Mahallî’nin hayatlarını ve önemli eserlerini ele almaya gayret ettik. İkinci bölümde; *nesh* kavramının lügat ve ıstılahî anlamlarını vererek, *nesh* hakkında lehte ve aleyhte görüşleri aktarmaya çalıştık. Üçüncü bölümde ise *Celâleyn Tefsîri*’nin öneminden bahsederek tefsîrde geçen mensûh ayetleri Kur’ân sıralamasına uygun olarak verdik.

Çalışmamızın faydalı olmasını temennî ederek, çalışmamda bana yardımcı olan Yrd. Doç. Dr. Faiz Kalın hocama, beni büyütüp yetiştiren kıymetli babama ve tezimin en son aşamasına kadar maddi, manevi desteklerini esirgemeyen değerli eşime ve oğluma teşekkürü bir borç bilirim.

Böylesine tartışmalı bir konuyu çalışmamızdaki amacımız, nesh meselesi özelinde stratejik bir merakla Kur’ân’ın anlaşılmasına küçücük bir katkıda bulunmaktır. İlim dünyasını asırlardır çalıştıran nesh meselesi, kim bilir daha nice çalışmalara konu olacaktır. Neshin yeniden okunmasıyla Kur’ân- insanlık, özellikle inananlar arasındaki iletişimin sağlıklı, aktif olarak devreye girmesi ümidi ve varlığı yaratıp her haline hükmeden Yüce kudretin yardımıyla...

GİRİŞ

I. KONUNUN ÖNEMİ

Allah'ın bu kainat Kitab'ına, nâsîh ve mensûhu koyması hikmetini bilemediğimiz Kur'ân ayetlerinin bariz özelliklerindedir. Beşerin tabiatı gereği zayıf ve yetersiz olmasına mukabil, Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber ümmetine merhametini her daim göstermesi, bu sebepten olsa gerektir.

Allah Teâlâ kıyamete kadar sürecek şeriatini, insanlığın takatiyle uyumlu bir halde göndererek biz kullarına meşru' kılmış ve ilgili hükümleri tahsîs edip, mukayyed hale getirmek suretiyle ya da bir kısmını yahut bütünü neshederek şeriatini bizim için muhkem hale getirmiştir. Bu lütfunu bizlere; *“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.”*¹ buyurarak hatırlatmıştır.

Nâsîh-mensûh konusu, ictehat sahasının önemli bir ilim dalıdır. İctihat konusunda yeri büyük olan naklin önemli faydalarından birisi nâsîh-mensûh bilgisidir. Çünkü zahiri haberleri öğrenmek kolay, gereğini yapmak ise zor değildir. Asıl müşkil nasların özlerinden hükümleri nasıl istinbât edeceğimiz meselesidir. Hz. Ali (r.a)'nin, insanlara öğüt verirken gördüğü bir kâdı ya da kasasın nâsîh ve mensûhu bilmediğini öğrenince hem kendisini hem de başkalarını helak ettiğini ifade etmesi; İbn-i Abbas (r.a)'ın ise *“Kime hikmet verilmişse, şüphesiz ona çokça hayır verilmiş demektir.”*² ayetinin te'vili hakkında Kur'ân'ı tanımanın nâsîh-mensûh, muhkem-müteşâbih, mukaddem-muahher, helal-haramı bilmekle eş değer olduğunu zikretmiş olması ilgili konunun ciddiyetini bizlere anlatmaktadır.

Nesh kavramı sahabe, tabiûn ve müteahhirûn tarafından üzerinde durulan konulardan biridir. Bu konuda Sahabe-i Kiram (r.a) ve tabiûnun sözlerinden anlaşıldığına göre kendileri nesh kavramını usûlcülerin kullandığı ıstılahî manada değil, luğavî manada; *“bir şeyi başka bir şeyle izale etmek”* karşılığında kullanmışlardır. Müteahhirûn ise neshi, ayetlerin kimi vasıflarının başka ayetlerle izale edilmesi şeklinde yorumlamıştır.

¹ Maide: 5/3.

² Bakara: 2/269.

Netice olarak ilgili hükmün süresinin sona ermesi, ilgili kelamın ilk akla gelen manasından başka bir manada anlaşılması, umûm ifadenin tahsîsi, cahiliye adetinin veya önceki şeriatin kaldırılması şeklinde nesh çeşitleri oluşmuştur. Böylece neshin sahası genişlemiş, aklın bu sahadaki gezintisi artmış ve ihtilaflar çoğalmıştır.

İlk dönemlerden itibaren nâsîh-mensûhla ilgili eserler kaleme alınmış, mensûh ayetlerin sayısı hep tartışma konusu olagelmıştır. Zamanla sayılarının beş yüze kadar vardığı dahi zikredilmiştir.

Biz ise bu çalışmamızda, önce nesh kavramını detaylı bir şekilde incelemek suretiyle konunun temelinde hangi problemin olduğunu anlamaya ve tezimizin ilk bölümünü anlatmaya çalışacağız. Diğer bölümde ise Mahallî tarafından kaleme alınmış, Suyûtî tarafından tamamlanmış olan Tefsîru'l-Celâleyn adlı eserdeki mensûh ayetleri inceleyerek sayısı konusunda bir kanaate varmaya çalışacağız.

II. AMACI VE YÖNTEMİ

Bir kavramın yapısı belirli bir süreç içinde oluşmakta, zaman içinde, dönemden döneme lafız aynı kalmak suretiyle kavram farklı içeriğe bürünmektedir. Tarihi seyirde dönemler içinde gezinen her bir kavram, insanlığın temel yapısını ve algısını yansıtmaktadır. *Nesh* kavramı da bunlardan biridir. Biz bu çalışmamızda insan yapısına müsait ancak kavramsal varlığı tartışılmemiş olan ilgili kavramı istilâhî manasından yola çıkarak, kainattaki ve hayatımızdaki tedricilikle uyumunu yansıtmaya çalıştık. Bunun yanında kavramı reddedenlerin görüşlerine yer verip dönem içinde karşı görüşte olanların cevaplarına yer vererek ayrıca Yahudi ve Hristiyanların *nesh* hakkındaki görüşlerini ve ilgili reddiyelerini zikrettik.

Nesh kavramını ele alma amacımız, İslâmın ilk dönemlerindeki sahabeden itibaren kavramın lafız bakımından Ebû Müslim el-İsfahânî dönemine kadar bariz bir tartışma içinde geçmediği, zikri geçen İslâm alimiyle birlikte *nesh* kavramı yerine tahsîs kavramının literatüre yeni bir anlam olarak girmiş olması ve günümüze kadar gelen *nesh* tartışmalarının bir bakıma bu temele dayanmasından ötürüdür.

Araştırmamızda bir yandan *nesh* kavramı hakkında bilgi vermeye çalışılırken diğer yandan da ilgili kavramı içeren, hicri dokuz ve onuncu asra damgasını vurmuş, günümüze kadar meşhur olan, üzerine onlarca haşiye yazılmış ve asırlarca herkes tarafından okunmuş olan *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı nüsha esas alınmıştır. Bu tespit yapılırken bir yandan mensûh ayetler tek tek incelenerek ayetler hakkında olgusal ve bütüncül bir bakış açısı ve yorumu sunulmak istenmiştir.

İlgili çalışmamızda, *Tefsîru'l-Celâleyn*'de, mensûh ayetlerle ilgili kısa cümleler kurulması ve ayetteki *nesh* sebebi hakkında açıkça açıklama yapılmaması anlam bütünlüğü sağlamada okuyanı zorlayacaktır. Çalışmamızda bu durum kaynak çeşitliliğiyle bertaraf edilmeye çalışılmıştır.

İki müellifli olan *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı eseri hitame erdiren dönemin büyük alimlerinden olan es-Suyûtî'nin, ilgili eserde mensûh olarak zikrettiği ayetleri diğer bir eseri olan *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân* adlı eserde zikretmemiş olması hususuna dikkat çekilerek bu konuda farklılık ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nesh konusunda bir yandan güncel eserler kaynak alınırken diğer yandan bu çalışmaların dayanağı olan temel kaynaklarla mukayesesi yoluna gidilmiştir.

Araştırmada *nesh* kavramı ele alınırken günümüz önemli kaynaklarından Mustafa Zeyd'in *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm : Dirase Teşriyye, Tarihiyye, Nakdiyye* adlı eseri kullanılırken, diğer taraftan Zürkânî'nin *Menâhilü'l-İrfân fi ulûmi'l-Kur'ân* adlı eseri gözönünde bulundurulmuştur.

Neticede ele alınan muhtasar bir tefsîr özelliği taşıyan eserin yöntemi hakkındaki tenkitleri beyân eden Nurettin İtr'in "*er-Rivayetü fi Tefsîri'l-Celâleyni ve Nakdi ma fihî min Rivayatin Batiletin ve İsrâîliyyâtin*" adlı makalesindeki tespitler zikredilerek konuya farklı açılardan bakılmaya çalışılması sağlanmıştır.

Tüm bu çalışmalarımıza başlamadan önce ele alacağımız *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı eser baştan-sona okunmak suretiyle mensûh ayetler tek tek tespit edilmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı "Kur'ân-ı Kerîm Meâli" adlı eserdenden ilgili ayetlerin mealleri verilerek zenginleştirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NESH KAVRAMI

1.1. BEŞER FIRATI, SOSYAL PEDAGOJİ VE NESH

Allah, kainatı “Gökleri ve yeryüzünü ve ikisi arasındakileri altıgün içinde(altı evrede) yaratan sonra da Arş'a kurulan Rahmân'dır.” ayetinde³ ifade buyurduğu üzere tedrici bir süreçte yaratmıştır. Aynı tedricilik bu kainatın misafiri hükmündeki insan için de geçerlidir. Nitekim Allah (cc) ; “Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargaha (ana rahmine) yerleştirdik. Sonra bu az suyu "alaka" haline getirdik. Alakayı da "mudga" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şânu ne yücedir! ”⁴ buyurmaktadır. Ayette bir damla suyun alaka'ya, alakanın mudga'ya, mudganın kemiklere dönüştürülüp ardından ona et giydirilmesini ve canlı bir varlığın karşımıza çıkmasını, kısacası bu değişim ve dönüşüm sürecini ancak neshle açıklayabiliriz.

İnsanın bebeklik döneminden temyiz çağına, temyiz çağından buluğa, buluğdan ölüme kadar geçirdiği süreçlere baktığımız zaman her bir dönemin sağ salim atlatılabilmesi için kendi içinde yerine getirilmesi gereken bir takım hususların olduğunu görürüz. Örneğin, yeni doğan bir bebeğe verilecek ilk gıda anne sütüdür. Birkaç ayı dolduktan sonra bebeğe, anne sütünün yanısıra ek gıda olarak sıvı besinler verilmeye başlanır. Daha sonra katı gıdalara geçilir. Aksi bir uygulamayla bebeğe anne sütü yerine katı gıda vermek bebeğin ölümüne varabilecek ölçüde zarara neden olacaktır. Aynı şekilde okula yeni başlayan birinci sınıf öğrencisine bir anda cümleleri öğretemeyiz. Önce harfleri öğretmemiz gerekir. Daha sonra öğrenci heceleme, derken kelimeleri ve ardından cümleleri okumaya başlar. Çocuk okumaya başladıktan sonra da hiçbir eğitimci, süreci tersine çevirerek döngüye aykırı bir metod uygulamaz. Yine diğer bir uygulama olarak doktorun, hastasına tedavi sürecinde tedaviye uygun belirli dozda ilaç vermesi ve daha sonra gidişata uygun şekilde ilacın dozunu azaltması da bizlere

³ Furkan: 25/59.

⁴ Mü'minun: 23/12-14.

göstermektedir ki her şey içinde bir tedrici uygulama ve sürece uygun ihtiyaç tespiti söz konusudur.

Alanı biraz daha genişletecek olursak, toplumların kendi yasalarını oluştururken ilk olarak zamanın şartlarını gözettiklerini, çağın ihtiyaçlarına cevap veremeyen kanunlarda değişiklikler yaptıklarını; medeniyetlerin bir anda zirveye ulaşamayıp, tedrici bir seyir izleyerek oluşturduklarını ve dahî bu yüzyılın teknolojisinin çağa ayak uyduramayan sistemlerinin atıl hale gelmesini de ancak neshle açıklayabiliriz. Netice itibariyle hayatın içinde neshin var olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü beşer fitratı, toplumlar ve sistemler buna musaittir. Tüm bu yönlerden ele alacak olursak; kainatı yaratan Allah'ın insanlığın hidayeti için gönderdiği hayat rehberi Kur'ân'da nesh neden olmasın?

Allah'ın insanlığı karanlıklardan nasıl aydınlığa çıkardığını, Hz. Peygamber (s.a.v) i bütün insanlığa göndererek dini İslam olarak nasıl ikmale erdirdiğini Kur'ân'dan ve Resulullah'ın sünnetinden öğrenmekteyiz. Bu konuda ilgili ayet-i kerimede; *“Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim.”*⁵ buyrulmuştur. Nitekim neshin asıl hedefi ahkâmıdır. Şayet maslahatlar değiştikçe hükümler de değişmeyecek olsaydı, insanlık Allah'ın istediği insan-i kamil olma seviyesine asla yükselemeyecek ve din insanlar arasında yayılma imkânı bulamayacaktı. Bu konuyu daha iyi anlamak için nesh kavramının ihtiva ettiği anlamı ve temel varoluş sürecini iyi bilmemiz ve ilgili süreci doğru okumamız gerekir.

1.1.1. Neshin Lugat ve Istilahî Anlamları

Sözlükte nesh, genel olarak iki anlamda kullanılmaktadır.

Birinci anlamı, bir şeyi izale etmek ve onu yok etmektir ⁶ ki, Allah'ın *“Senden önce hiçbir resül ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu*

⁵ Maide: 5/3.

⁶ Rağib el- İsfahânî, *el- Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ahmed Halefullah, Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire 1970, 746,747; Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Matbaa-i İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekahu, Kahire ts., II, 29; Ebû Bekr Ahmed b. Ali Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l- Kur'an*, thk. Muhammed Sadık el-Kamhavi, Daru'l-Mushaf: Şirket-i Mektebeti ve Matbaat-i Abdurrahman Muhammed, Kahire, ts. I, 72; Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an ve bi'l hamîş İ'cazü'l-Kur'an*, el-Kâdî Ebû Bekr el-Bâkillânî, Mektebetü's-

*temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah şeytanın vesvesesini giderir.”*⁷ ayet-i kerimesi bu anlamdadır. Arabın *نسخت الشمس الظل* “*Güneş, gölgeyi neshetti (izale etti)*” ifadesiyle; *نسخ الشيب الشباب* “*Yaşlılık, gençliği ortadan kaldırdı.*” ifadesi bu cümledendir.⁸

İkincisi ise, bir şeyi bir yerden başka bir yere nakletmek⁹ (نقل) ve değiştirmek (تحويل, تبديل) anlamlarına gelir. Örneğin Arap, bir kitabı içindekilerle birlikte başka bir kitaba taşıdığı anda *نسخت الكتاب* (kitabı neshettim) ifadesini kullanır. Yine, *إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْسِخُ مَا* ayetindeki¹⁰ *istinsah* kelimesinin “*amellerin sahifelere, sahifelerden de başka şeylere taşınması*” anlamına gelmesini, neshin *nakl* anlamına geldiği şekilde zikretmişlerdir.¹¹ Dil bilimcisi Sicistanî ise neshin, “*petekteki arının ve balın diğerine taşınması*” anlamına geldiğini beyân etmiştir.¹²

Nesh ayrıca, *tebdil* anlamına gelmektedir.¹³ Nitekim; “*Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman...*” ayetinde¹⁴ bu şekildedir. Bunun yanında nesh, *tahvil* anlamına gelmektedir.¹⁵ Arabın kullandığı *تناسخ المواريث* “*mirasların bir topluluktan diğer topluluklara el değiştirmesi*” ifadesi buna örnek olacak niteliktedir.

Sekafiyye, Beyrut, 1973, II, 20; Zeynüddin Mer’î b. Yusuf b. Ebi Bekr Kermi Makdisi Hanbeli Mer’î b. Yusuf, *Kitâbu Kalâidü’l-Mercân fî Beyâni’n-Nâsih ve’l-Mensûh mine’l-Kur’an*, thk. Muhammed er-Ruheyl Garayibe, Muhammed Ali ez-Zugul, Dârü’l-Furkan, Amman 2000/1420, 44; Ebu Abdullah Muhyiddin Muhammed b. Ali İbnü’l-Arabi Meâfirî, *en-Nâsih ve’l-Mensûh fî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, thk. Abdülkebir Alevi Medgari, Mektebetü’s-sekâfeti’d-diniyye, Kahire, 1992, II, 195.

⁷ Hac: 22/52.

⁸ Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü’l-İrfân fî ulûmi’l-Kur’an*, Matbaa-i İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekahu, Kahire, ts., II, 175; Râğib el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garibi’l-Kur’an*, 746,747; es-Suyûtî, 20; Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İzah li nâsihi’l-Kur’an ve Mensûhih*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, Dârü’l-Menar, Cidde 1986, 49; Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi Nehhas, *Kitabü’n-Nâsih ve’l-Mensûh fî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, Müessesetü’l-Kütübi’s-Sekafiyye, Beyrut 1989, 10; Kermî, *Kitâbu Kalâidü’l-Mercân fî Beyâni’n-Nâsih ve’l-Mensûh mine’l-Kur’an*, 44; Ebü’l-Hattab es-Sedusi Katâde b. Diame, *en-Nâsih ve’l-Mensûh fî Kitâbillâhi Teala*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1989/1409, 10; Meâfirî, II, 195.

⁹ el-Cessâs, I, 72; Zürkânî, II, 175; Zerkeşî, II, 29; es-Suyûtî, II, 20; Nehhas, 10; Kermî, 45; Ebû Cafer Ahmed b. Abdüssamed b. Abdülhak el-Hazrecî, *Nefsü’s-Sabah fî garibi’l-Kur’an ve Nâsiha ve Mensûha*, thk. Muhammed İzzeddin İdrisi, Mektebetü’l-İrşad, İstanbul 1994/1414, I, 26; Katâde, 9; Ebü’l-Kasım Şerefeddin Hibetullah İbnü’l-Barizî, *Nâsihü’l-Kur’âni’l-Aziz ve Mensûhuhu*, thk. Hatim Salih e-Dâmin, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut 1989/1409, 19; Meâfirî, II, 195.

¹⁰ Casiye: 45/29.

¹¹ Zürkânî, II, 175; Zerkeşî, II, 29.

¹² Meâfirî, II, 194; Zürkânî, II, 175.

¹³ Zerkeşî, II, 29; Suyûtî, II, 20.

¹⁴ Nahl: 16/101.

¹⁵ Zerkeşî, II, 29; Suyûtî, II, 20; Meâfirî, II, 195.

İbn-i Atiyye Arapça'da neshin, bir kitaptan diğerine aktarılması gibi nakil ve tamamen yok etmek gibi izale anlamlarında olduğunu, her iki mananın da Allah'ın kitabında vaki' olduğunu ifade etmiştir.¹⁶

Mekkî (h.437) ise neshin “*nakl*” anlamında olmasının Kur'ân'da sahîh olmayacağını, böyle bir manayı Nehhâs (h.338)'ın iddia ettiğini zikretmiştir.¹⁷

İstilahta nesh ise رفع الحكم الشرعي بدليل شرعي متأخر “*Şer'i hükmü, sonraki şer'i bir delille kaldırmak*” demektir.¹⁸Tarifteki “*şer'i hükmü kaldırmanın*” manası, ef'al-i mükellefinle olan ilgiyi kesmektir; yoksa şer'i hükmü kaldırmak değildir. Şer'i hükümdeki ihtivası; Allah'ın, ef'al-i mükellefinle alakalı hitabıdır. Bu hitap, ya talep etme, vazgeçme veya muhayyer bırakma yoluyla olabileceği gibi o şeyin sebep, şart, mani', sahîh veya fasid olması şeklinde de olur. Şer'i delil ise ister metlüvv olsun, isterse olmasın, Allah'ın mutlak olarak vahyidir. Dolayısıyla şer'i delil, Kitap ve Sünnet'i içine almaktadır.¹⁹

Tarifi tahlil edersek neshin olabilmesi için, *mensûhun şer'i bir hüküm olması; hükmü kaldıran delilin şer'i olması; raft' delilin, ilk hükmün delilinden sonra olması ve bu iki delil arasında hakiki bir çelişkinin olması* gibi cumhurun da ittifak ettiği bu dört hususu bilmemiz gerekir.²⁰

1.1.2. Nesh ile Beda' Arasındaki Farklar

Beda' kelimesi Arapça'da iki manada kullanıldığı görülmektedir.²¹

Birincisi, kapalı bir şeyin ortaya çıkması anlamına gelir. Allah'ın “*Artık, hiç hesap etmedikleri şeyler, Allah tarafından karşılına çıkmıştır.*”²² ayeti bunu ifade etmektedir.

¹⁶ Duman, M. Zeki, *Kur'an-ı Kerîm'de Neshe Delil Gösterilen ve Mensûh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri*, Bilimname XVII, 2009/2, 29.

¹⁷ Mekkî, 47,48.

¹⁸ Katâde, 10; Meâfirî, II, 197.

¹⁹ Zürkânî, II, 176; Meâfirî, II, 197.

²⁰ Zürkânî, II, 180; Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffî Ehli'r-Resûh min İlmi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989/1409, 12; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*: dirase teşriyye, tarihiyye, nakdiyye, Dârü'l-Vefa, Mansure, I, 1987, 180.

²¹ Katâde, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 9; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî ulûmi'l-Kur'an*, II, 180,181; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 20; Şimşek, M. Sait, *Kuran'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991, 143.

²² Zümer: 39/47.

Diğeri ise mevcut olmayan bir görüşün neş'et etmesi, doğması anlamına gelir. Allah'ın *ثُمَّ بَدَأَ لَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيْسَجُنُّهُ حَتَّىٰ* ayetindeki²³ *beda'* kelimesinin, “Hz. Yusuf (a.s.) hakkında kendilerinde yeni bir fikir doğdu. O fikir de Hz. Yusuf (a.s.) ‘un bir süreliğine hapis yatmasıdır.” anlamına gelmesi bunu te’yid eder. O halde *beda'*, hem sözlükte hem de ıstılahta “kişinin bir görüşü onaylaması daha sonra bilmediği yeni bir görüşün doğması” demektir.²⁴

Beda' kelimesinin her iki manasının, ilmin sonradan ortaya çıktığını ve önceden var olan bir cehaleti zorunlu kıldığı için bu iki mananın Allah hakkında düşünülmesi muhaldır. Çünkü sahîh düşünce, bu alemin yaratıcısının ve işleri üstlenen Zat'ın, olmuş ve olacak her şeyi kuşatan mutlak geniş ilmiyle hem ezelen hem de ebeden muttasıf olduğunu bize aklen göstermektedir.²⁵

Beda' nın Allah için muhal olduğunu naklî delillerle de ifade edebiliriz. Nitekim Allah (c.c) “Gaybın anahtarları yalnızca O'nun katındadır. Onları ancak O bilir. Karada ve denizde olanı da bilir. Hiçbir yaprak düşmez ki onu bilmesin. Yerin karanlıklarında da hiçbir tane, hiçbir yaş, hiçbir kuru şey yoktur ki apaçık bir kitapta (Allah'ın bilgisi dahilinde, Levh-i Mahfuz'da) olmasın.”²⁶; “Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.”²⁷; “Allah, her şeyin neye gebe olduğunu, rahimlerin artırdığı şeyi ve eksilttiği şeyi bilir. Her şey onun katında bir ölçü iledir. O, gaybı da, görülen âlemi de bilendir. Çok büyüktür, çok yücedir. (O'na göre) içinizden sözü gizleyen ile açığa vuran, geceleyin gizlenenle gündüz ortaya çıkan eşittir.”²⁸ ayetlerinde ve bunun gibi yüzlerce ayet-i kerîme ve hadis-i şerîfte kendisinin ilmen her şeyi kuşattığını ve hiçbir şeyin kendisine gizli kalmayacağını bildirmiştir.²⁹

Akıl ve naklin bu kadar açık delillerine rağmen kendilerini küçük düşürüp, gözlerini konuşan kainat kitabına bakmaktan çeviren ve kulaklarını Allah'ın kelimini ve

²³ Yusuf: 12/36.

²⁴ Katâde, 11.

²⁵ Katâde, 11; Zürkânî, II, 181; Mekkî, *el-İzah li nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhih*, 112,113; Mustafa Zeyd, II, 21.

²⁶ En'am: 6/59.

²⁷ Hadid: 57/23.

²⁸ Ra'd: 13/8-10.

²⁹ Zürkânî, II, 181; Mustafa Zeyd, I, 21.

peygamberinin sadık sözlerini dinlemekten sağır eden ve neshin bir çeşit *beda'* olduğunu ya da *beda'* için kaçınılmaz olduğunu iddia eden topluluklar sapmışlar³⁰ ve “Allah için görünen bir fayda ve yeni bir görüşün ortaya çıkması şeklinde olmamış olsaydı, Allah hükümlerini neshetmez ve talimatlarını değiştirmezdi.” gibi sözler sarfetmişler³¹; “Allah, oğlum İsmail hakkında izhar ettiğini, hiçbir şeyde izhar etmemiştir.” cümlesindeki *beda'* kelimesini bu anlamda kullanarak Ca'fer es-Sadık'a yalan nisbetinde bulunma cesaretini göstermişlerdir. Halbuki Allah Teâlâ, nâsihi ve mensûhu kullarına meşru' kılmadan; mahlukatı, gökleri ve yerleri yaratmadan önce bilmektedir. Ne var ki O -hikmeti yüce oldu- mensûh hükmün evre ve devreye göre bir hikmete ve ma'lum vakitte son bulacak bir maslahata bağlı olduğunu; bununla birlikte nâsihin de ma'lum vakitte bir hikmete ve başka bir maslahata bağlı olarak geleceğini bilmektedir.

Hikmetlerin ve maslahatların, insanların farklılaşmasıyla farklı olduğunda; şartlarının ve durumlarının yenilenmesiyle yenilediğinde; hükümler ve hikmetleri, kullar ve maslahatları, nevasih ve mensûhları hepsinin, öncesinde Allah tarafından bilindiğinde hiç şüphe yoktur.³²

1.1.2.1. Yahudî ve Râfizîlerin Nesh ve Beda' Hakkında Söyledikleri

Yahudî ve Râfizîler de neshin *beda'* yı gerektirdiği sapkınlığında bir araya gelmişler; fakat daha sonra ikiye ayrılmışlardır. Yahudiler neshi inkâr ederek ve inkârlarında (neshin *beda'* yı gerektirdiği iddialarında) aşırıya kaçmışlardır. Rafiziler ise neshi ispat etmeye çalışmışlar ve *beda'* yı ispat etmede aşırıya gitmişlerdir. *Beda'* yı açık bir şekilde Allah'a nispet etmişlerdir.³³

Kaldı ki bunların delil olarak adlandırdıkları olsa olsa şüphe, evham ve asılsız iddialardır. İki hususta tutunmaya çalışmışlardır:³⁴

³⁰ Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, II, 30; Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, II, 20; Zürcânî, II, 181-182.

³¹ Zürcânî, II, 182.

³² Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 63,64; Zürcânî, II, 182.

³³ Zürcânî, *Menâhilü'l-İrfân* II, 18; İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffa Biekuffi Ehli'r-Resuh min İlmi'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, 11; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 22.

³⁴ Zürcânî, II, 182,183; Mustafa Zeyd, I, 23-26.

Birincisi, Allah'ın “*Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.*”³⁵ ayeti hakkındadır. Halbuki, bunların ayet-i kerimeyle ilgili hiçbir dayanakları yoktur. Tam aksine ayet-i kerime onlara cevap vermiştir. Ayetin manası, Allah şeriatinden ve mahlukatından dilediklerini ilmine, iradesine ve hikmetine uygun olarak değiştirir. İlm-i Subhanehû Teâlâ'da (sıfatında) tağayyür ve (aslında) tebeddül olmaz. Değişiklik olsa olsa malumdur, ilimde değildir. Nitekim Allah “*Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.*”³⁶ buyurmuştur. Yani içinde hiçbir silmenin ve ispat etmenin olmadığı sabit merci onun yanındadır. Silme ve ispat ancak Levh-i Mahfuz'a uygun olarak gerçekleşir. Subhanehu Teala bir kanunu kaldırır onun yerine başkasını koyar; bir hükmü kaldırır diğerini getirir, hastalığı kaldırır sağlığı koyar, fakirliği kaldırır zenginliği koyar, hayatı kaldırır ölümü koyar.

İkincisi ise bunlar tertemiz imamlara nispet ettikleri birtakım rivayetlere tutunmuşlardır:

1) Hz. Ali (r.a)'ye atfedilen “*Beda' olmasaydı, elbette size kıyamete kadar olacak şeyleri anlatırdım*” sözüdür!

2) İmam Ca'fer es-Sadık'ın “*Allah, oğlum İsmail hakkında izhar ettiğini, hiçbir şeyde izhar etmemiştir.*” sözüdür!

3) İmam Ca'fer bin Musa'nın “*Beda' hem bizim hem de cahiliyedeki atalarımızın dinidir.*” sözüdür!

Biz bu rivayetleri yalan ve iftira olmaları sebebiyle kabul etmiyoruz. Bu yalan ve iftira sarmalını atan ravilerin ilkinin Muhtar es- Sekâfi³⁷ olduğu da söylenen rivayetler arasındadır. Netice olarak şunu söyleyebiliriz:

Nesh, ma'lumda değişikliktir, ilimde değişiklik değildir. Yaratılmışlarda değişikliktir, yaratanda değildir. Allah'ın ezeli ve her şeyi kuşatan ilminin öne geçtiği kimi şeylerin beyânı ve açıklamasıdır. Bundan dolayı ulemamızın ekserisi neshin “*şer'i hükmün sonradan gelenle son bulması*” şeklindeki tarifi benimsemişlerdir. Sonra bu

³⁵ Ra'd: 13/39.

³⁶ Ra'd: 13/39.

³⁷ Ebû İshâk Muhtâr b. Ebî Ubeydb. Mes'ûd es-Sekâfi (ö. 67/687) “...güvenilir hadis kitaplarında yer alan ve gelecekte ortaya çıkacağına işaret edilen yalancının Muhtâr olduğunu düşünenler görülmüş ve onun peygamberlik iddiasına dair H. D. van Gelder tarafından Mohtar de valsche Propheet adıyla bir kitap yazılmıştır.” (Yiğit, İsmail, “Muhtâr es-Sekâfi”, DİA, Ankara, TDV Yayınları, 2006, XXXI, 54.)

tarifle beda'yı açık bir şekilde bertaraf ederek neshin, hakkımızda bir değiştirme, Sahibi Şeriat hakkında ise mahza beyân etme olduğunu ifade etmişlerdir.

1.1.3. Nesh ile Tahsîs Arasındaki Farklar

Neshi, *şer'i hükmün sonraki şer'i delille kalkması*³⁸ şeklinde tarif etmiştik. Tahsîs ise, "*Amm'ın hükmünün, kimi fertlerine hasredilmesi*" şeklinde tarif edebiliriz.³⁹

Bu iki tarif dikkatlice incelendiğinde aralarında güçlü bir benzerliğin olduğunu, neshin hükmünün kimi zamanlarda tahsîs edilmesine⁴⁰, tahsîsin ise hükmünün kimi fertlerinden kaldırılmasına benzediğini görürüz. Bu benzerlikten dolayı kimi ulema şüpheye düşerek, nesh olarak adlandırılan her şeyin aslında tahsîs olduğunu iddia ederek, neshin şeriatta bulunmasını kabul etmemişlerdir. Kimileri de nesh bablarında tahsîse dair örnekler getirerek, mensûhatın sayısına sebepsiz yere ilaveler yapmışlardır. Bundan ötürü, nesh ile tahsîs arasında şu farkları iyice bilmemiz gerekmektedir:⁴¹

1) 'Amm lafız tahsîsden sonra mecaz olur. Mensûh nass ise neye va'z edilmişse o şekilde kullanılmaya devam eder.

2) Tahsîs ile ne istisna edilmişse, o asla 'amm lafızdan kastedilmez. Nesh ile istisna edilenin hükmü böyle değildir. Çünkü istisna edilen hüküm, mensûh hükümden lafzen kastedilir.

3) Tahsîs tek bir kişiye emretmek ve tek bir kişiyi nehyetmek için gelmez. Nesh ise gelebilir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'e özel kimi hükümler neshedilmiştir.

4) Nesh 'amm lafzın tüm fertlerine nispetle mensûhun hükmünü kaldırdığı zaman mensûhun delil olmasını iptal eder. 'Amm lafzın kimi fertlerinden hükmünü kaldırdığında ise mensûhun delil oluşu devam eder. Tahsîs ise 'amm lafzın delil olmasını asla iptal edemez. Tam aksine tahsîs gördükten sonra 'amm lafzın kalan fertleriyle amel edilir.

5) Nesh ancak Kitap ve Sünnet'le olur. Tahsîs ise bu ikisiyle olabileceği gibi bu ikisi dışında aklın ve duyunun deliliyle de olur.

³⁸ Katâde, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 10.

³⁹ Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 113.

⁴⁰ Katâde, 11.

⁴¹ Katâde, 11; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 184-186.

6) Nesh ancak mensûhtan sonra gelen bir delille gerçekleşir. Tahsîs ise önce, sonra veya beraber olur.

7) Nesh haber cümlelerinde bulunmaz; tahsîs ise haber cümlelerinde ve bunun dışındaki yerlerde olur.

1.1.4. Neshi Anlamanın Yolları

Neshin gerçekleşmesinde, Kanun Koyucu'dan varid olan iki delilin olması gerekir. Öyle ki te'vil yoluyla ikisini cem' etmenin mümkün olamayacağı biçimde her ikisinde hakiki bir çelişkinin olması gerekmektedir. Bu durumda Allah'ın kelimasında bir tenakuzu bertaraf için, o ikisinden birine nâsîh; diğerine mensûh demekten başka bir çıkış yolu yoktur. Fakat o iki delilden hangisi nâsîh, hangisi mensûh, bunun belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü burada heva' ve heves ile hüküm vermek caiz değildir. Tam aksine o iki delilden birisinin diğerinden sonra olduğuna dair sahîh bir delil olması gerekir ki; bu durumda öncekine mensûh, sonrakine nâsîh diyebilelim. Bunu belirlemenin üç yöntemi bulunmaktadır.⁴²

1) İki nasdan birinde sonradan olanı belirlemeye dair bir ifadenin olmasıdır. Örneğin, Mücâdele 13. ayet-i kerîmede Allah "*Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekatı verin,*" buyurmuştur. Bu ayetten önceki 12. ayette ise "*Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin.*" buyurmaktadır.

Enfâl Sûresi 66. ayet-i kerimede "*Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler.*" buyurmuştur. Bu ayetten önceki 65. ayette ise "*Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler.*" buyurmaktadır. Her iki surede de nâsîh olan ayetlerde mensûh ayetlere dair ifadeler yer almıştır.

2) İki nasdan öncekinin ve sonrakinin tayinine dair icma-i ümmetin oluşması.

⁴² Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 209,210.

3) Sahabeden gelen sahîh bir tarîkle o iki tearuz eden nassdan birinin, diğëerinden önce veya sonra olduğunu belirten ifadelerle gelmiş olması. Örneğin “*Bu ayet, şu ayetten sonra nazil oldu.*” veya “*Bu ayet şu ayetten önce nazil oldu.*” ya da “*Bu ayet falan sene nazil oldu.*” denilmesi gibi.

1.1.5. Neshin Gerçekleştiği Yerler

Neshin tarifinden de anlaşıldığı gibi nesh sadece ahkamda olur. Bu husus, neshi kabul edenlerin ittifak ettikleri bir noktadır. Nesh özellikle ibadetlerin ve muamelatın furuunda gerçekteşir. Bunların dışında kalan akâid, temel ahlâkî ilkeler, ibadât ve muâmelatın asılları ve sırf haber bildiren cümlelerde, istisnalarda, ulemanın çoğunun ittifak ettiği görüşe göre nesh olmaz. Kimileri istisnayı ve tahsîsi nesh diye adlandırmıştır. Halbuki fukaha ve usûlcüler bu görüşü benimsememişlerdir. Mücâhid, Sa'id b. Cübeyr neshin, Allah'ın kullarına bir lütfu olarak sadece emir ve nehiy cümlelerinde olacağını söylemişlerdir.⁴³ İ'tikadî konular da tağyir ve tebdîli kabul etmeyen sahîh gerçekteş olduğu için neshle ilgili olmadığı açık bir şekilde görölmektedir.

Temel ahlâkî kurallara gelince, Allah'ın bunları koymasındaki hikmeti ve bu ahlâkî kurallarla insanların ahlâklanmasındaki faydası zamanın geçmesiyle ve insanlığın değişmesiyle farklılık göstermediği için neshin tebdîl ve tağyîrini kabul etmez.

Sırf haber manası taşıyan cümleleri neshetmek ise şarî'nin yalan söylediği manasını ortaya koyar ki bu durum hem aklen hem naklen muhaldır. Çünkü haber cümleleri sıdk ve kizb ihtimali taşıyan cümlelerdir.

Sırf haber olmayan cümlelere gelince bu cümlelerin inşaî manasında olmaları, inşaî cümlelerin ise amelî fer'î hükümlerle ilgili emir ve nehye delâlet etmeleri sebebiyle bunların neshetmenin cevazında herhangi bir tartışma yoktur.⁴⁴

⁴³Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 61,62; Katâde, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, 10; İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffi Ehli'r-Resûh*, 12.

⁴⁴Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, 8; Zürkânî, *Menâhili'l-İrfân*, II, 211,212; el-Hazrecî, *Nefsü's-Sabah fi garibi'l-Kur'ân ve Nâsiha ve Mensûha*, I, 28; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, I, 180,181.

1.1.6. Allah'ın Nesh'teki Hikmeti

Allah'ın hikmetini bilmek nefsi rahatlatır, karışıklığı giderir, vesveseden ve tuzağa düşmekten kurtarır. Aslında nesh, kullarının menfaatini bildiği için Allah'ın ilgili hükümleri helalden harama, haramdan helale, mubahtan mahzurluya, mahzurludan mubaha, hafiften ağıra, ağırdan hafife doğru değiştirmesidir. Çünkü Allah gaybı bilir. Hiçbir şeyin bilgisi ona perdeli değildir. O, işlerin neticesini hakkıyla bilendir.⁴⁵

İslam ümmeti, başlangıçta zor bir dönemden geçmiştir. Hatta bu geçiş, inançları, gelenek ve görenekleri, özellikle İslam'la tanışan Arapların, maruf özelliklerini terk etmelerinde daha zor bir hal almıştır. Şayet onlar bu yeni dinle bir kere zorlanmış olsalardı, bu durum hedeflenin aksine sebep olurdu. Ve İslam dini, daha filizlenmeden yok oluverir, kendisini yayacak ve mudafaa edecek yardımcıları bulamazdı. Çünkü bu türden bir ilerlemeye, insan gücü yetmezdi. Şerîat, insanları kolaydan daha kolaya, kolaydan zora, zordan daha zora götürmek için, insanları acele etmeden yürüterek, onları yavaş yavaş kemâle götüren, zirveye ulaştıran basamakları aşama aşama tırmandıran, kendilerine alışma fırsatı tanıyan bir halde gelmiştir. Böylece İslam, yayılma hızında ruhların İslam'la kaynaşması ve İslam sebebiyle beşeriyeti ihya etmede benzeri görülmemiş bir başarı elde etmiştir. Örneğin, cahiliye arapları arasında içki problemini İslam'ın, yüceliğine ve asaletine uygun tutum sergileyerek çözmesi, nâsihin hükmünün mensûhun hükmünden daha zor olduğu durumlardaki hikmetini daha iyi ifade etmektedir.⁴⁶

En zor olan hükmün ondan daha kolay bir hükümlerle neshedilmesindeki hikmeti, Allah'ın bize olan lutfunu ve merhametini, mükafatının ne kadar bol, kendisinin ne kadar cömert olduğunu göstermek için tahfif etmek istemesi sebebiyledir. Bu tahfifle bizim Allah'a daha fazla şükretmemiz ve O'nu daha fazla övmemiz gibi konulara teşvik murad edilmiştir.⁴⁷ Hükmün zorlukta ve kolaylıkta denk bir hükümlerle neshedilmesindeki hikmeti ise Allah'ın, temizi pisten, mü'mini münafıktan ayırmak için imtihan etmesi gerekçesi yatmaktadır. Hükmü mensûh, tilaveti bakî ayetlerdeki hikmetine gelince⁴⁸, Allah'ın insanlara, bu dinin hak bir din olduğunu, Peygamberinin doğruluğunu,

⁴⁵ Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 63.

⁴⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 195.

⁴⁷ Kermî, 63.

⁴⁸ Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'an*, II, 39; es-Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, II, 23; Zürkânî, II, 195.

kendisinin Alim, Hekîm, Rahman ve Rahîm olduğunu göstermek; nesihte genellikle kullara kolaylık sağlama gayesi bulunduğundan zor hükümlerin kaldırılma nimetini hatırlatmak, okunduğunda sevap kazanmak, mensûh ayetlerdeki belîğ ifadelerden manen zevk almak gibi hikmetlere dayanmaktadır.

Hükmü bakî, tilaveti mensûh ayetlerin hikmeti ise insanların Allah'ın emrine ne derece uyduklarını bize göstermek içindir. Çünkü okunmadığı halde sadece hükmüne uyulması, insanların bu hususta ne kadar mükemmel olduklarını gösterir. Örneğin, Hz. Ömer (r.a) ve Übeyy b. Ka'b (r.a)'dan gelen sahîh rivayette الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما الآية⁴⁹ okunan bir ayet olduğu daha sonra tilavetinin nesholunduğu ve hükmüyle amel edilen bir ayet olarak kaldığı belirtilmektedir. Bu ayetin başlangıçta okunmasındaki sır, hükmünü yerleştirmek ve böyle kimseleri bu ahlaksız eylemle kirlenmekten caydırmak içindir. Diğer bir hikmeti ise yapılması bir tarafa söylenilmesinin bile çirkin, ahlaksız bir eylem olduğuna işaret etmek içindir. Sanki bu ayetle “*O çirkin eylemden ve pisliğinden kaçmanın yanı sıra, kulaklarınızı duymaktan, dillerinizi anmaktan uzak tutun.*” denilmek istenmiştir.⁵⁰

1.2. KUR'ÂN-I KERÎM'DE NESH

Fitrat dini olan İslam'ın, Hz. Adem (a.s.) 'den günümüze kadar iman, ahlak, ibadet vb. konularda bir değişme, birbirini iptal etme durumu söz konusu değildir.⁵¹ Bütün semavî dinlere bakıldığı zaman iman esaslarının, inanç konularının bir olduğunu görürüz. Tevhîd timeline dayandığı için bunu herhangi bir arızın değiştirmesi mümkün değildir.⁵² Allah bu gerçeğe Allah şöyle işaret etmiştir: “*Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberlere, "Şüphesiz, benden başka hiçbir ilah yoktur. Öyleyse bana ibadet edin" diye vahyetmişizdir.*”⁵³

Kainata baktığımızda başlangıçtan bugüne hiç durmayan bir hareketliliği ve değişkenliği yani Sünnetullah'ı hissederek müşahede ederiz. Özellikle en mükemmel bir varlık olan insanın maddi ve manevi yapısında ana rahminden ihtiyarlığa varıncaya

⁴⁹“İhtiyar erkek ve kadın zinâ ettiklerinde ikisini de recmediniz.” (Mâlik, *Muvatta'*, Hudûd, 10; Ibn Mâce, *Sünen*, Hudûd, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132,183.)

⁵⁰Zürkânî, II, 196,197.

⁵¹ Özdeş, Talip, *Kur'an ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, 2005, Ankara, 31.

⁵² Şengül, İdris, “Ulumu'l-Kur'an Konusu Olarak Nâsîh ve Mensûh” , *Diyanet İlmî Dergi*, 38/3, 2002, 92.

⁵³ Enbiya: 21/25

kadar bir tekamüllü seyir izlediğimiz, toplumsal olarak hangi medeniyetleri oluşturduğumuz, yönetim konusunda hangi kanunları çıkardığımız ilmî, tarihî ve siyasî bir hakikat olarak karşımızda durmaktadır.

Fıtrat dini İslam'da şeriatler, tadrîcilik kanununa uygun olarak gelmiştir. Bir dönemin maslahatı başka dönemin mefsedeti olabilir. Bu sebeple Allah Teâlâ “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*”⁵⁴ ; “*Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gayet iyi bilir.*”⁵⁵ buyurmuştur. Konuyu daha iyi anlamak için incelememiz gerekmektedir.

1.2.1. Kur'ân'da Nesh Çeşitleri

Mensûh açısından ayetler üç kısma ayrılmıştır:⁵⁶

1) Hükmü ve tilaveti mensûh ayetler. Neshi kabul eden alimler neshin bu türünün olduğunda ittifak etmişlerdir. Ve Hz. Aişe (58/678) (r.a)'den gelen “*Bilinen on emzirmeyle evlenmenin haram olacağı (konusundaki ayet), Kur'ân kapsamında inzal olunanlar arasındaydı. Sonra bu, bilinen beş emzirme ile (evlenmenin haram olacağını bildiren) ayetle neshedildi. Onlar Kur'ân içinde okunmaktayken Rasulullah (s.a.v), vefat etti.*”⁵⁷ hadisini delil olarak göstermişlerdir. Hz. Aişe (r.a)'nin bu rivayeti hakkında “*Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatı yaklaşmış ve ilgili ayet neshedilmişti. Bu durum insanlara duyurulmamıştı. Derken Hz. Peygamber (s.a.v) vefat etti. Kimileri ise hala bu ayeti okuyorlardı.*” şeklinde sözler söylenmiştir:⁵⁸

2) Tilaveti bakî, hükmü mensûh ayetler. Buna dair pek çok delil bulunmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v) 'le münacattan önce sadaka vermekle ilgili ayettir. Bu ayet “*Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa*

⁵⁴ Bakara: 2/106

⁵⁵ Nahl: 16/101.

⁵⁶ Zerkeşî, *el-Burhân*, II, 35-40; es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 22; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 214,215; Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 47; Ebü'l-Kâsim Hibetullah b. Selame b.Nasr Hibetullah b. Selame, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh min kitâbillahi (c.c)*, thk. Muhammed Zühayr eş-Şaviş, Muhammed Kenan, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1986, 20,21; İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 9; İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffi Ehli'r-Resûh*, 13; İbnü'l-Barizî, *Nâsîhül'Kur'âni'l-Azîz ve Mensûhuhu*, 19; Meâfirî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, II, 204-207.

⁵⁷ Müslim, *Sahihi Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, Rada', 24, II, 1075.

⁵⁸ Zerkeşî, II, 39; es-Suyûtî, II, 22.

*konuşmanızdan önce bir sadaka verin.*⁵⁹ sonraki ayetle “*Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve Resülüne itaat edin.*”⁶⁰ neshedilmiştir. Ama tilavetleri bakî olmaya devam etmiştir.

3) Hükümü bakî, tilaveti mensûh ayetler. Örneğin, Hz. Ömer (r.a) ve Übeyy b. Ka'b (r.a)'dan gelen “*İhtiyar erkek ve kadın zinâ ettiklerinde ikisini de recmediniz.*”⁶¹ rivayetlerde olduğu gibi.

Kimi ulema, hükümü ve metni mensûh ayetlerden bahsederken “*hıfzı kalplerden zail olan ve olmayan*” şeklinde ve hükümü mensûh metni bakî olan ayetlerde ise bir illetten ötürü amel edilmesi farz olan bir hükmün illetin kalkmasıyla da amel etmenin terk edildiği şeklinde bir tasnife giderek bu üç kısma ilaveler yapmışlardır.⁶² Kimi ulema ise neshi farklı bir açıdan üç kısma ayırmıştır.⁶³

1) Emredilenin yerine getirilmeden neshedilmesi olayıdır. Bu türü, gerçek neshtir. Örneğin, Allah'ın Hz. İbrâhim (as) 'e oğlunu boğazlama emri ile Hz. Peygamber (s.a.v) 'le münacattan önce sadaka vermekle ilgili emrinde⁶⁴ olduğu gibi.

2) Tecevvüzî neshtir. Allah'ın bizden önceki milletlere zorunlu kıldığı şeylerdir. Örneğin kısas hükmü, kıblenin değişmesi, aşure orucu gibi.

3) Bir sebebe binanen emredilip sonra o sebebin kalkmasıyla hükmün de kalktığı nesh türüdür. Örneğin, “*Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin.*”⁶⁵ ayetinde kendini düzeltme, işin başında olan bir durumdur. Fakat kişinin hali güçlenince emr-i bi'l ma'ruf ve nehy-i 'ani'l münker kişiye vacip olur. Örneğin, zayıf ve sayısal olarak yetersizken sabrın ve hoşgörünün emredilip daha sonra kıtal emriyle neshedilmesi gibi. Buradaki nesh gerçek bir nesh değildir. Bu Allah Teala'nın “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha*

⁵⁹Mücadele: 58/12.

⁶⁰Mücadele: 58/13.

⁶¹Mâlik, *Muvatta'*, *Hudûd* 10; Ibn Mâce, *Sünen*, *Hudûd*, 9; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 132,183.

⁶²Kermî, 48,49; Mekkî, *el-İzah li nâsihi 'l-Kur'an ve Mensûhih*, 68,69.

⁶³es-Suyûtî, II, 21; Zerkeşî, II, 41,42.

⁶⁴Mücadele: 58/12.

⁶⁵Maide: 5/105.

*hayırlısını veya mislini getiririz.*⁶⁶ ayetindeki نَسْءٍ (nes') den başka bir şey değildir. Kimi ulema da nâsihi tasnifata tabi tutarak üç kısma ayırmıştır:⁶⁷

1) Nâsihin ve mensûhun farz olması. Neshedildikten sonra mensûh ile amel etmek kişiye caiz değildir. Örneğin, zina yapan kadınların ölünceye kadar hapsedilmesiyle ilgili ayetin⁶⁸ celde ayetiyle⁶⁹ neshedilmesi.

2) Nâsihin ve mensûhun farz olması. Neshedildikten sonra mensûh ile amel edip etmeme de kişi muhayyerdir. Örneğin, bir mü'minin on katı müşrikle savaşıma ayetinin⁷⁰ iki katı müşrikle savaşıma ayetiyle⁷¹ neshedilmesi hadisesidir. Mensûh ayetin hükmüyle amel etmek burada haram kılınmamıştır. Aksine bizim için caizdir. Şayet bir mü'min on katı müşrikle sabrederek ve Allah'ın sadık va'dini yerine getireceğini umarak mücadele etse, isyan etmiş olmaz. Bunun büyük bir karşılığı vardır. Bu konuyla ilgili olarak Allah *“Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.”*⁷² buyurmaktadır.

3) Nâsihin farz olan mensûh ile amel etmeyi terk ettiren bir emir olmasıdır. Neshedildikten sonra mensûh ile amel edip etmemede kişi muhayyer olmakla beraber amel etmesi daha faziletlidir. Örneğin, gece namazının hafifletilmesi,⁷³ ramazan ayında uyuduktan sonra yeme, içme ve ilişkinin helal kılınması.⁷⁴

1.2.2. Kitap ve Sünnet Arasında Cereyan Eden Nesh Çeşitleri

Neshin bu türü 4 kısma ayrılmıştır:⁷⁵

Birincisi, *ayetin ayetle neshi*. Neshi kabul eden müslümanlar bunun cevazında ve vuku'unda ittifak etmişlerdir. Buna dair örnekleri Celâleyn Tefsîrindeki nâsih ve mensûh ayetleri incelerken zikredeceğiz. Bu kısım, daha önce de bahsettiğimiz gibi

⁶⁶ Bakara: 2/106.

⁶⁷ Kermî, 50-52; Mekkî, 72-76.

⁶⁸ Nisa: 4/15.

⁶⁹ Nur: 24/2.

⁷⁰ Enfal: 8/65.

⁷¹ Enfal: 8/66.

⁷² Bakara: 2/249.

⁷³ Müzzemmil: 73/20.

⁷⁴ Bakara: 2/187.

⁷⁵ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 236-248; Nehhas, *Kitabü'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, 8,9; Meâfirî, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, 3,4; İbnü'l-Barizî, *Nâsihül'Kur'ani'l-Aziz ve Mensûhuhu*, 20,21; Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 25; Mekkî, *el-İzah li nâsihi'l-Kur'an ve Mensûhih*, 77-84.

hükmi ve tilaveti mensûh, sadece hükmi mensûh ve sadece tilaveti mensûh şeklinde üç kısma ayrılmıştır.

İkincisi, *Kur'ân'ın Sünnetle neshi*. Alimler bu kısımda *caiz görenler* ve *görmeyenler* olmak üzere ikiye ayrılmışlardır. *Caiz görenler* de kendi aralarında *vuku' bulmuştur* ve *vuku' bulmamıştır* olmak üzere ikiye ayrılmışlardır.

a. *Caiz görenler*; Maliki, Hanefi ve çoğu Eş'ari ve Mu'tezili kelimcilerdir. Kur'ân'ın Sünnet'le neshinin imkânsız olmadığını, Sünnet'in de Kur'ân gibi Allah'ın bir vahyi olduğunu ifade ederek, “*O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'ân ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.*” ayeti⁷⁶ ile “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin.*” ayetini⁷⁷ delil göstermişlerdir. Böylece aralarında hiçbir farkın olmadığını sadece Kur'ân lafızlarının Allah'ın; Sünnet lafızlarının ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in tertibi olduğunu; Kur'ân ve Sünnet'in kendilerine has özelliklerinin bulunduğunu vurgulamışlar; Allah'ın, vahyini kendi vahyiyle neshettiğini söylemişlerdir. *Vuku' bulmuştur* diyenler, şu delilleri ortaya koymuşlardır: Örneğin, Bakara Sûresi 180. ayeti⁷⁸ Hz. Peygamber (s.a.v)'in “*Vârise vasiyyet yoktur.*”⁷⁹ hadisinin neshettiğini; Nisâ Sûresi 15. ayeti⁸⁰ ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in “*(Zina cezasının hükmünü) benden alınız! Allah onlar için (çıkış) yolu gösterdi. Evli, evli ile recm; bekâr, bekâr ile yüz sopa ve bir yıl sürgündür.*”⁸¹ hadisinin neshettiğini söylemişlerdir. *Vuku' bulmamıştır* diyenler ise örneğin, Hz. Peygamber (s.a.v)'in “*Vârise vasiyyet yoktur*” hadisinin ahâd haber olduğunu, ahâd haberlerle Kur'ân'ı neshetmenin caiz olmadığını; bahsi geçen ayetin Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözüyle değil, miras ayetiyle⁸² mensûh olduğunu zikretmişler; Nisâ Sûresi 15. ayetin ise (her ne kadar ilgili hadis ayeti destekler mahiyette gelmiş olsa bile) celde veya recm ayetiyle mensûh olduğunu ya da ayetin mensûh değil tahsîs bildirdiğini delil olarak getirmişlerdir.

⁷⁶ Necm: 53/3,4.

⁷⁷ Haşr: 59/7.

⁷⁸ “*Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.*”

⁷⁹ Ebû Dâvûd, Sünen, Vasâyâ, 2870.

⁸⁰ “*Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye dek..... evlerde tutun.*”

⁸¹ Tirmizi, Kitabu'l- Hudûd, 1438.

⁸² Nisa: 4/11.

b. *Caiz görmeyenler* ise Şafii, kendisinden gelen iki rivayetten birinde Ahmed b. Hanbel ve zahirilerin çoğunluğudur. Bunlar da ileri sürdükleri delillerinde Allah'ın, Hz. Peygamber'e hitaben "*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamam ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.*"⁸³ buyurduğunu, bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v) 'in vazifesinin Kur'an'ın beyânıyla munhasır olduğunu; halbuki Sünnet'in Kur'an'ı neshetmesi halinde Kur'an'ın beyânı olamayacağını, tam aksine onu kaldıracığını ifade etmişlerdir. Diğer delillerinde ise Kur'an'ın bizzat kendisinin Sünnet-i Nebeviyye'nin delil olduğunu ortaya koyduğunu ifade etmişler, şayet Sünnet Kur'an'ı neshetmiş olsaydı, bu durumda Sünnet'in kendi kendini iptal edeceğini, çünkü neshin ref' demek olduğunu, asıl kaldırıldığı zaman fer'in de kaldırılacağını söylemişlerdir.

Üçüncüsü, *Sünnet'in Kur'an'la neshi*. Alimler neshin bu kısmında da ihtilaf etmişlerdir. Kur'an'ın Sünnet'i neshettiğini söyleyenler olduğu gibi aksini de söyleyenler vardır. Neshettiğini söyleyenler arasında çoğu fukaha ve kelamcı görebiliriz. Aksini söyleyenler ise Sünnet'in Kur'an'ı tebyîn ettiğini ve Allah'ın bu konuyla ilgili olarak "*İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamam ve onların da (üzerinde) düşünceleri için sana bu Kur'an'ı indirdik.*" buyurduğunu; mübeyyen olanın (Kur'an), mübeyyini (Sünnet) neshetmesinin hoş olmadığını, bu durumun adem-i beyânı gerektireceğini ifade etmişlerdir. Bunlar arasında İmam Şafi'yi söyleyebiliriz. Örneğin Ramazan gecelerinde yeme, içme ve mübaşeretin, Bakara Sûresi 186. ayetle⁸⁴ neshedilmesini; Hz. Peygamber (s.a.v) 'in Hudeybiye antlaşmasında müşriklerden kendilerine sığınan mü'mine kadınların müşriklere geri verilmemesi ile ilgili "*Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin.*"⁸⁵ ayetinin Hz. Peygamber (s.a.v)'i men' etmesini söyleyebiliriz.

Dördüncüsü, *Sünnet'in Sünnet'le neshi*. Bu da kendi arasında *mütevâtir sünnet'in mütevâtir'le neshi*, *ahâd Sünnet'in ahâdla neshi*, *ahâd sünnet'in mütevâtirle neshi*, *mütevâtir sünnet'in ahâdla neshi* şeklinde dört kısma ayrılmıştır. İlk üçü aklen ve şer' en caizdir. Mütevâtir sünnet'in ahâd ile neshine gelince, ulemamız aklen cevazında ittifak

⁸³ Nahl: 16/44.

⁸⁴“*Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşarak) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın.*”

⁸⁵ Mümtetine: 60/10.

ederken, şer' en cevazı konusunda ayrılığa düşmüşlerdir. Cumhur bunu, kat'î delîl olan mütevatir sünnetin zannî delîl olan ahâd haberle kaldırılamayacağı yönünde deliller getirirken, zahirîler neshin olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır.

1.2.3. Nâsîh-Mensûh İtibariyle Kur'ân Sûreleri

İçinde nâsîh ve mensûhun olmadığı sureler 43 tanedir.⁸⁶ Bunlar Fatıha, Yusuf, Yasin, Hucurat, Rahman, Hadid, Saff, Cuma, Tahrim, Mülk, Hakka, Nuh, Cin, Mürselat, Nebe, Naziat, İnfitar, Mutaffifîn, İnşikak, Buruc, Fecr, Beled, Şems, Leyl, Duha, İnşirah, Alak, Kadr, Beyyine, Zariyat, Adiyat, Karia, Tekasur, Hümeze, Fil, Kureyş, Maun, Kevser, Nasr, Mesed, İhlas, Felak ve Nas Sûreleridir.

İçinde nâsîh ve mensûhun olduğu sureler ise 25 tanedir.⁸⁷ Bunlar ise Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl, Tevbe, İbrâhim, Meryem, Enbiya, Hac, Nûr, Furkan, Şu'arâ, Ahzab, Sebe', Mü'min, Şûrâ, Zariyat, Tur, Vakıa, Mücâdele, Müzzemmil, Müddessir, Tekvir, Asr Sûreleridir.

İçinde mensûhun olduğu sureler ise 40 tanedir.⁸⁸ Bunlar da En'âm, A'râf, Yûnus, Hud, Ra'd, Hicr, Nahl, İsrâ, Kehf, Tâ hâ, Mü'minûn, Neml, Kasas, Ankebût, Rum, Lokman, Secde, Fatır, Saffat, Sad, Zümer, Fussilet, Zuhruf, Duhân, Câsiye, Ahkaf, Muhammed, Kâf, Necm, Kamer, Mümtehine, Nun, Me'âric, Kıyame, İnsan, Abese, Târik, Gâşiye, Tin, Kafirûn Sûreleridir. İçinde nâsîhin olduğu sureler ise 6 tanedir.⁸⁹ Bunlar ise Feth, Haşr, Münafikun, Teğabun, Talak, 'Ala Sûreleridir. Bütün bunları ifade ederken şu hususlar da söylenmiştir:⁹⁰

Birincisi, kıtal ve kıtalın her zaman ve mekanda mubah kılınması emrinin, Kur'ân'da geçen müşriklerin eziyetlerine sabretme, onlara yumuşak davranma, aldırış etmeme, onları affedip bağışlama, barış elini uzatma gibi anlamlarındaki ayetleri neshettiği ifade edilmiştir.

⁸⁶ es-Suyûtî, *el-İtkân*, II, 21; Kermî, *Kitâbu Kalâidü'l-Mercân*, 65; Selame, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh min kitâbillahi (c.c)*, s. 22; İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 10; Kermî, 66; İbnü'l-Barizî, *Nâsihül'Kur'ani'l-Aziz ve Mensûhuhu*, 22.

⁸⁷ es-Suyûtî, II, 21; Kermî, 65; İbn Hazm, 12.

⁸⁸ es-Suyûtî, II, 21; Kermî, 65; Selame, 24.

⁸⁹ es-Suyûtî, II, 21; Kermî, 65,66; Selame, 23; İbnü'l-Barizî, 22.

⁹⁰ Kermî, 66,67.

İkincisi ise kıtal emrinden sonra Allah'ın emrettiği affetme, aldırış etmeme, bağışlama, Allah'ın ayetlerini hatırlatma, nâsihat, ulu'l-azm peygamberlerin sabrettiği gibi sabretme, sıla-ı rahim ve iyi işlere dair ne varsa ilgili ayetlerin hepsinin muhkem olduğu, mensûh olmadığı beyân edilerek hükümlerinin müslümanlardan kaldırılmadığını tam aksine bunları yapmaya müslümanların teşvik edilmesi gerektiği, yapanların da mükafatlandırılacakları zikredilmiştir.

1.2.4. Mensûh Olduğu Söylenen Ayetlerin Çizelgesi

Tefsîr ilminde ihtilafları çok olmakla beraber sahası gerçekten geniş ve zor meselelerden birisi de nâsih ve mensûh konusudur. Neshin luğavî manasından öte istilahî manasındaki ihtilaflarından dolayı mensûh ayetlerin sayısında epey bir artış olmuştur. Bundan dolayı ed-Dehlevî (v.1176/1762) “*Fevz-i Kebîr*” adlı eserinde mensûh ayetlerin sayısının zamanla beş yüze kadar ulaştığını ifade etmiştir.⁹¹ Biz de mensûh ayetlerin sayısı konusunda daha önce Mustafa Zeyd'in “*en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*” adlı eserinden faydalanarak **Ek.1** çizelgesini hazırladık.⁹²

1.3. BUGÜNE KADAR NESH HAKKINDA SÖYLENENLER

Nesh konusunda üç görüşün benimsendiğini görmekteyiz.⁹³

Birincisi, neshin aklen caiz olduğunu, naklen gerçekleştiğini kabul edenler. Ebû Müslim el- İsfahan'i ve taraftarları ortaya çıkmadan önce müslümanlar bu görüşte ittifak etmişlerdi. Hıristiyanlar da bu görüşte müttefiktiler. Fakat 19. yy da bu ittifakları bozulmuştur. Üç Yahudi grubundan biri olan İsevîler⁹⁴ de bu görüşü benimsemişlerdir.

İkincisi, neshin hem aklen hem de naklen imkânsız olduğunu söyleyenler. 20 yy da tüm Hıristiyanlar bu görüşü benimsemişlerdir. İslâm dinine defalarca nesh vasıtasıyla

⁹¹ Meâfirî, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, II, 198.

⁹² Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 402-405; Bu çizelgeye “Celâleyn Tefsiri” bölümü eklenmiştir.

⁹³ İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffi Ehli'r-Resûh*, 14; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 194-209; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 27-29.

⁹⁴ Ebû İsa İshâk b. Ya'kub el-İsfahânî, Milâdî VIII. yüzyılda İran'da faaliyet gösteren İseviyye mezhebinin kurucusu. (Şahin, M. Süreyya, “Ebû İsa el-İsfahânî”, *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2000, XXII, 507); Neshi aklen kabul edip, naklen vuku' ile ilgili İslam Şeriatî'nin Yahudiliği neshettiğini inkar eden bir anlayışa sahiptir. (Zürkânî, II, 197-209; Mustafa Zeyd, I, 29).

hücum etmişler ve yine aynı kanalla İslam dinini karalamaya çalışmışlardır. Aynı yalan ve iftiraları Yahudilerin ikinci mezhebi Şum'unıyye⁹⁵ de söylemiştir.

Üçüncüsü, neshin aklen caiz, naklen imkânsız olduğunu söyleyenler. Yahudilerin üçüncü mezhebi Ananiyye bu görüşü savunanlar arasında yer almaktadır. Bu görüş müslümanlardan Ebû Müslim el İsfehanî'ye isnad edilmiştir.

1.3.1. Neshi Kabul Edenler

1.3.1.1. Neshin Aklen Cevazının Delilleri

Aklen cevazının delilleri dört tanedir.⁹⁶

Birincisi, neshin aklen mümkün olmasında hiçbir sakıncanın olmamasıdır. Bu konuda Ehl-i Sünnet ile Mutezile'nin Allah'ın, hükümlerinde kullarının maslahatlarına tabi' olmasının zorunlu olup olmadığı konusunda ihtilafı, göze çarpmaktadır.

Ehl-i Sünnet, Allah'ın kulların maslahatlarında onlara tabi' olmasının zorunlu olmadığını; tam aksine kendisinin fail, muhtar, çok büyük ve çok yüce olduğunu ifade etmişlerdir. Dilemesine, tercih etmesine, kibriyasına ve azametine binaen kullarına dilediği şeyleri emreder ve nehyeder; dilediği hükümleri devam ettirir, dilediklerini nesheder. Hükümlerini askıya alacak, kazasını geri çevirecek ve kullarının menfaatine uymaya zorlayacak hiçbir kimse yoktur. Fakat bundan, Allah'ın haşa despot ve zalim olduğu manası çıkmaz. Çünkü O'nun (c.c.) ahkamı ve ef'alı zirveye ulaşan hikmeti, geniş ilmi, zulüm ve haksızlıktan münezzehe olmayı gerektirir. Nitekim "*Rabbin kullara (zerre kadar) zulmedici değildir.*"⁹⁷; "*Şüphesiz Rabbin hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"⁹⁸ ayetleri bunu göstermektedir. Mu'tezile ise Allah Teâlâ 'ın hükümlerinde kullarına tabi' olmasının zorunlu olduğunu söylemişlerdir. Kullarına faydalı olanı emretmiş; zararlı olanı ise yasaklamıştır.

Nesh, aklen nasıl imkânsız olur? sorusuna zamanın, şahısların ve durumların değişmesiyle menfaatlerin de değişebileceğini cevap olarak verebiliriz. Doktor,

⁹⁵ Şum'un b. Ya'kub'tur. Kendisi hakkında pek fazla bilgi yoktur. Belki de meşhur olmayan küçük bir fırkanın sahibidir. (Mustafa Zeyd, I, 27).

⁹⁶ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 187-194; Akgül, Muhittin. *Kur'ân iklimine seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008, 180,181.

⁹⁷ Fussilet: 41/46

⁹⁸ Yusuf: 12/6

öğretmen ve bebek örneklerinde olduğu gibi⁹⁹ milletler de fertlerin değiştikleri gibi farklı dönemlerde değişirler. Bu hikmete binanen siyasetlerinde ve ulaşmak istedikleri şeylerde içinde buldukları döneme uygun kanunlar düzenlemektedirler. Hatta ilk kanunun uygunluk gösteremeyeceği farklı bir döneme geçildiğinde, başka bir kanunun düzenlenmesi zorunlu olur. Aksi halde hikmetle ahkam arasındaki ilinti, bağ bozulmuş olur. Bu delile “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*”¹⁰⁰ ayeti de işaret etmektedir.

İkincisi, neshi kabul etmeyenler için ilzamî delilimizdir. Nesh aklen caiz, naklen gerçekleşmiş olmasaydı; kanun koyucunun, süresinin sona ermesiyle son bulacak bir işi emretmesini münkirler onaylamazlardı. Fakat onlar bunu aklen kabul edip, naklen olduğunu söylemişlerdir. O halde neshin hem aklen hem de naklen olduğunu nasıl kabul etmezler. Çünkü nesh, ilk hükmün Allah katında bilinen bir sürede sona ermesinden başka bir şey değildir. Ancak bu, bizce malum değildi de sonra Allah onu nesh ile bize bildirmiştir.

Üçüncüsü nesh aklen caiz, naklen gerçekleşmiş olmasaydı, Hz. Peygamber (s.a.v) ’in tüm insanlığa olan risaleti var olmazdı. Halbuki risaleti, kesin ve açık delillerle sabittir. Buna göre önceki şeriatler, Hz. Peygamber’in şeriatıyla neshedilmiştir. Demek ki nesh caizdir ve vaki’ dir. Şayet nesh aklen caiz ve naklen tahakkuk etmeseydi, ilk şeriatin devam etmesi ve Hz. Peygamber (s.a.v) ’in tüm insanlığa olan risaletinin sabit olmaması gerekecekti.

Dördüncüsü, naklen gerçekleştiğine dair delillerin gelmesidir. Çünkü neshin naklen gerçekleşmesi, aklen cevazını gerektirir.

1.3.1.2. Neshin Naklen Gerçekleştiğinin Delilleri

Neshin naklen gerçekleştiğine dair delillerimiz ise iki çeşittir.¹⁰¹

1) Neshi reddeden yahudi ve hıristiyanlara Hz. Peygamber (s.a.v) ’in nübüvvetini ispat etmeksizin delillerin ortaya konulması;

⁹⁹ Beşer fitratı başlığı altında ifade etmiştik.

¹⁰⁰ Bakara: 2/106.

¹⁰¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân* , II, 190-193; Akgül, Muhittin, *Kur’ân iklimine seyahat*, 178-180.

2) Hz. Peygamber (s.a.v) 'in nübüvvetini tasdik eden Müslümanlardan Ebû Müslim el-İsfehanî ve Yahudilerin İseviyye kolu gibi kimselere delillerin sunulmasıdır. Çünkü yahudilerin bu kolu Hz. Peygamberin (s.a.v) 'in nübüvvetini kabul etmişler; fakat kendi toplumuna yani araplara gönderilmiş bir peygamber olduğunu söylemişlerdir.

a) Neshi reddeden yahudi ve hıristiyanlara Hz. Peygamber (s.a.v)'in nübüvvetini ispat etmeksizin deliller getirilmesi. Bu konudaki haberler, dini kitaplara sığmayacak şekilde çok fazladır. Her ne kadar bizler onların kabul ettiklerini tasdik etmiyor olsak bile onları delillerle susturmak için birkaç misalle yetineceğiz.

Birincisi, Tevrat'ta "*Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum. Yalnız kanlı et yemeyeceksiniz, çünkü kan canı içerir.*"¹⁰² şeklinde geçen ifadelerdir. Daha sonra bunlar Allah'ın pek çok canlıyı Hz. Nuh'tan sonra şeriat sahiplerine haram kıldığını itiraf etmişlerdir.

İkincisi, Allah'ın Hz. İbrâhim (as) 'e oğlunu kurban etmesini emredip, daha sonra kurban etmemesini buyurması. Halbuki neshi kabul etmeyenler bunu kabul etmişlerdir.¹⁰³

Üçüncüsü, cumartesi günü çalışmak mubahtı. Avlanmak da bu işlerdendi. Sonra Allah, avlanmayı haram kılmıştır. Bunu kendileri de itiraf etmişlerdir.¹⁰⁴

Dördüncüsü, iki kız kardeşi almak Hz. Yakub (a.s.) 'un şeriatinde mubahtı. Sonra Hz. Musa (as) 'nın şeriatinde haram kılınmıştır.

Beşincisi, talak Hz. Musa (a.s.) 'nın şeriatinde mubahtı. Hz. İsa (a.s.) 'ın şeriatinde ise haram kılınmıştır.¹⁰⁵

Altıncısı, sünnet olmak Hz. İbrâhim, Hz. Musa, Hz. İsa (aleyhimüsselam) 'nın dininde farzdı.¹⁰⁶ Fakat havariler, Hz. İsa (a.s.) 'nın ref'inden sonra sünnet olmayı yasaklamışlardır. Halbuki Hz. İsa (a.s.) 'dan, sünnet olmayı neshettiğine dair hiçbir söz nakledilmemiştir. Buna göre bu ya neshtir; yahut da iftira ve yalandır.

¹⁰² Tevrat, Tekvin, Bab 9/3,4.

¹⁰³ Tevrat, Tekvin, Bab 22/1,2.

¹⁰⁴ Tevrat, Çıkış, Bab 20/8-12; Bab 23/12; Bab 31/13-17; Bab 35/1-3; Levililer, Bab 23/1-3; Tesniye, Bab 5/12-15.

¹⁰⁵ Tevrat, Tesniye, Bab 24/1-3; İncil, Matta, Bab 5/31,32.

¹⁰⁶ Tekvin, Bab 21/4; Levililer, Bab 12/3.

Yedincisi, domuz eti yemek Yahudilikte haramdı. Hz. İsa (a.s.) zamanında aynen devam etti. Fakat havariler, Hz. İsa (a.s.) 'nın ref'inden sonra Hıristiyanların iddialarına göre mubah kılmışlardır. Buna göre bu ya neshtir; yahut da iftira ve yalandır. Neshi naklen gerçekleştiğini kabul etmeyen Yahudi ve Hıristiyanların bunları da kabul etmemeleri gerekirdi.

b) Peygamber (s.a.v.) 'in nübüvvetini tasdik eden Müslümanlardan Ebû Müslim el-İsfehanî ve Yahudilerin İseviyye kolu gibi kimselere ayetlerden deliller getirilmesi.

Birincisi, *“Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.”*¹⁰⁷ ayetidir.

İkincisi, *“Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.”*¹⁰⁸ ayetidir.

Üçüncüsü, *“Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber'e, "Sen ancak uyduruyorsun" derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”*¹⁰⁹ ayetidir.

Dördüncüsü, *“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık.”*¹¹⁰ ayetidir. Ayet, daha önce helal kılınan şeyin haram kılındığını ifade etmektedir. Bu da neshten başka bir şey değildir. *“Kendilerine helal kılındı”* ayetinden ilk hükmün şer'i bir hüküm olduğu anlaşılmaktadır.

Beşincisi, Kur'ân'da hükümleri neshedilmiş pek çok ayet bulunmaktadır. Biz bu çalışmamızda bunu ifade edeceğiz. Bu delil, pek çok sayıda delili içermektedir. Çünkü mensûh ayetlerden her biri, nâsîh ayetle birlikte neshin var olduğunu gösteren kamil delillerdir.

¹⁰⁷ Bakara: 2/106

¹⁰⁸ Ra'd: 13/39.

¹⁰⁹ Nahl: 16/101

¹¹⁰ Nisa: 4/160.

1.3.2. Neshi Reddedenler

Neshi reddedenleri belli gruplara ayırmak biraz daha zordur. Ama dört grup altında toplayabiliriz.¹¹¹

Birincisi, neshi aklen ve naklen reddedenler. Bunlar, Yahudi Şum'unıyye ile bu asrın Hıristiyanlarıdır.

İkincisi, neshi aklen kabul edip, fakat naklen olduğunu reddedenler. Bunlar, Yahudi Ananiyye grubudur.

Üçüncüsü, neshi aklen kabul edip fakat naklen vuku' ile ilgili “İslam Şeriati Yahudiliği neshetmemiştir.” diyenler. Bunlar ise Yahudi İseviyye grubudur.

Dördüncüsü ise neshi aklen kabul edip naklen kabul etmemeleri lafzi bir ihtilaf veya ona benzer bir durumdan öteye gitmeyenler. Bunlar ise Ebû Müslim el-İsfahanî ve tabîleridir.

1.3.2.1. Neshi Aklen Reddedenlerin Şüpheleri ve Bunlara Verilen Cevaplar

Neshin aklen cevazını kabul etmeyenlerin, en tehlikeli mezhep olduğunda, haktan sapıp batılda daha fazla derinlerde olduklarında hiç şüphe yoktur. Aklın muhal gördüğü şey varlıkta da yerini alamaz. O halde aklen reddedenlerin şüpheleri ve bu şüphelerin bertarafı üzerinde duracağız.

Birinci şüpheleri, “Allah’ın, hükümlerinden bir hükmü neshetmesi, kendisine caiz olsa, bunun kendisine gizli olduktan sonra ortaya çıkan bir hikmete mebni olması veya hikmetsiz olması gerekirdi.. Halbuki her ikisi de yani birincisi, Allamu’l-Ğuyub olana beda’ nun ve akibetleri bilmemenin tecvizini gerektirdiği için; ikincisi de Hakîm, Alîm, Latîf ve Habîr olanın abesle iştiğalı neticesini doğurduğu için batıldır. Buna göre neshin aklen cevazı muhaldır” şeklinde söylemeleridir.¹¹² Birinci şüphelerine verilecek cevap şu şekildedir:

Allah’ın dilediği hükümleri neshetmesi evvelce malum bir hikmete, kendisine gizli olmayan ve kesinlikle gizli kalamayacak açık bir hikmete mebni olmasından kaynaklanmıştır. Netice olarak, kulların maslahatları zamanın, şahısların ve

¹¹¹ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 197-209.

¹¹² Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 198; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 29,30.

durumlarının değişmesiyle değişir ve farklılık arz ederler. Halbuki Allah'ın esrarı ve hikemi son bulmayacak ve kendisinden başka hiçbir varlık, o esrarı ve hikemi ihata edemeyecektir. Şimdi Cenab-ı Hak bir hükmü herhangi bir hükümle neshettiğinde, ikinci hükmün, ilk hükümdeki hikmetten başka yeni bir hikmetten uzak olduğu söylenemez. Ki o hikmet, kullar için sonraki hükümde var olan yeni bir maslahattan başka bir şey değildir. O halde Allah'ın hükümlerini neshetmesi, beda'yı ve abesle iştiğali gerektirmez. Öyle anlaşılıyor ki bu inkârcılar iddialarında gaflet etmişler veya bundan gaflet etmiş gözükmeye çalışmışlardır. Çünkü şüphelerinde, bütün ihtimallerin olmadığı açıktır. Şayet bu münkirler iddialarında bütün ihtimalleri söylemiş olsaydı, “*Neshin, Allah'a gizli kaldıktan sonra ortaya çıkan bir hikmetten veya gizli olmadığı halde kendisince ma'lum bir hikmetten ötürü yapılan ya da hikmetsiz yapılan*” şeklinde söylemeleri gerekecekti. Halbuki bunlar bu ihtimalleri dahi idrak edememişlerdir. Şayet etmiş olsalardı bu türden şüphelere de düşmezlerdi.¹¹³

İkinci şüpheleri, “*Allah'ın, hükümlerinden bir hükmü neshetmesi, kendisine caiz olsa, elbette iki batıldan biri yani Celle ve 'Ala'nın cehli ve hâsıl-ı tahsîl gerekirdi. Bunun izahı şu şekildedir: Şüphesiz Allah, mensûh ilk hükmün ya sürekli (müebbed) ya da belli bir vakte kadar (muvakkat) olduğunu bilmektedir. Şayet Allah o hükmü, ebede kadar sürüp gidecek bir hüküm olarak bilmiş, sonra da onu neshedip ve o hükmün geçerliliğini geçici kılmışsa, bu durumda kendi ilmini cehalete çevirmiş olur. Halbuki Allah için cehalet muhaldır. Şayet Allah o hükmü belli bir vakte bağlı olduğunu bilmiş, sonra da belli vakitte neshetmişse, bundan hâsıl-ı tahsîl ortaya çıkar. Çünkü vakte bağlı bir hüküm, herhangi bir nâsihe ihtiyaç duymaksızın kendi vaktinde son bulacaktır. Nesh ile son bulması hâsıl-ı tahsîldir. Hâsıl-ı tahsîl ise batıldır.*” şeklindeki görüşleridir.¹¹⁴ İkinci şüphelerine verilecek cevap şu şekildedir:

Şüphesiz Allah, mensûh hükmün müebbed değil de muvakkat olduğunu önceden ilmiyle bilmektedir. Öte yandan Allah mensûh hükmün süresinin, ilk hükmü ğaye ile mukayyed hale getirmek gibi başka bir şeyle değil de ancak nâsihin gelmesiyle süresinin biteceğini de bilmektedir. Öyleyse Allah'ın, mensûh hükmün nâsih hükümle son bulacağını bilmesi, neshe mani' olmaz tam aksine neshi gerektirir. O halde nâsihin

¹¹³ Zürkânî, II, 198; Mustafa Zeyd, I, 30.

¹¹⁴ Zürkânî, II, 199; Mustafa Zeyd, I, 33.

gelişi Allah'ın ilminde muhakkaktır. Yoksa ona muhalif değildir. Unutulmamalıdır ki nesh, Allah'a nispetle beyândır, kullara nispetle ref'tir.¹¹⁵

Üçüncü şüpheleri, “Şayet nesh caiz olsaydı, elbette iki batıldan biri yani hâsıl-ı tahsîl ve tenakuz gerekirdi. Bunun izahı ise şu şekildedir: Mensûh hüküm, ya delili ğaye ile son bulmuştur, ya da delili açık bir şekilde ebedî kılınmıştır. Birincisini nesh ile sonlandırmaya hiçbir yol yoktur. Çünkü ğayenin varlığıyla, mensûh hükmü ortaya koyan delil son bulmuştur. Aksi halde hâsıl-ı tahsîl gerekir. İkincisine yani delilin açık bir şekilde ebedî kılınmasına gelince, neshi iddia edenlerin aleyhine olarak ebedî kılmanın gereği olan hükmün devamlılığı ile neshin gereği olan ref' arasında bir tenakuzun olması gerekir. Tenakuz ise muhaldır.”¹¹⁶ şeklindeki iddialardır. Üçüncü şüphelerine verilecek cevap şu şekildedir:

İlk olarak mensûh hükmün, münkirlerin bahsettikleri iki duruma hasredilmesi doğru değildir. Çünkü ilgili hüküm, geçicilik ve sürekliliğe bağlı olmadan da bazen mutlak olarak gelir. Bahsettikleri türden herhangi bir muhâliyet de terettüp etmeksizin neshedilmesi de mümkündür. İlgili hükmün mutlak olması da neshin sihatinde kâfidir. Çünkü mutlak hüküm, zahiri açıdan istimrara delâlet etmektedir.

İkinci olarak, neshin tenakuzu gerektireceği iddiaları sahîh değildir. Çünkü şer'î hitaplar, daha ilk başta nâsihin gelmemesiyle mukayyed hale gelmiştir. Şer'î hitaplarla yükümlü kılmanın mükellef olma ehliyetine bağlanması gibi. Halbuki mükellef kılınırken kişiye herhangi bir cinnet veya gaflet ya da ölüm gibi sebeplerin geleceği düşünülmez. Bu demektir ki nâsihin gelişi, nâsih ile mensûh arasında bir tenakuzu gerektirmez.¹¹⁷

Dördüncü şüpheleri, “Nesh, iki zıddın ictimasını gerektirir. İki zıddın ictiması ise muhaldır. Şöyle ki, bir şeyi emretmek o şeyin Allah nezdinde hasen, taat ve sevilen bir şey olmasını; nehyetmek ise o şeyin Allah nezdinde kabîh, ma'siyet ve mekrûh olmasını gerektirir. Şayet Allah, bir şeyi emredip sonra nehyetmişse veya bir şeyi yasaklayıp sonra emretmişse bu durumda emretmenin ve nehyetmenin taalluk ettiği aynı eylemde

¹¹⁵ Zürkânî, II, 199; Mustafa Zeyd, I, 33,34

¹¹⁶ Zürkânî, II, 199-201; Mustafa Zeyd, I, 34,35

¹¹⁷ Zürkânî, II, 199,200; Mustafa Zeyd, I, 30,31.

birbirine zıt sıfatlar birarada bulunmuş olur.” şeklindeki sözleridir.¹¹⁸ Dördüncü şüphelerine verilecek cevap şu şekildedir:

Hüsün, kubuh ve bu ikisine bağlı olan şeyler Zatına ait eylemlerin sıfatlarından değildir ki, zatında değişmeyen sabiteler olsun. Tam aksine Allah’ın emrinin ve nehyinin taalluk ettiği eyleme tabidir. Buna göre eylem, Allah tarafından emredildiği sürece hasen, taat ve mahub olur; sonra bu eylemin kendisi Allah tarafından nehyedildiği sürece kabih, masiyet ve mekruh olur. Bu açıklama ile iki zıddın biraraya gelmesi nefyedilmiş olur. Çünkü eylemin hasen veya kabih olması başka bir vakittedir. Buna göre hüsün ve kubuh aynı anda aynı eylemde bir arada olmamıştır.¹¹⁹

1.3.2.2. Neshi Naklen Reddedenlerin Şüpheleri ve Bunlara Verilen Cevaplar

1.3.2.2.1. ‘Anâniyye ve Şum’ûniyye’nin Şüpheleri

“Allah’ın, Hz. Musa (as) ya indirdiği Tevrat’ın kendilerince hâlâ mahfuz olduğunu, tevâtür yoluyla nakledilerek geldiğini, bununla ilgili olarak da Tevrat’ta ‘Gökler ve yerler var olduğu sürece, bu ebedî olan bir şeriattir.’¹²⁰ ifadesiyle ‘Cumartesi gününü takdis etmek için onu hatırında tut.’¹²¹ ifadesinin yer almış olması, neshin imkânsızlığını ifade eder. Çünkü Tevrat’ın ahkamından herhangi bir şeyi, özellikle de cumartesi gününün saygınlığını neshetmek, Allah nezdinde olanı iptal etmektir.” şeklindeki iddialarıdır.¹²² Bu şüphelere birkaç açıdan cevap verebiliriz:¹²³

Birincisi, biz Tevrat’ın kendilerince mahfûz olduğu iddialarını kabul etmiyoruz ki yaptıkları istidlalleri sahîh olsun. Tam aksine deliller, tahrîf edilmemiş Tevrat’ın ellerinde mevcut olmadığını, Tevrat’ın ortaya koyduğu haberlerde tağyîr ve tebdîlin olduğunu destekler mahiyettedir.

¹¹⁸ Zürkânî, II, 201; Mustafa Zeyd, I, 31,32.

¹¹⁹ Zürkânî, II, 201; Mustafa Zeyd, I, 32,33.

¹²⁰ Mustafa Zeyd, bu ifadenin (bakıldığında anlaşılacaktır) ahd-i kadîm’de olmadığını, Bâkılânî’nin bir eserine dayanarak, İbn-i Ravendi’nin uydurduğu bir ifade olduğunu söylemiştir. (Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerim*, I, 41).

¹²¹ Çıkış, Bab 20/8; Levililer, Bab 23/3.

¹²² Zürkânî, *Menâhilü’l-İrfân fî ulûmi’l-Kur’an*, II, 202; Mustafa Zeyd, I, 41

¹²³ Zürkânî, II, 202-204; Mustafa Zeyd, I, 41-44.

Bu delillerden birisi, Tevrat'ın tahrif olmadığını farzetsek bile mütevatir olmadığı ortadır. Çünkü Buhtunnasr¹²⁴ Beyt-i Makdis'i fethedince, Tevrat'ı yaktırdı ve pek az yahudi dışında bütün yahudileri öldürdü. Dolayısıyla bunların haberiyle tevatür oluşmaz. Bir başka delil, Samirîlerin ellerindeki Tevrat nüshasının, 'Ananîlerin nüshasında ifade edilene karşılık dünya ömrüne yaklaşık bin yıl; Hıristiyanların nüshasında ise bin üçyüz yıl ilavede bulunduğunu göstermektedir. Hatta Sâmîrîler'in Tevrat'ı ile yahudilerin Tevrat'ı arasında yaklaşık 6000'e yakın farklılık olduğu da ifade edilen hususlardandır.¹²⁵ Diğer bir delil, Tevrat'ın kimi nüshalarında Hz. Nuh'un, Hz. Adem'e kadar bütün atalarına yetiştiğini ve Hz. Adem zamanında yaklaşık ikiyüz yıl yaşadığını iddia ederken; başka nüshalarda ise Hz. Nuh'un Hz. İbrâhim zamanında altmış yıl yaşadığını iddia etmişlerdir. Halbuki bütün bunlar tarihî olarak geçersiz iddialardır.¹²⁶ Bir başka delil ise, ellerindeki Tevrat nüshası, Allah'a, peygamberlerine ve meleklerine dair aklın inkâr ettiği, fitratın nefret ettiği, kulağın rahatsızlık duyduğu bir takım imkânsız olaylar hikaye etmesidir. Öyle ki, bu hikayelerin bir veliye, bir nebiye ve hatta alemlerin Rabbine nispet edilmesi şöyle dursun; tahir, mü'min bir beşerden sadır olması bile imkânsız denecek türden hikayelerdir. Hz. Lut (a.s.) 'un sarhoş olup iki kızıyla beraber olması!,¹²⁷ Hz. Ya'kub (a.s.) 'un Allah ile güreşmesi!¹²⁸, Hz. Harun (a.s.) 'un Ben-î İsrâîl'e buzağı edinmesi akabinden onları Allah'ı bırakıp ona tapmaya çağırması!¹²⁹, Allah'ın, âleme tufan musibetini göndermesinden nedamet edip, iki göz iki çeşme ağlaması!¹³⁰ gibileri bunlardan bazılarıdır.

İkincisi, nakillerinde ortaya koyup üzerinde i'timad ettikleri te'bîd (ebedî kılma) lafzının kendileri için delil olmaya elverişli olmaması. Çünkü bu lafız ve anlamında kullanılan ifadeler, Yahudilerce çoğu kez hakiki anlamlarından çıkarılarak kullanılmışlardır. Örneğin, kesmekle emrolundukları hayvanla ilgili هذه سنة لكم أبدا (bu

¹²⁴ Milattan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti'ni ortadan kaldırarak Kudüs'ü ve Süleyman Mâbedi'ni yakıp yıkan Bâbil kralı.(Harman, Ömer Faruk, "Buhtunnasr", *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 1992, VI, 380,381).

¹²⁵ Adam, Bakî, "Tevrat", *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2012, XXXXI, 42.

¹²⁶ Hz. Adem (as) 'in yaratılması ile Hz. Nuh (as) 'un doğumu arasında 1056 sene vardır. Halbuki Tevrat Hz. Adem'in ömrünü 930 yıl olarak belirlediğinde Hz. Adem ile Hz. Nuh arasında 126 yıl fark olacaktır. (Abdülvehhab en-Neccâr, *Kasasü'l-enbiya*, Dârü't-Türas, Kahire, ts., 30); Hz. İbrahim'in Hz. Nuh ile altmış yıl kadar aynı asırda yaşamış olması Tevrat'ın hesabına göredir. Bununla ilgili olarak bkz. (Abdülvehhab en-Neccâr, *Kasasü'l-enbiya*, 73).

¹²⁷ Tekvin, Bab 19/30-38.

¹²⁸ Tekvin, Bab 32/22-32.

¹²⁹ Çıkış, Bab 32/1-6.

¹³⁰ Tekvin, Bab 6/5-8.

sizin için sonsuza kadar sünnettir) ifadesiyle kurbanla ilgili *قربوا كل يوم خروفين قربانا دائما* (her gün iki koç kurban ederek bana yaklaşın) ifadesinde olduğu gibi.

Görülüyor ki, te'bîd lafzının ifade ettiği anlam her iki misalde apaçık bir şekilde ortaya konulmuş olmasına rağmen, Yahudilerin kendi i'tiraflarıyla bu iki hüküm mensûh kabul edilmişlerdir.

O halde bunların ifade ettiği tenakuz şüphesi, te'bîd'in nâsihin gelmeme şartına bağlı olmasına göre bertaraf edilir. Ne zaman nâsih gelirse, o zaman ebedî kılma nefyolmuş olur. Ayrıca te'bîd lafzının imtihan ve ihtibar için olduğu da anlaşılmış olur.

1.3.2.2.2. Nasârâ'nın Şüpheleri

“Hz. Mesih (a.s.) ‘in ‘Gök ve yer zail olur; fakat benim sözüm zail olmaz.’¹³¹ sözünün veya ‘Sanmayın ki, ben şeriatı yahut peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriatten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır.’¹³² neshin naklen imkânsız olduğuna delâlet ettiği” şeklindeki sözleridir.

Birkaç açıdan bu şüphelerine cevap verebiliriz:¹³³

Birincisi, Hz. İsa (a.s.) ‘ya indirilen İncil’in ellerindeki kitap olduğunu kabul etmiyoruz. O kitap, sadece kimi Hıristiyanların uydurduğu, içerisinde Mesih’in hayatının, da’vetinin, gittiği yerlerin, gösterdiği mu’cizelerin, öğütleri ve tartışmalarının anlatıldığı tarihî bir kıssadan başka bir şey değildir. Zaten Dört İncil’in Mesih’ten sonra yazıldığını, kendi tarihleri de ortaya koymaktadır. Bu yüzden M. 325’te bir grup piskopos tarafından, teslis inancına uygun Matta, Markos, Luka ve Yuhanna isimlerini taşıyan 4 İncil seçilmiştir. Öte yandan, bu incillerin sıhhatine, yazarlarının adil ve zabt sahibi kişiler olduğuna, rivayet ettikleri senedin muttasıl, şazdan ve illetten selamette olduğuna dair hiçbir delilleri de yoktur.¹³⁴

¹³¹ Matta, Bab 24/35.

¹³² Matta, Bab 5/17,18.

¹³³ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 204-206; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 48-49

¹³⁴ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed Ebû Zehre, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye*, er-Riasetü'l-Ammetü li idarati'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-Da'veti ve'l-İrşadi, Riyad 1404, 48-82.

İkincisi, İncil’de geçen bu ifadenin siyakına bakıldığında Hz. İsa’nın öngörülerini te’vid ve gerçekleşeceğini te’kit etmek için olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadenin neshi ispat veya nefyi yönünde hiçbir ilgisi yoktur. Bunun üzerine İncil’in şarihleri bu ifadeyi daha fazla açıklama gereği duyarak “*Bu cümleyi genel olarak anlamak, Mesih’in ahkamu izah edip sonra ahkama muhalif olanları izah etmesiyle uygunluk göstermektedir.*” şeklinde bir anlayışı benimsemişlerdir. Halbuki Matta İncil’inde “*İsa Onikiler’i şu buyrukla halkın arasına gönderdi: “Öteki ulusların arasına girmeyin. Samiriyeliler’in kentlerine de uğramayın. Bunun yerine, İsrâil halkının yitik koyunlarına gidin.”*¹³⁵ ifadesi, Mesih’in risaletinin özellikle İsrâîloğullarına olduğunu göstermektedir. Bu ifade, Markos İncil’inde geçen “*Ve onlara dedi: Bütün dünyaya gidin, İncili bütün yaratılmışlara vâ’zedin.*”¹³⁶ ifadesiyle çelişmektedir. Bundan ikinci ifadenin birinciyi neshettiği anlaşılmaktadır.

Üçüncüsü, iddia ettikleri ifadenin, ravilerinin ve ellerindeki kitabın doğruluğu kabul edilse bile, bu ifade neshin imkânsız olduğuna mutlak anlamda delâlet etmez. Bu Mesih’in şeriatinden herhangi bir şeyi neshetmenin imkânsızlığına delâlet eder. Bu konudaki şüpheleri, iddialarına göre eksik ve yetersizdir.

1.3.2.2.3. ‘İseviyye’nin Şüphesi

Ebû İsa el-İsfahânî¹³⁷ ve takipçilerinin “*Hz. Muhammed (s.a.v) ‘in nübüvvetini inkâra hiçbir yol yoktur. Çünkü Allah Teâlâ , O’nu pekçok mu’cizesiyle desteklemiş ve Tevrat da O’nun geleceğini müjdelemiştir. Aynı şekilde O’nun risaletinin umûmî olduğuna dair hiçbir görüş yoktur. Çünkü aksi durum, İsrâil’in şeriatinin Hz. Peygamber’in şeriatıyla nesholdüğüne götürür. Halbuki İsrâil’in şeriatı, Tevrat’ta yer alan*¹³⁸ ‘Gökler ve yerler var olduğu sürece, bu ebedî olan bir şeriattir.’ ifadeye¹³⁹ göre

¹³⁵ Matta, Bab 10/5,6.

¹³⁶ Markos, Bab 16/15.

¹³⁷ Ebû İsa İshâk b. Ya’kub el-İsfahânî, milâdî VIII. yüzyılda İran’da faaliyet gösteren İseviyye mezhebinin kurucusu.(Şahin, M. Süreyya “Ebû İsa el-İsfahânî”, *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2000, XXII, 507).

¹³⁸ Bu ifadenin Tevrat’ta yer almadığı daha önce ifade edildi.

¹³⁹ Daha önce de ifade edildiği üzere İbn-i Râvendî’nin uydurduğu bir ifadedir. (Kutluer, İlhan, “İbn-i er-Râvendî”, *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2000, XXI, 179-184).

sonsuz kadardır. Hz. Peygamber ise sadece Araplara gönderilmiş bir resuldür.” şeklinde söylemişlerdir.¹⁴⁰ Bu şüphelerine şöyle cevap verebiliriz:¹⁴¹

Hz. Peygamber (s.a.v) 'in Allah'ın mucizeleriyle desteklediği ve Tevrat'ın müjdelediği bir resul olması, Hz. Peygamber (s.a.v) 'in tebliğ ettiği her şeyin hiç şüphesiz tasdik edilmesi neticesini aleyhlerine doğurur. Bu durumda risalet penahının umûmî olduğu, risaletinin önceki şeriatleri bilhassa Hz. Musa (a.s.) 'nın şeriatini neshettiği ortaya çıkmış olur. Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.v) 'in risaletini tasdik edip da'vetinin umûmî olduğunu inkâr etmeleri kendi kendileriyle çeliştiklerini ve apaçık delillere karşı ne kadar kibirli olduklarını göstermektedir. Nitekim Cenab-ı Hak şöyle buyurmuştur: “Gerçek apaçık ortaya çıktıktan sonra, sanki göz göre göre ölüme sürülüyorlarmış gibi seninle o konuda tartışıyorlardı.”¹⁴²

1.3.2.2.4. Ebû Müslim'in Şüphesi

Ebû Müslim'in nesh konusunda benimsediği görüşü ortaya koymak biraz sıkıntılıdır. Çünkü kimileri onun genel anlamda neshin naklen gerçekleşmediğini, kimileri ise neshin aynı şeriatte gerçekleşmesini inkâr ettiğini, kimileri de sadece Kur'ân'da vuku'nu inkâr ettiğini zikretmişlerdir. Kendisinden nakledilenler gözönünde bulundurularak, rivayetler içerisinde en son rivayet, sahîh olarak kabul edilmiştir. En uzak ihtimal ise neshin naklen genel anlamda imkânsız olduğunu söylediği ilk rivayetidir. Çünkü Ebû Müslim gibi bir alim bir tarafa, hiçbir müslümanın cümleten neshin vuku'nu inkâr etmesi tamamen düşünülemez. Ne var ki mesele sadece adlandırmaya varıp dayanmaktadır. Bizim “nesh” olarak adlandırdığımızı, Ebû Müslim “tahsîs” olarak adlandırmıştır. Nitekim kimi muhakkık ulema bu görüşü benimsemiş ve içlerinden Tâceddin es-Sübkî (v. 771/1370)¹⁴³ “Ebû Müslim'in, bizim nesh olarak adlandırdığımız mananın vuku'nu inkâr etmediğini, kendisi sadece onu 'nesh' diye adlandırmaktan çekinip, 'tahsîs' diye adlandırdığını.” söylemiştir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, II, 206; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 43,44.

¹⁴¹ Zürkânî, II, 206-207; Mustafa Zeyd, I, 44.

¹⁴² Enfal: 8/6.

¹⁴³ es-Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfî (v. 771/1370). Şâfiî fakihî ve biyografi yazarı. (Cici, Recep, “Bahâeddin Sübkî” , *DİA*, Ankara, TDV Yayınları, 2010. XXXVIII, 11-14)

¹⁴⁴ Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi ulûmi'l-Kur'an*, II, 207; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 50,51.

Ebû Müslim, “*Ona ne önünden ne de ardından batıl gelemez. O hüküm ve hikmet sahibi, övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir.*”¹⁴⁵ ayetiyle istidlâl ederek bu ayetin, Kur’ân ahkâmının ebede kadar batıl olamayacağını ifade ettiğini zikretmiş; neshin kendisinde ise önceki hükmü iptal etme manası taşıdığını söylemiştir.¹⁴⁶ Bu şüphesine birkaç açıdan cevap verebiliriz:¹⁴⁷

Birincisi, ayetteki batıl kelimesi, “*hakka muhalif olan şey*” anlamına gelmektedir. Halbuki nesh ise haktır. Bu durumda ayet, “*Kur’ân akîdelerinin akla muvafık, hükümlerinin hikmete elverişli, haberlerinin olup bitene mutabık, lafızlarının ise tağyîr ve tebdilden mahfuz olduğu*” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yanlışın, hatanın Kur’ân alanına herhangi bir konuyla yol bulması asla mümkün değildir. Bununla ilgili olarak Cenab-ı Hak “*Şüphesiz o zikri (Kur’ân’ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.*”¹⁴⁸; “*Biz onu (Kur’ân’ı) hak olarak indirdik ve o da hak ile indi. Seni de ancak müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.*”¹⁴⁹ buyurmaktadır.

Öyle ise bu manaya göre ayetin, neshin ispat ve vuku’una, onu nefy ve imkânsızlığından daha yakın olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü nesh Allah’ın bir tasarrufudur.

İkincisi, ayetteki batıl, tilaveti bâkî olmakla birlikte ameli terk edilen bir manada kullanılmış ise Ebû Müslim’in delili yetersiz olur. Çünkü ayet sadece tilaveti bâkî, hükmü mensûh olan nesh türünü içermiş olur. Bu durum ise Kur’ân’da ameli terk edilen hükümlerin olduğuna işaret eder. Hükmü ve tilaveti mensûh ya da sadece tilaveti mensûh olan nesh çeşitlerine gelince ayet, bu te’vile bunların imkânsızlığına delâlet etmez.

Üçüncüsü, Ebû Müslim’in ihtilafının lafzî düşünülmesi durumunda bu ihtilafından ötürü kendisinin Allah’a karşı bir saygısızlık yaptığı söylenemez. Ama O’nun bu düşüncesi “*Biz herhangi bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturur (ya da ertelersek), yerine daha hayırlısını veya mislini getiririz.*”¹⁵⁰ ayetiyle bertaraf

¹⁴⁵ Fussilet: 41/42.

¹⁴⁶ Zürkânî, II, 207; Mustafa Zeyd, I, 51.

¹⁴⁷ Zürkânî, II, 207,208; Mustafa Zeyd, I, 51,52.

¹⁴⁸ Hicr: 15/9.

¹⁴⁹ İsrâ: 17/105

¹⁵⁰ Bakara: 2/106

edilir. Kaldı ki Allah'ın ihtiyarından, Kur'ân'ın ta'birinden sonra bir ihtiyar ve bir ta'bir söz konusu olamaz.

Dördüncüsü, burada nesh ile tahsîs arasında bir takım farklar vardır. Biz daha önce bu farkları açıklamıştık.

1.3.3. Kur'ân'da Nesh Konusunda Müstakil Eser Yazanlar

Kur'ân-ı Kerîm'de nesh meselesi, İslamiyetle birlikte tarihin her döneminde güncelliğini korumuştur. Bu sahâda bir çok eser kaleme alınmıştır. Bunların bir kısmı da örneğin, eserini çalıştığım Suyuti'nin (v.911/1505) nesh ile ilgili kitabı gibi kitaplar da günümüze ulaşamamıştır. Bu konuda eser kaleme almış alimleri ve biliniyorsa eserlerini kronolojik bir şekilde **Ek.2'**de ifade ettik.¹⁵¹

---

¹⁵¹ Katâde b. Diame, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, 13-19; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, I, 341-395; Şimşek, M. Sait, *Kuran'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, 87-92.

İKİNCİ BÖLÜM

CELÂLEYN TEFSİRİ'NİN MÜELLİFLERİ

2.1. CELÂLÜDDİN EL-MAHALLÎ

Dönemin büyük alimlerinden, Şafî fakih ve müfessir el-Mahallî, hicri 1 Şevval 23 Eylül 791/1389 yılında dünyaya gelmiştir. Tefâtân Arapları'ndan olduğu zikredilmiş olup aslen Dimyat'taki Mahhaletü'l-Kübra ailesinden olduğu için de Mahallî nisbesiyle anılmıştır.¹⁵²

İsim, nisbesi ve künyesi; Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî el-Mahallî'dir.

2.2. EĞİTİM HAYATI

İlk ilim tahsilini babasından ve dedesinden gören Mahallî, Hanefî, Şafî ve Maliki dersleri almıştır. Kahire'de aldığı eğitim esnasında Arap dili belagati, mantık, tefsîr, fıkıh ve usûlü, kelim gibi dersler okumuştur. Dönemin alimlerinden olan Muhammed b. Abdüddâim el-Birmâvî'dan usûl, fıkıh ve arapça, Muhammed b. Ebû Bekir İbn Cemâa'dan usûl, İbnü'l- Irakî'den ulumu'l-hadis, Abdurrahman b. Ömer el-Bulkinî'den fıkıh, Nasîrüddin b. Enes el-Mısırî'den feraiz ve Bedrettin Mahmud el-Aksarayî'den usûli-fıkıh okumuştur. Demîrî, Akfehî ve İbn Hacer el-Askalânî gibi alimlerin meclislerinde bulunarak sohbetlerine katılmıştır. Tefsîr ve usûl-i'd-din gibi alanlarda ise Bisâtî'den ders almış, ayrıca bu alimden çokça istifâ etmiştir. Eser verecek düzeye gelen Mahallî, ilmi bakımdan dönemin önde gelen şahsiyetleri arasına girmiştir.¹⁵³

Geçimini baba mesleği olan kumaş ticaretiyle sağlarken bir yandan da tedris ve telif ile meşgul olmuştur. İbn Hacer el-Askalânî yerine 852/1448 yılından sonra Müeyyediyye Medresesi'nde fıkıh dersi okutmuştur. İdari işlerle meşgul olmayan Mahallî'ye başkadılık teklifinde bulunulmuşsa da o, bu teklifi kendini yeterli görmediğini; "Cehennem ateşine takatim yoktur" diyerek kabul etmemiştir. Bunun yanında fetva sorulan kimseler arasında zikredilmiştir.¹⁵⁴

¹⁵² Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-Zeheb fi ahbari men Zeheb*, thk. Mahmud Arnaud, thrc. Abdülkadir Arnaud, Dâru , İbn Kesir, Beyrut, 1986, IX, 303; Şemsüddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-Lâmi'*, Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, ts., VII, 39.

¹⁵³ es-Sehâvî, VII, 40.

¹⁵⁴ es-Sehâvî, VII, 41.

2.3. HOCALIĞI

Dönemin büyük alimlerinin hocalığını yapmış olan Mahallî'nin talebeleri;

1-Cerrâî,

2-Burhaneddin b. Ebî Şerîf,

3-Kalesâdî,

4-Necmeddin İbn Kâdî Aclûn,

5-Takıyyüddin İbn Kâdî

6-Aclûn,

7-Şemseddin es-Sehavî

8-Celâleddîn es-Suyûtî gibi devrin büyük şahsiyetleri mevcuttur.¹⁵⁵

28 Ekim 864/1459 yılının 1 Muharrem ayında vefat eden el-Mahallî Kahire'deki aile kabristanına defnedilmiştir.

2.4. ESERLERİ

Eserleri; anlaşılır, derli toplu ve güvenilir olduğundan ötürü büyük ilgi ve talep görmüştür.

1- Tefsîrû'l-Celâleyn:

es-Suyûtî tarafından tamamlanan ve tefsîr olarak muhtasar bir eserdir.

2- el-Bedrî't-Tâli' fî halli Cem'i-Cevâmî:

es-Sübkî tarafından usûl-i fıkha dair yazmış olduğu eserin şerhi olup üzerine birçok haşiye yazılmış olan çalışma, müstakil ve haşiyeli olarak defalarca basılmıştır.¹⁵⁶

3- Şerhu Varakât fî 'ilmi usûli'l-fikh:

el-Cüveynî'nin *el-Varakât* adlı eserinin şerheden el-Mahallî'nin bu çalışması birçok alim tarafından şerh edilmiş olup bu kimseler arasından Ahmed Muhammed el-Bennâ ve İbn Kâsım el-Abbâdî gibi alimler de mevcuttur. *el-Varakât*'ın şerhi olan *Lefâifü'l-İşârât* da el-Mahallî'nin şerhinin haşiyeye konumundadır.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Arslan, Şükrü, "Mahallî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara, 2003, XXVII, 326.

¹⁵⁶ bkz. (Kahire, 1308).

¹⁵⁷ bkz. (Kahire, 1369); (Kahire, 1307; *Hâşiye Celâl el-Mahallî 'ale'l-Varakât*, Kahire, 1303, 1326, 1332, 1342; İbn Kasım el-Abbâdî'nin *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Varakât* haşiyesiyle birlikte; nşr. Seyyid Abdülaziz-Abdullah Rebî', I-II, Riyad-Cidde 1406/1995).

4- *Şerhu Kava'id Li İbni Hişâm:*

İbn Hişâm'ın *el-İ'rab 'an kavâidi'l-i'rab* adlı eserinin yarım kalan bir şerhidir.

5- *Kenzü'r-Râğıbîn fi şerhi Minhâci't-Tâlibîn:*

İmam Nevevî'nin Şafiî fikhıyla ilgili yazdığı eserin şerhidir. İlgili eser hakkında birçok haşiye yazılmıştır.¹⁵⁸

6- *el-Envârü'l-Mudiyye fî mehdi Hayri'l-Beriyye:*

el-Bûsirî'nin *Kasîdetü'l-Bürde*'sinin şerhi olan bir eserdir. Muhammed Ahmed ed-Desûkî tarafından *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Bürde* adlı haşiye yazılmıştır.

7- *Şerhü'l-Bürde:*

Ka'b bin Züheyr'in *Kasîdetü'l-Bürde*'sinin şerhidir.

8- *Kenzü'z-Zehâ'ir:*

Es-Sübkî'nin *et-Tâ'liyye* adlı eserinin şerhidir.¹⁵⁹ Ayrıca müellfin tamamlanmamış eserleri de mevcuttur. Kaynaklarda ismi zikredilmemiş kimi eserler de el-Mahallî'ye nispet edilmiştir.¹⁶⁰

2.5. CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ

Tefsîr alanında en çok eser veren alimlerden biri olan Celâleddîn es-Suyûtî hicri 1Recep 849/1445 tarihinde Kahire'de dünyaya gelmiştir.¹⁶¹

İsim, nisbesi ve künyesi, Ebû'l-Fadl, Celâleddîn, Abdurrahmân b. Kemâluddîn, Ebû'l-Menâkib, Ebû Bekr b. Nâsûruddîn, Muhammed b. Sâbıkuddîn Ebî Bekr b. Fahrüddîn Osman b. Nâsûruddîn b. Seyfeddin, Hadra b. Necmeddîn Ebî es-Salâh Eyyûb b. Nasîruddîn Muhammed b. eş- Şeyh Humâmuddîn el-Hudayrî, el-Asyûtî'dir.¹⁶² Celâleddîn es-Suyûtî'nin ataları Orta Mısır'daki Asyut'ta yaşadığı için Suyûtî, büyük

¹⁵⁸ bkz. (Kahire, 1283; haşiye: Kalyûbî, I-II, Mekke,1305; haşiye: Şehabeddin Ahmed Amire el-Burullusî, I-II, Kahire, 1306)

¹⁵⁹ Arslan, Şükrü, "Mahallî", *DİA*, XXVII, 327.

¹⁶⁰ es-Suyûtî, *Hüsnü'l-Muhadarâ*, I, 444.

¹⁶¹ Celâleddîn es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara fî ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 2007, I,311.

¹⁶² es-Suyûtî, *et-Tehaddüs bi ni'metillâh*, thk. Heysem Halife Tuaymî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2003, 42.

dedelerinden biri Asyût'a gelmeden önce Bağdat'ın Hodayriye mahallesinde bulunduğundan Hodayrî nisbeleriyle anılmaktadır.¹⁶³ Abdurahman olan adını ve Celâleddîn olan lakabını ise babası koymuştur.¹⁶⁴

Suyûtî'nin annesi hakkında bilgi bulunamamakla birlikte Türk asıllı bir cariye olduğu muasırları tarafından iddia edilmiş olmakla birlikte¹⁶⁵ bu konuda herhangi bir kaynak bilgi mevcut değildir. Babası ise Kemaleddîn Ebû Bekr Aysût'ta doğmuş olup, Kahire'de İbn Hacer el-Askalânî'nin talebeliğini yaparak Sahîh-i Müslim derslerine katılmıştır.¹⁶⁶ Şemseddin el-Gayâtî'den fıkıh, kelam, usûl, nahiv, mantık gibi dersleri görmüş ve bun ilimlerden icazet almıştır.¹⁶⁷

Suyûtînin babası vaizlik ve bunun yanında Mısır Abbasî Halifesi Müstekfî Billah'ın hususi imamlığını yapmış bir dönem Kahire kadılığına vekalet etmiş, şerh, ta'lik ve hâşiye türünden eserler yazmıştır.¹⁶⁸ Suyûtî babasını; “*Kahire’de hüküm verme yetkisine sahip, güzel bir geçmişi olan, dürüst ve zühd sahibi bir insan*” olarak tarif etmekte, hakkında verdiği bilgilerden, onun ilim meclislerinde yeri olan, değerli ve yüksek bir kişilik sahibi olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶⁹ Celâleddîn es-Suyûtî henüz beş yaşındayken babası vefat edeceği zaman oğlunu medrese arkadaşlarına emanet etmiştir.

2.6. EĞİTİM HAYATI

Babasının vefatının ardından Şeyhûniyye Hankah'ına yerleştirilen Celâleddîn es-Suyûtî, sekiz yaşındayken Kur'ân-ı Kerîm hıfzını tamamlamıştır.¹⁷⁰ Küçük yaştan itibaren kaldığı Şeyhûniyye Hankah'ta arap dili, nahiv, fıkıh, feraiz, hadis gibi çeşitli ilimlerle ilgili eser okumuş ve icazet almıştır. Okuduğu kitaplar arasında Cemmâilî'nin *Umdetü'l-Ahkâm*'i¹⁷¹ İmam Nevevî'nin *Minhâcü't-Tâlibîn*'i¹⁷², İmam Mâlik'in *el-*

¹⁶³ Özkan, Halit, “Süyuti”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2010, XXXVIII, 188.

¹⁶⁴ Suyûtî isminin, lakabının ve künyesinin konulma süreciyle ilgili detaylı bilgilere *et-Tahaddüs* adlı eserinde yer vermektedir. (es-Suyûtî, *et-Tehaddüs bi Ni'metillâh*, 42-44.)

¹⁶⁵ Şemseddin Muhammed b. Abdurrahmân es-Sehâvî, *ed-Dâv'u l-Lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1354, IV, 65.

¹⁶⁶ Özkan, Halit, 188.

¹⁶⁷ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 43.

¹⁶⁸ Özkan, Halit, 188.

¹⁶⁹ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 43.

¹⁷⁰ es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 311.

¹⁷¹ es-Suyûtî, I, 311.

¹⁷² Elisabeth, M. Sartain, *Celaleddin Suyuti'nin Hayatı*, çev. Hasan Nureddin, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002, 16.

Elfiyye'si, Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-Vüsûl* vardır.¹⁷³ Suyûtî, 864/1460 yılında, Şeyhu'l-İslam Alemuddîn Salih b. Ömer el-Bulkînî, Şeyhü'l-İslam Şerafuddîn Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî, İzzeddîn el-Hanbelî ve Emînuddîn el-Aksarayî gibi alimlere yukarıda zikri geçen kitapları *arz* ertmiş ve icazet almıştır.¹⁷⁴ İki yıl sonra da Şemseddin es-Sîrâmî'den Arapça okutmak için icazet almıştır.¹⁷⁵ Suyûtî, Şehâbeddîn Şârimî'den feraiz dersi almış,¹⁷⁶ ancak hocasının ömrü vefa etmediğinden aldığı dersler yarım kalmıştır.¹⁷⁷

Arap dili ve edebiyatına ağırlık verdiği dönemde sayılamayacak kadar eser okumuş,¹⁷⁸ okuduğu Arap diline ait kimi eserler için şerh ve haşiye türünden eserler kaleme aldıysa da bunları daha sonra imha etmiştir.¹⁷⁹ 864/1460 yılında Şeyhuniyye Hakgâhı imamı Şeyh Şemseddîn Muhammed b. Mûsâ el-Hanefî'den, *Sahîh-i Müslim* dersleri okumuş, daha sonraları Şeyhuniyye Hakgâhı'nda ders vermek için icazet almıştır. 865 (m. 1461) yılında hayran olduğu ve övdüğü hocası Kâdilkudât Salih b. Ömer el-Bulkînî'den fıkıh dersi almış ve aynı yıl, *Şerhu'l-İsti'aze ve'l-Besmele* ile *Şerhu'l-Hâvkale ve'l-Hay'ale* adlı iki eser kaleme almış, diğer şerhleri gibi imha etmemesinin nedeni olarak da hocası Bulkînî'nin yazdığı takrize duyduğu saygıdan dolayı olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁰

Celâleddîn es-Suyûtî'nin; “*Ondan fıkıh aldım. Bana (fıkıh) okutmam için icazet verdi.*”¹⁸¹ dediği hocası Bulkînî'de, vefat edinceye kadar ders okumaya devam etmiş bunun yanında fetva vermek ve ders okutmak için de ayrıca icazet almıştır.¹⁸²

On iki yıl süren talebeliğin ardından bir yandan okumaya devam ederken bir yandan da ders vermeye başlamıştır. Suyûtî hem Bulkînî'nin hem de Şummunî'nin derslerine iştirak etmiştir.

Diğer bir önemli hocası da; kendisinden on dört yıl eğitim aldığı ve kendisine “ikinci babam” dediği Muyiddîn el-Kâfiyecî'dir.¹⁸³ Hocası el-Kâfiyecî'den Arap

¹⁷³ Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, 65; es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 311.

¹⁷⁴ Şâzelî, 65.

¹⁷⁵ Özkan, Halit, “Süyuti”, 188.

¹⁷⁶ Şâzelî, 65,66.

¹⁷⁷ Özkan, Halit, 188.

¹⁷⁸ Şâzelî, 67.

¹⁷⁹ Şâzelî, 65; es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 311.

¹⁷⁹ Şâzelî, 67,68.

¹⁸⁰ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 117.

¹⁸¹ es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, I, 413-414.

¹⁸² Özkan, Halit, 188.

¹⁸³ Şâzelî, 70,71.

edebiyatı, meani, hadis usûlü, fıkıh usûlü, tefsîr ve hadis derslerini okumuş, neticede icazet almıştır.¹⁸⁴

Yine hocalarından olan Seyfeddin el-Hanefî'den *el-Keşşaf* derslerine dinleyici olarak katılmıştır.¹⁸⁵ Bunun yanında Tarsus kadısı Alayîddîn'den mantık ilmini okuduysa da hocasıyla yaşadığı birtakım problemler, İbn Salâh ve Nevevî'nin haram fetvası¹⁸⁶ ve hocası Bulkînî'nin mantık ilmiyle iştiğale cevaz vermemesi¹⁸⁷ neticesinde bu ilimle meşgul olmamış,¹⁸⁸ kendini hadis ilmine vermiştir.¹⁸⁹ İbn Hacîb'in, İbn Sübkî'nin, Mizzî'nin¹⁹⁰ ve daha pek çok alimin eserlerini farklı hocalardan okumuş; tıp ilmine dair ders almıştır.

2.7. HOCALIĞI

Celâleddîn es-Suyûtî, kendisinden icazet aldığı hocası el-Bulkînî'nin, ders okuduğu hocası el-Maksî'nin ve ilim heyetinin önünde ders vermek suretiyle resmi hüviyette hocalık ünvanını kazanmıştır. Daha sonra 869/1465 hac yolcuğuna bundan sonra da Dimyat'a üç aylık bir geziye çıkmış bu arada derslerine de ara vermiştir. Yolculuğu esnasında Hicaz'da bulunduğu zaman içinde karşılaştığı alimlerle ilgili bilgileri ihtiva eden *en-Nahle ez-Zekiyye fî Rihleti'l-Mekkiyye* adlı eserini, nahiv, meânî, bedi', aruz ve tarih ilimlerini ihtiva eden *en-Nuhfetu'l-Miskiyye ve't-Tuhfetu'l-Mekkiyye* adlı eserini¹⁹¹, Dimyat'tayken ise; *İğtibât fî'r-Rihle ile'l-İskendiriye ve Dimyât ile Katfu'z-Zehri fî Rihleti Ğehreyn* eserlerini hatıra şeklinde kaleme almıştır.¹⁹²

Suyûtî, yaptığı bu iki yolculuğun ardından h. 870 yılında mısır'daki derslerine tekrar başlamış, *Şerhü'l-Elfiyye*, *eş-Şifa'*, *Minhac*, ve *Câmi'u's-Sâhîh* derslerini okutmuş, yirmi yıl sonra İbn Hacer'in hadis *imla* meclislerini yeniden başlatmış ancak

¹⁸⁴ es-Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1964, I, 118; Halit, Özkan, "Süyuti", 188.

¹⁸⁵ Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, 74.

¹⁸⁶ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 117.

¹⁸⁷ Şâzelî, 72,73.

¹⁸⁸ es-Suyûtî, 118.

¹⁸⁹ Şâzelî, 73.

¹⁹⁰ İbn-i Subkî'nin *Cem'u'l-cevâmî* adlı eseri; İbn-i Hacîb'in *Muntehâ'l-usûl ve'l-emel fî ilmi'l-usûl ve'l-cedel* adlı eseri; el-Mizzî'nin *el-Mukantarât* ve *el-Mukantarât ve el-mucîb* adlı eserlerini okumuştur. (Şâzelî, 76.)

¹⁹¹ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 83.

¹⁹² es-Suyûtî, s. 86; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, 83.

Mısır'daki veba salgınından dolayı ara vermek zorunda kalmıştır.¹⁹³ 877/1472 yılında da Şeyhuniyye medresesine hadis hocası olarak tayin edilmiştir.

875 yılında Suriye'de bulunan Berkuk Türbesinin şeyhliğine tayin edilen Suyûtî ayrıca yaşadığı dönemin en önemli hankahlarından olan Baybarsiyye Hankah'ına şeyh tayin edilmiştir. Ancak daha sonra bu görevinden 907 yılında idari problemler nedeniyle ayrılmıştır. Burada yaşadığı sıkıntıları *Mâ Ravâhü'l-Esâtin fî 'Ademi'l-Merci' ile's-Selâtin* ile *Risâletü's-Sultâniyye* adlı eserlerinde zikretmiştir.¹⁹⁴

Mısır'da fetva makamının yanında İslam ülkeleri arasında da fetva ve yargı yetkisi verildiyse de¹⁹⁵ daha sonra bu karar geri çekilmiştir. İlerleyen yıllarda talebe yetiştirme ve eğitim verme görevlerini en aza indirerek bunun yanında fetva verme yetkisini neredeyse terk etmiş eser telifine yönelmiştir. Allah'a yönelme ve diğer işleri terk ederek inziva hayatına çekilen Suyûtî, Baybarsiyye Hankah'taki şeyhliğinden ve eser telifinden dolayı çok talebesi sınırlıdır. Sonrasında şeyhliği de bırakarak tamamen inziva hayatını tercih eden Suyûtî, bu münzevi hayatına sebep olarak toplumsal olarak ahlâki çöküntüyü göstermiştir.

Nil nehrinin üzerindeki Ravza adasında sürdürdüğü inziva hayatı yaklaşık beş yıl süren Suyûtî, 19 Cemâziye'l-evvel 911 yılında vefat etmiştir.

2.8. ESERLERİ

Eser telifi noktasında zengin alimlerden olan Celâleddîn es-Suyûtî, eseri olan *Hüsnü'l-Muhâdara* adlı kitabında yaklaşık üç yüz eser telif ettiğini ifade etmişse¹⁹⁶ de bu eser vefatından yaklaşık yedi yıl önceye ait olduğundan telif sayısı için belirleyici değildir. Bunun yanında üç yüz kadar, beş yüz ya da beş yüz elli eser telif ettiği ifade edilmektedir.

Yaklaşık tüm İslamî ilimlerle ilgili olarak eseri mevcut olan döneminin büyük alimi Suyûtî, eserlerini *Tahaddüs* adlı eserinde ayrıca bir tasnife tabi tutmuştur. Yedi sınıfa ayırdığı teliflerinin tasnif maddeleri şöyledir:

1. Benzeri daha önce yazılmamış olanlar-on sekiz eseri-
2. Benzerleri yazılmış ya da yazılma imkânı olanlar-elli eseri-

¹⁹³ es-Suyûtî, 89; Şâzelî, 85.

¹⁹⁴ Şâzelî, 159-164.

¹⁹⁵ Şâzelî, 173.

¹⁹⁶ es-Suyûtî, *Husnu'l-Muhâdara*, II, 312.

3. 20 ile 100 sayfa arası olan kitaplar-altmış eser-
4. On sayfa civarında fetvaları içeren yazmalar- seksen eser-
5. Fetvalar hariç küçük çaplı olanlar-yüz iki adet eser-
6. Telif eser olarak görmediğinden özen göstermediği öğrencilik yıllarına ait olan çalışmalar- kırk eser-
7. Yazmaya başladığı hâlde bitirmediği çalışmalardır.- seksen üç eser-¹⁹⁷

Büyük bir kısmı risalelerden oluşan eserleri için bir fihrist oluşturduğunu talebesi Abdülkadir eş-Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn* adlı eserinde zikretmiştir. Bu fihrist Şâzelî tarafından konularına göre tasnif edilmiştir.¹⁹⁸

Suyûtî'nin sınıflandırdığı ve benzerinin yazılamayacağını ifade ettiği eserlerin altısı Kur'ân İlimleri'ne aittir. Buna göre Suyûtî'nin Kur'ân İlimleri'ne dair eserlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- el- İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân:

Suyûtî'nin Kur'ân ilimlerine dair yazdığı en önemli çalışmalardan olan *el-İtkân*, müellifin dirayet tefsîri olarak hazırladığı *el-Mecma'ü'l-Bahreyn ve'l-Matla'u'l-Bedreyn* adlı eserine mukaddime olarak düşündüğü kapsamlı bir çalışmadır. Mawlawi Basheeroodeen ve Noor-ool-Haqq tarafından neşredilmiş (Kalküte 1852-1854) Birçok kez basımı gerçekleşmiştir.¹⁹⁹ Ayrıca Sakıp Yıldız ve Hüseyin Avni Çelik tarafından Türkçeye çevrilmiş, *Kur'ân İlimleri Ansiklopedisi* olarak yayınlanmıştır. (İstanbul, 1987).²⁰⁰

2- Tercümânü'l-Kur'ân:

Müsned (muttasıl senedli hadisler) hadislerden yaklaşık on bin tanesinden müteşekkil tefsîr eseridir. Nitekim Suyûtî'nin hadisçi kişiliği ağırlıklı olduğundan rivayet tefsîri ağır basmaktadır. Eser beş ciltten oluşmuşsa da günümüze ulaşım ulaşmadığı bilinmemektedir.

¹⁹⁷ es-Suyûtî, *et-Tehaddüs*, 98-136; Şâzelî, *Behcetü'l-Âbidîn*, 91.

¹⁹⁸ Şâzelî, 175-255.

¹⁹⁹ bkz. (nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhim, Kahire 1387/1967, 1405/1985; nşr. Ahmed b. Ali, Kahire, 2005; nşr. Mustafa Dîb Bugâ, Beyrut, 1407/1987; nşr. Fevvaz Ahmed Zemerîf, Beyrut 1999; nşr. Mahmud Ahmed el-Kaysiyye, Ebûzâbî 2003; nşr. Merkezü'd-Dirâseti'l-Kur'âniyye, Medine 1426.).

²⁰⁰ Mertoğlu, Suat, "Süyuti", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 199.

3- ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr:

Rivayet tefsîri olan eser Tercümanü'l-Kur'ân adlı eserinin de muhtasarıdır.²⁰¹

4- Katfü'l-Ezhâr fî Keşfi'l-Esrâr (Esrârü't-Tenzîl):

Kur'ân'ın icaz yönlerine, belagat ve kıraat farklılıklarının zikredildiği eserdir.²⁰²

5- El-İklîl fî İstinbâti't-Tenzîl:

Ahkam ayetlerinin tefsîridir.²⁰³ Ayrıca eser, Cidde'de 2002 yılında Amir b. Ali el-Arabi tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.

6- Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübi's-Süver:

Katfü'l-Ezhar adlı eserini ihtisar ettiği eserdir.²⁰⁴ Eser aynı zamanda *Esrârü tertîbi'l-Kur'ân* ve *Tertîbu süveri'l-Kur'ân* adlarıyla da yayınlamış ve Mustafa Karakoç tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.²⁰⁵

7- Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl:

Ayetlerin nüzul sebeplerinin yer aldığı eser, Mısır'da Celâleyn'in kenarlarında (Mısır, 1301, 1316, 1342) ve müstakil olarak basılmıştır.²⁰⁶

8- Tekmiletü Tefsîri'l-Celâl el-Mahallî:

Celaeddîn el-Mahallî'nin Fatıha Sûresi ve Nas Sûresinden Kehf Sûresine kadar yazdığı eseri kırk günde tamamladığı *Tefsîri'l-Celâleyn* diye meşhur olan eserdir.²⁰⁷

9- Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevahidü'l-Efkâr:

Envârü't-Tenzîl adlı Beyzâvî tefsîrini okuturken aldığı notlardan müteşekkil bir haşiye olup Hûd Sûresine kadar gelmiştir. Ümmüllkurâ Üniversitesinde belirli bölümleri üç ayrı doktora çalışması olarak hazırlanmıştır.

²⁰¹ bkz. (Kahire, 1314; Tahran, 1377; Beyrut, 1972, 1983, 1991, 2001; Riyad, 2003).

²⁰² bkz. (nşr. Mahammed el-Hamâdî, I-II, Katar, 1414/1994).

²⁰³ bkz. (tsh. Ebü'l-Fazl İbnü's-Sıddık, Kahire, 1373/1953; thrc. Seyfeddin Abdülkadir el-Kâtib, Beyrut, 1405/1985).

²⁰⁴ bkz. (nşr. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dimaşk, 1983; nşr. Abdülkadir Ahmed Atâ, Beyrut, 1406/1986).

²⁰⁵ bkz. (Sûrelerin Sıralanışındaki Sırlar, İstanbul, 2004).

²⁰⁶ bkz. (Kahire, 1951,1954; Tunus, 1984; Dimaşk, ts.).

²⁰⁷ bkz. tezin "Tefsirin Önemi" başlıklı yazıya.

10- *Tabakâtü'l-Müfessirîn:*

136 kadar müfessirin biyografisinin yer aldığı eser, müellifin vefatı nedeniyle tamamlanamamıştır.²⁰⁸

Ayrıca Kur'ân ilmi ve tefsîr ile ilgili eserlerini zikretmek gerekirse:

1- *Şerhu 'ş-Şâtibiyye*

2- *Et-Tahbîr fî Ulûmi't-Tefsîr*

3- *Mu'terekü'l-Akrân fî Müştereki'l-Kur'ân*

4- *Müfhimâtü'l-Akrâ fî Mübhemâti'l-Kur'ân*

5- *el-Mühezzeb fîmâ Vaka'a fî'l-Kur'ân*

6- *Hamâilü'z-Zehr fî Fezâili's-Süver*

7- *Şerhu'l- İsti'âze ve'l-Besmele*

8- *Kebtü'l-Akrân fî Ketbî'l'-Kur'ân*

9- *Merâşidü'l-Metâli' fî Tenâsibü'l-Makati've'l-Metâli'*

11- *Fethü'l celîl li'l-Abdi'z-Zelîl fî'l-Enva'i'l-Bed'iyetü'l-Müstahrace min Kavlihi Teâlâ "Allahü veliyyüllezîne âmenû"*

12- *el-Ezharü'l-Fa'iha 'ale'l-Fâtiha*

13- *el-Kelâm alâ Evveli Sûreti'l-Feth*

14- *Yedü'l Büsta fî Ta'yini's-Salâti'l-Vustâ*

15- *Mîzânü'l-Ma'dele fî Şe'ni'l-Besmele*

16- *el-Kelâm 'alâ Kavlihî Teala "velev yu'ahizü'llâhü'n-nâse bimâ kesebû"*

17- *el-Meani'd-Dakika fî İdraki'l-Hakika*

18- *Dercü'l-'Ulâ fî Kıra'ati Ebî 'Amr b. el-'Alâ*

19- *ed-Dürri'n-Nesir fî Kıraati İbn Kesîr*

20- *el-Kavlü'l-Fasîh fî Ta'yînü'z-Zebîh*

21- *el-Hablü'l-Vesîk fî Nusreti's-Siddîk*

²⁰⁸ bkz. (nşr. Meursinge, Leiden, 1839; nşr. Ali Muhammed Ömer, Kahire, 1396/1976).

22- *Def'u't-Te'assüf fî İhveti Yusuf*

23- *El-Kazaze fî Tahkiki Mahalli'l-İsti'aze*

24- *Nefhu't-Tîb min Es'ileti'l-Hatîb*

25- *İtmâmü'n-Ni'me fî İhtisâsi'l-İslâm bi Hâzihi'l-Ümme*

26- *el-Feva'idü'l-Bârize ve'l-Kâmine fî'n-Ni'ami'z-Zâhire ve'l-Bâtine*

27- *el-Muharrer fî Kavlihî Teâlâ "li yeğfira lekellahü mâ tekaddeme."²⁰⁹*

Suyûti'nin tefsîr ve Kur'ân ilimlerine dair eserlerinin yanında kendisinin meşhur olduğu yönü olan hadis ilmine, hadis usûlüne; ayrıca fıkha, usûl-i fıkha, usûlü'd-dîne, lugat, sarf ve nahive, meânî, beyân ve bedî'e, tarih ve edebiyata dair de pek çok eseri mevcuttur.²¹⁰

²⁰⁹ Mertoğlu, Suat, "Suyûtî", 199,200.

²¹⁰ Suyûtî'nin eserlerinin büyük yekûnun zikredildiği talebesinin eseri olan Şâzelî ait Behcetü'l-Büldân adlı eserine dair detaylı bilgi mevcuttur. Ayrıca bkz. Özkan, "Süyuti", *DİA*, XXXVIII, 191-197.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM CELÂLEYN TEFSİRİ

3.1. TEFSİRİN ÖNEMİ

Muhtasar yapısıyla Celâleyn Tefsîri, Kur'ân'ın bizlere anlatmak istediğini ayrıntılara boğmadan açıkça anlatması ve ifadelerinin okuyanı yormaması gibi sebeplerle, önemini tarih boyunca korumuştur. Mamafih, yazıldığı dönemden günümüze kadar eser hakkında haşiyeler ve ta'likler yazılmış; hocasından talebesine, anadili Arapça olandan Arapçayı yeni öğrenmiş kişilere varıncaya kadar elden düşürülmemiş, okunmuş ve okutulmuş bir kitap olma özelliğini sürdürülmüştür. Muhtasar, kolay ve faydalı olması gibi temelde bu üç sebepten dolayı pekçok medresede okutulmuştur. Ayrıca eser sadece Kur'ân ayetlerini tefsîr etmekle yetinmemiş; yer yer sarf, nahiv kurallarına, belağata ve kıraat farklılıklarına dikkat çekmiştir.

“*Tefsîru'l-Celâleyn*” olarak bilinen eser, Celâleddîn el Mahallî (v. 864/1459) ve Celâleddîn es Suyûtî (v 911/1505) tarafından yazılmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Hangi bölümü kimin yazdığı konusunda çeşitli rivayetler²¹¹ var olmakla birlikte kabul gören ve yaygın olan görüşe göre birinci bölümü Suyûtî, ikinci bölümü ise Mahallî kaleme almıştır.²¹²

Mahallî, yaşının ilerlediği dönemlerde kendisinin de etrafındaki kişiler gibi Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona tefsîr edemem endişesiyle Kehf Sûresinden Nas Sûresine kadar olan bölümü ve Fatıha Sûresini tefsîr ederek yaklaşık olarak yetmiş dört yaşında vefat etmiştir. Eserin eski baskılarında Fatıha Sûresinin, tefsîrin sonuna konulması da ikinci bölümü Mahallî'nin yazdığı görüşünü destekler niteliktedir. Daha sonra yirmi bir yaşlarında olan Suyûtî ise yarım kalan tefsîri, Mahallî'nin takip ettiği metot üzere, Bakara Sûresinden İsrâ Sûresinin sonuna kadar bölümü, Ramazan ayının birinci gününden Şevval ayının onuncu gününe kadar kırk günde tefsîr ederek tamamlamış ve

²¹¹ ez-Zehabî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Mektebetü Vehbe, Kahire, ts., I, 238.

²¹² el-Cemel, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Mısırî el-Ezherî, *el-Fütûhâtü'l-İlâhiyye bi-Tevzîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-Dekâiki'l-Hafiyye*, el-Matbaatü'l-Amiretü's-Şerefiyyetü, Mısır 1303, I, 6,7; Nûreddîn Itr, *er-Rivayetü fî Tefsîri'l-Celâleyni ve Nakdü ma fîhi min Rivayatın Batiletin ve İsrâiliyyâtın*, Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve'l-Arabîyyeti 1993, VI, 46; Celâleddîn el Mahallî- Celâleddîn es Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Yasin Yayınevi, İstanbul, ts., s. 364; Akpınar, Ali, *Celâleyn Tefsiri ve Müellifleri*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1998, 2, 182.

yaklaşık dört ay içerisinde de temize çekmiştir.²¹³ Böylece tefsîr, kısalığı ve kolay okunması gibi sebeplerden dolayı birçok ülkede şöhret bulmuştur.²¹⁴

3.2. YÖNTEMİ VE BİLİMSEL YÖNÜ

Mahallî tarafından yazılmaya başlanan ve Suyûtî tarafından tamamlanan Celâleyn Tefsîri, Lübbü't-Tefasîr (tefsîrlerin kalbi, özü) olma özelliğiyle o kadar veciz hazırlanmış ki kimi ulema, tefsîrin harflerini sayarak Müzzemmil Sûresi'ne kadar bölümün Kur'ân harflerine eşit sayıda olduğunu söylemişlerdir.²¹⁵ Yöntemleri bakımından benzerlik arz eden müellifler genellikle şu hususları göz önünde bulundurmuşlardır:²¹⁶

1) Allah'ın kelâmından ne anlaşılması gerektiğini zikretmişler ve en fazla tercih edilen görüşlere itimat etmişlerdir.

2) Kur'ân ayetlerini hadis ile tefsîr etme yönü Suyûtî'de Mahallî'ye göre çok fazladır.²¹⁷ Suyûtî, Kur'ân'ı hadisle tefsîr ederken ilgili hadise ve tahrîcine işaret ederek yetinir. Mahallî de ise bu durum çok azdır.²¹⁸ Örneğin Suyûtî, Araf Sûresi 143. ayetinde²¹⁹ Allah ile Hz. Musa (a.s.) arasındaki tekellüm hadisesinde Allah'ın nurunun gözükmesi ile ilgili olarak ayetin açıklanmasında ilgili hadisten كما في حديث صححه الحاكم şeklinde bahsetmektedir.²²⁰ Suyûtî, En'âm Sûresi 82. ayette²²¹ “zulm” kelimesini “şirk” kelimesi anlamında olduğunu حديث الصحيحين كما فسر بذلك في حديث الصحيحين şeklinde ifade etmektedir.²²²

²¹³ el-Cemel, II, 708-711.

²¹⁴ Nüreddîn Itr, 46.

²¹⁵ ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, I, 240; Muhammed b. Lütî es-Sabbağ, *Tehzîbu tefsîri'l-celâleyni*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 2006, 9; Akpınar, Ali. *Celâleyn Tefsiri ve Müellifleri*, 184-198.

²¹⁶ Nüreddîn Itr, 45-62; Akpınar, Ali, 184-198; Nadîre Sahravî, *Kazaye'd-delaleti fî tefsîri'l-celâleyni*, Cezayir Hac Lahdar Batna Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2012, 11.

²¹⁷ Nüreddîn Itr, 46.

²¹⁸ Nüreddîn Itr, 53-56.

²¹⁹ “Mûsa, belirdiğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, "Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım" dedi. Allah da, "Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin." dedi. Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, "Seni eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi.”

²²⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 218.

²²¹ “İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.”

²²² el-Mahallî, es-Suyûtî, 188.

Mahallî ise Tâ hâ Sûresi 124. ayetinde²²³ ضنكا kelimesini ضيقة kelimesiyle tefsîr etmiş ve akabinden في حديث بعداب الكافر في قبره (Bir hadiste, kafirin kabirde azap göreceği şeklinde açıklanmıştır.) izah etmiştir.²²⁴

3) Suyûtî'nin esbâbu'n-nüzûl'e îcaz ve işaret yoluyla yer vermiş olması Mahallî'ye göre çok fazladır.²²⁵

Suyûtî ayetlerin sebepleriyle ilgili hususlara yer verirken kimi zaman ayetin siyak-sibakına uygun rivayetleri zikretmiş; genelde ise tefsîr kitaplarına, kendi kitabı olan "Lübâbü'n-Nukûl fî Esbabî'n-Nüzûl" adlı esere i'timad etmiş ve ilgili eserin muhtasarlığını da göz önünde bulundurarak ayetlerin sebab-i nüzûllerini özetleyerek vermiştir. Örneğin, Nisâ Sûresi 60. ayetin²²⁶ nüzûl sebebiyle ilgili pek çok rivayette yahudi ile münafık arasındaki tartışmada hakem olması için Hz. Ömer'e ve Ka'b bin Eşref'e gidildiğine ve Hz. Ömer'in o münafığı öldürdüğüne dair bir rivayet yokken, Suyûtî sadece en kapsamlı rivayeti²²⁷ ayetin siyakına uygun olarak zikretmiştir.²²⁸ Suyûtî, Ra'd Sûresi 13. ayetin²²⁹ nüzûl sebebinde ise en güçlü rivayeti²³⁰ özetleyerek vermiştir.²³¹

Lakin Suyûtî, Tevbe Sûresi 75-78 arasındaki ayetlerin²³² nüzûl sebebiyle ilgili rivayetin hem senedinde hem de metninde problemler olmasına rağmen zikretmiştir.

²²³ "Her kim de benim zikrimden (Kur'an'dan) yüz çevirirse mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşşederiz."

²²⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 401.

²²⁵ Nüreddîn İtr, 49-53.

²²⁶ "(Ey Muhammed!) Sana indirilen Kur'an'a ve senden önce indirilene inandıklarını iddia edenleri görmüyor musun? Tâgût'u tanımamaları kendilerine emrolunduğu halde, onun önünde muhakeme olmak istiyorlar. Şeytan da onları derin bir sapıklığa düşürmek istiyor."

²²⁷ "Bir yahudi ile bir münafık tartışıp mahkemelik olunca, münafık aralarında karar vermesi için Ka'b b. Eşref'e gitmeyi teklif ederken; yahudi ise Hz. Peygamber (sav) 'e gitmeyi teklif etti. Bunun üzerine beraber Hz. Hz. Peygamber (sav)'e geldiler. Hz. Peygamber (sav) de yahudi lehine karar verdi. Fakat münafık razı olmadı. Hz. Ömer (r.anh) 'e geldiler. Yahudi kendisine olup bitenleri anlattı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.anh) münafığa "Öyle mi (oldu)? diye sordu. Münafık da "Evet" deyince, Hz. Ömer (r.anh) onu öldürdü."

²²⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 123.

²²⁹ "Gök gürlemesi O'na hamd ederek tespih eder. Melekler de O'nun korkusundan tespih ederler. O yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Halbuki O, azabı çok şiddetli olandır."

²³⁰ "Bu ayet, Hz. Peygamber (sav) 'in kendisini çağırtmak istediği kişi hakkında nazil oldu. Bunun üzerine o adam, "Resûlullah kim?, Allah ne?, Altından mıdır, gümüşten midir yoksa bakırdan mıdır? dedi de yıldırım çarptı da kellesini götürdü."

²³¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 312.

²³² "İçlerinden, "Eğer Allah bize lütf ve kereminden verirse mutlaka bol bol sadaka veririz ve mutlaka salihlerden oluruz" diye Allah'a söz verenler de vardır. Fakat Allah lütf ve kereminden onlara verince, onda cimrilik ettiler ve yüz çevirerek dönüp gittiler. Allah'a verdikleri sözü tutmadıkları ve yalan söyledikleri için o da kalplerine, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar (sürecek) bir nifak soktu.

İmam Beyhakî, bu rivayetin, ehl-i tefsîr arasında meşhur bir hadis olduğunu, fakat zayıf senetlerle mevsûl olarak rivayet edildiğini söylemiştir.²³³ Diğer taraftan ayetin nazil olduğu kişi hakkında kimi raviler, bu kişinin Sa'lebe b. Hatib olduğunu zikretmiş, kimileri ise genel olarak söylemiş ya da ihmal etmişlerdir.²³⁴ Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in vak'ayı çoğul ifadelerle zikretmiş olması, rivayetin ise tek kişi hakkında gelmiş olması da bu rivayetin Bedir savaşına şahitlik etmiş, adaletli, nifakla yakından uzaktan ilgisi olmayan bir sahabe hakkında varid olması, Kur'ân'ın nassına Sünnet-i Seniyye'ye ve İcma-i Ümmet'e aykırı bir durum olduğunu göstermiştir.²³⁵

Mahallî ise tahrîc yapmadan kıssayı manasıyla zikretmiştir. Örneğin Fetih Sûresi 27. ayetin nüzûl sebebiyle ilgili olayı.....*رای رسول الله صلی الله علیه وسلم في النوم عام الحديبية* şeklinde²³⁶; Mümtehine Sûresi 1. ayeti ise *قصد النبي صلی الله علیه وسلم غزوهم الذي أسره إليكم...* şeklinde²³⁷ zikretmiştir.

4- Ahkam ayetlerde bağlı buldukları Şâfiî mezhebinin görüşlerini zikretmişlerdir.²³⁸

5- Gerektiğinde i'rab kurallarına yani sarf ve nahiv bilgilerine yer vermişlerdir.²³⁹

6- Meşhur kıraatlerdeki farklılıklara vecîz bir ifadeyle uzatmadan dikkat çekmişlerdir.²⁴⁰

7- Hurûfu Mukattaa olan ayetler hakkında *الله اعلم بمراده به / الله اعلم بمراده بذلك* (Allah bununla ne demek istediğini en iyi bilendir.) ifadesiyle yetinmişlerdir.²⁴¹

Allah'ın, içlerinde gizlediklerini ve fısıltılarını bildiğini ve Allah'ın gaybleri çok iyi bilen olduğunu bilmediler mi?"

²³³ Beyhaki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Delailü'n-Nübüvveti ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi'ş-Şeriatı*, harace ehâdîse ve allake aleyh Abdülmü'ti Kal'aci, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, V, 292.

²³⁴ Taberi, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Câmiü'l-Beyân an Te'vili Ayi'l-Kur'an, Tahkîk: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr li'd-Diba'eti Ve'n-Neşri Ve't-Tevzî'i Ve'l-İ'lani, 2001, XI, 576-583; Nüreddîn İtr., 51.

²³⁵ Nüreddîn İtr, 52.

²³⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 646.

²³⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 705.

²³⁸ Bakara: 2/240 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 57); Nisa: 4/43 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 119); Maide: 5/6 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 151); Maide: 5/33-34 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 156); Maide: 5/39 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 157); Maide: 5/89 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 168); Nur: 24/31 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 444).

²³⁹ Bakara: 2/2 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 2); Bakara: 2/14 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 3); Fatiha: 1/4 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 1); Yasin: 36/19,23,31 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 551,552).

²⁴⁰ Bakara: 2/6,10 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 2,3); Müddessir: 74/33 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 751); Yasin, 36/14 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 551).

8- Kimi kavram ve kelimeleri ya aynı ifadelerle ya da müradifleriyle açıklamışlardır.²⁴²

9- Kimi İsrâilî haberlere yer vermişlerdir:

a. Tevbe Sûresi 75. ayetin nüzûl sebebiyle ilgili rivayet.²⁴³ Bu rivayetin problemliliğini yukarıda zikretmiştik.

b. Yusuf Sûresi 24. ayette, Hz. Yusuf (a.s.) ‘un gözleri önünde babası Hz. Ya’kub (a.s.) ‘un temsîlî olarak yaratılıp Hz. Yusuf (a.s.) ‘un göğsüne vurarak şehvetinin parmak uçlarından çıkması hadisesinin²⁴⁴ peygamberlerin ismet sıfatıyla bağdaşmamaktadır. Çünkü peygamberlerin nübüvvetlerinden önce de sonra da ma’sum oldukları ma’lumdur. Ayrıca ayetteki لولا cümlesinin cevabı olmak üzere takdir edilen لجامعها ifadesi de doğru bir ifade değildir. Bu ifade yerine لَهَا بِهَا ifadesi yerinde bir ifade olurdu. Çünkü جمع ile هم kelimeleri farklı şeylerdir.²⁴⁵

c. Hac Sûresi 52. ayette Garânîk hâdisesinin anlatılmış olmasıdır.²⁴⁶ Bu olayın doğruluğunu kabul etmekle nübüvvet makamına şekk sokmuş ve aklımıza muhalefet etmiş oluruz. İmam Beyhâki nakil yönünden sabit olmadığını, İmam İbn-i Hüzeyme ise zındıkların uydurdukları kıssa olduğunu zikretmişlerdir.²⁴⁷

d. Ahzab Sûresi 37. ayette Hz. Zeyd (r.a)’den boşanıp Hz. Peygamber (sav) ile nikahı kıyılan Hz. Zeynep kıssasında, güya Hz. Peygamber (sav)’in Hz. Zeynep’e olan sevgisini لو فارقتها زيد تزوجتها (Hz. Zeyd onu boşasa da ben evlensem) şeklinde zikrederek Hz. Peygamber (sav) ‘in gizlediği şeyin bu olduğu söylenmiştir²⁴⁸ Halbuki Hz. Peygamber (sav)’in insanlardan gizlediği şeyin, evlatlığın boşadığı kadınlarla babalığın evlenmesini Arapların hoş karşılamayacağı düşüncesidir.²⁴⁹

²⁴¹ Bakara: 2/1 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 2); A’raf: 7/1 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 202); Yasin: 36/1 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 550); Kalem: 68/1 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 728).

²⁴² Bakara: 2/3 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 2); Bakara: 2/255 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 61); Neml: 27/65 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 482); Şûra: 42/53 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 609); Yasin: 36/7 (el-Mahallî, es-Suyûtî, 550).

²⁴³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 254,255.

²⁴⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 298.

²⁴⁵ Nüreddîn Itr, 58,59.

²⁴⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 422.

²⁴⁷ Nüreddîn Itr, 60.

²⁴⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 529.

²⁴⁹ Nüreddîn Itr, 61; Akpınar, Ali, 196,197.

e. Sa'd Sûresi 21-25. ayetlerde Hz. Davud (a.s.) 'un içine düşmüş olduğu duruma dikkatini çekmek amacıyla muhakeme için gelen iki hasmın davaları anlatılmıştır. Burada Hz. Davud (a.s.) 'la ilgili

وكان له تسع وتسعون امرأة وطلب امرأة شخص ليس له غيرها وتزوجها ودخل بها

“Kendisinin doksan dokuz hanımının olduğu, tek hanımından başka eşi olmayan bir şahsın karısına talip olup onunla evlendiği” anlatılarak²⁵⁰ Peygamberlerin ismetleriyle bağdaşmayan İsrâîlî rivayetler söylenmiştir.²⁵¹

f. Ğâşiye Sûresi 20. ayette ise dönemin şartlarına bağlı olarak dünyanın elips şeklinde değil de *وقوله سطحت ظاهر في أن الارض سطح وعليه علماء الشرع لا كرة* şeklinde²⁵² ifade edilerek, dünyanın düz olduğu söylenmiştir.²⁵³

10- Bismelenin tefsîrinin yapılmamış olmasıdır. Cemel Haşiyesinde hem Suyûtî'nin hem de Mahallî'nin bismelenin tefsîrini yapmama gerekçesi olarak,

وكانهما إعتدا علي شهرة الكلام فيها ifadesiyle²⁵⁴ bismelenin bilindik bir kelam olmasına dayandırmışlardır.

3.3. TEFSİRE YAZILAN HÂŞİYE VE TA'LİKLER

Hacim olarak küçük, metin olarak kısa olan fakat tesirini çok derinden müşahede ettiğimiz bir kitap olarak “*Celâleyn Tefsîri*”, hakikaten elden düşürülmeyecek kitaplar arasında yerini almış ve almaya da devam edecektir. Ondaki üslûp güzelliğini ve ifadelerinin nokta atışı gibi yerli yerince kullanıldığını gören ehl-i ilmin, Celâleyn Tefsîri'ne neden şerhler yazdıklarını anlamak hiç de zor değildir. Celâleyn Tefsîri üzerine yazılan haşiyeler içinde en yaygın olanı Sâvî ile Cemel'in yazmış oldukları haşiyelerdir. Tefsîre yazılan haşiye ve ta'lîkleri ise şu şekilde sıralayabiliriz.²⁵⁵

²⁵⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 572.

²⁵¹ Nüreddîn İtr, 61,62; Akpınar, Ali, 197.

²⁵² el-Mahallî, es-Suyûtî, 790.

²⁵³ Akpınar, Ali, 197

²⁵⁴ el-Cemel, IV, 659.

²⁵⁵ Akpınar, Ali. *Celâleyn Tefsiri ve Müellifleri*, 184; Maden, Şükrü. Tefsirde Şerh Hâşiye ve Ta'lîka Literatürü, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi 2014, Mart, 212-214; el-Havâşî 'ala Tefsîri'l-Celâleyni, <http://vb.tafsir.net/tafsir18593>.

1- *Kabesün Neyyirayn alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Muhammed b. Abdirrahman b. Ali b. Ebî Bekir el-Alkamî (v. 969/1562): Koca Rağıp Paşa Kütüphanesinde yazma bir nüshası mevcuttur.

2- *Hâşiye*, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb es-Şirbînî (977/1570).²⁵⁶

3- *Hâşiye ale'l-Celâleyn*, Alâüddin Ali el-Gâzî el-Kâhirî (1001/1593).

4- *Mecme'u'l-Bahreyn ve Matla'u'n-Neyyireyn fî Tefsîri'l-Îmâmeyni'l-Celâleyn: Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*: Muhammed b. Muhammed b. Bedridin el-Kerhî el-Bekrî (1006/1598): Koca Rağıp Paşa, Nuruosmaniye ve Tire Kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur.

5- *Cemaleyn*, Molla Ali b. Sultan Muhammed el-Kârî el-Heravî el-Hanefî (1014/1606).²⁵⁷: Süleymaniye ve Millet Kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur.

6- *el-Havâşî alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Ebû Bekir b. İsmail eş-Şinvânî, (1019/1610).²⁵⁸

7- *Ta'lik alâ Tefsîri'l-Celâleyn*, Muhammed b. Mûsâ b. Alâiddin el-Kudsî (1031/1622),

8- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Yûsuf el-Kasrî el-Fâsî (1036/1627),

9- *Ta'mîmü'l-fâide bi-Tefsîri sûreti'l-Mâide min Tefsîri'l-Celâleyn*. Abdurrahman b. Îsâ b. Mürsid el-Hanefî (1037/1628),

10- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Afîfüddîn Ali b. Muhammed el-Akîbî el-Ensârî, (1101/1690),

11- 1. *Şerhu Tefsîri'l-Celâleyn fî cüz'eyn*

2. *Kabesü'n-neyyireyn alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. İsmâil b. Abdilbâkî b. İsmâil ed-Dimeşkî (1121/1710),

²⁵⁶ <http://vb.tafsir.net/tafsir18593/> [28.06.2015].

²⁵⁷ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (v. 1014/1605) Tanınmış Hanefî fakihî, muhaddis, müfessir ve kıraat âlimi. (Özel, Ahmet, "Ali el-Karî", DİA, Ankara, TDV Yayınları, 1989, II 403-405).

²⁵⁸ <http://vb.tafsir.net/tafsir18593/> [28.06.2015]

12- *Hâşiye ale'l-Celâleyn: en-Neyyireyn fî halli elfâzi'l-Celâleyn*. Atıyyetullah b. Atıyye el-Burhânî el-Üchûrî/el-Echûrî (1190/1176): Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesinde yazma bir nüshası mevcuttur.²⁵⁹

13- *Dav'ü'n-Neyyireyn li-Fehmi Tefsîri'l-Celâleyn: Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Ali b. Şelbî eş-Şâfiî es-Şebînî (1192'den sonra),

14- *el-Kemâleyn ale'l-Celâleyn: Hâşiye alâ Molla Aliyyü'l-Kârî*: Muhammed b. Ömer b. Abdilcelîl b. Muhammed b. Cemîl b. Dervîş b. Abdilmuhsin el-Bagdâdî (1194): Süleymaniye ve Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur.

15- *Havâşî alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Muhammed b. Hasan et-Tedâvenî (1200/1786),

16- *Dav'ü'n-neyyireyn li-fehmi Tefsîri'l-Celâleyn*. Mustafa ed-Dumanî es-Sâlihî el-Hanbelî (1200/1786),

17- *el-Fütühâtü'lilâhiyye bi-tevzîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-dekâiki'l-hafîyye: Hâşiye*. Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Mısırî el-Ezherî el-Cemel (1204/1790),²⁶⁰

18- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Abdülkâdir b. Ahmed el-Kevkebânî (1207/1793),

19- *el-Kemâleyn ale'l-Celâleyn*. Selâmullah b. Şeyhülişlâm ed-Dihlevî (1229/1814),

20- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Abdurrahman b. Muhammed et-Tatvânî (1237/1822),

21- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed es-Sâvî el-Halvetî (1241/1826),²⁶¹

22- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Muhammed b. Ebi's-Su'ûd Sâlih es-Sıbâ'î el-Mısırî eş-Şâfiî (1268/1852),

²⁵⁹ Bu eser "Kitabu'l-Kevkebeyn" olarak geçmektedir. (bkz.Akpınar, Ali. *Celâleyn Tefsiri ve Müellifleri*, 184).

²⁶⁰ el-Ezherî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî (v. 1204/1790) Müfessir ve Şâfiî fakihî. (Aydemir, Abdullah, "Cemel", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1993, VII, 319,320).

²⁶¹ Ahmed b. Muhammedes-Sâvî el-Mâlikî el-Halvetî (v. 1241/1825). Halvetiyye'den Derdîriyye tarikatının Sâviyye kolunun kurucusu.Mısırlı mutasavvf ve fakih.(Ceyhan, Semih, "Savî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2009, XXXVI, 201,202).

- 23- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Burhânüddin İbrâhim b. Muhammed b. Muhammed el-Cârim el-Hasenî el-İdrisî eş-Şâfiî (1271'den sonra),
- 24- *Gurratü'l-ayn ve nüzhetü'l-füâd: Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Abdullah b. Muhammed eş-Şâfiî en-Nibrâvî el-Mısırî (1275/1859),
- 25- *el-Hilâleyn ale'l-Celâleyn*. Turâb Ali el-Lekehnevî (1281/1865),
- 26- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Ahmed b. Abdilkerîm b. Îsâ b. Ahmed b. Ni'metullah el-Halebî (1293/1877),
- 27- *Tuhfetü'l-muhtar*. Şeyhülislâm Ahmed Muhtar Bey (1300/1882).²⁶²
- 28- *Meserretü'layneyn Hâşiye alel-Celâleyn*. Ebü'l-Mehâsin Muhammed b. Halil b. İbrâhim el-Kavukcu (1305/1888),
- 29- 1. *Celâü'l-ayneyn fîmâ yünkesefü bihî umûru'l-Celâleyn*.
2. *Keşfü'l-mahcûbeyn an hızyi Tefsîri'l-Celâleyn* . Sa'dullah b. Gulâm Hazret el-Kandehârî el-Afgânî (1306/1889),
- 30- *Ta'likât alâ Tefsîri'l-Celâleyn* . Çuhadarzâde Keşfi Hacı Mustafa Efendi el-Halvefî (1308/1890).²⁶³
- 31- *Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed el-Hadîdî el-Yemenî (1311/1894),
- 32- *ez-Zülâleyn ale'l-Celâleyn*. Riyâsetü eş-Şâhcânbûrî (1349/1933),
- 33- *et-Ta'lik alâ Tefsîri'l-Celâleyn*. Abdülkerîm b. Abdillâh b. Abdirrahman b. Ahmed el-Hudayr.²⁶⁴

²⁶² Cemel Hâşiyesi'nin bir özetidir. (Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirîn*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2008, II, 753).

²⁶³ Özel, Mustafa. "Son Dönem Osmanlı Tefsir Tarihinden Bazı Portreler II", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, XVI, 119.

²⁶⁴ Bu ta'lik el-Hudayr'ın Tefsîri'l-Celâleyn derslerinde tutulan ses kayıtlarının metin haline getirilmesiyle oluşmuştur. (<http://shamela.ws/browse.php/book-23842> ; <http://library.tafsir.net/book/4852>)

3.4. MENSÛH AYETLER VE GEÇTİĞİ YERLER

Mensûh ayetler Mekkî Sûrelerde daha fazla; nâsîh ayetler ise Medenî Sûrelerde daha fazladır.²⁶⁵

3.4.1. Bakara Sûresi

Sûre Medenî olup 286 veya 287 ayettir.²⁶⁶ Yedi ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Bakara: 2/180

كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”

Şa’bi, Nehai, ayetin vacip değil mendup olduğunu ayetteki “ma’ruf” un icabı gerektirmeyeceğini²⁶⁷ Hasan Basrî, Katade, Tavus, Ala b. Zeyd ve Müslim b. Yesar ise bu ayetin mensûh değil muhkem olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁸ Dahhak ise ayet hakkında *“Ölmeden önce kim akrabasına vasiyet etmediyse; muhakkak ki amelini masiyetle sona erdirmiştir.”* demiştir.²⁶⁹ İbn-i Abbas (r.a) ayetin Nisâ Sûresi 7. ayetle²⁷⁰ mensûh olduğunu söylemiştir.²⁷¹ Ebû Ca’fer en-Nehhâs ise alimlerin bu ayetin manası hakkında tartıştıklarını, vacip olanın bu ayetin mensûh olduğunun ifade edilmesi olduğunu ifade ederek ayetin hükmünün Allah’ın farz kıldıklarının hükmüne zıt olmadığını, bunun tıpkı Bakara Sûresi 183. ayete²⁷² benzediğini söylemiştir.²⁷³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Nisâ Sûresi 11. ayet olarak zikredilmiştir.²⁷⁴

²⁶⁵ İbn Hazm, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, 19.

²⁶⁶ el-Mahallî, *es-Suyûtî*, 2.

²⁶⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *Nevasihü'l-Kur'ân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, 58; Mekkî, 144.

²⁶⁸ Mekkî, 143.

²⁶⁹ Mekkî, 144; Nehhas, 21.

²⁷⁰ *“Ana, baba ve akrabaların (miras olarak) bıraktıklarından erkeklere bir pay vardır. Ana, baba ve akrabaların bıraktıklarından kadınlara da bir pay vardır. Allah, bırakılanın azından da çoğundan da bunları farz kılınmış birer hisse olarak belirlemiştir.”*

²⁷¹ Kâsım b. Sellam el-Herevî el-Ezdî Ebû Ubeyd, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-aziz*, thk. Muhammed b. Salih Müdeyfir, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1990, 230,231.

²⁷² *“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”*

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ

“Allah size, çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe iki dişinin payı kadarını emreder.....”

Bakara: 2/183

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”

Müfessirler bu ayetin neshi üzerinde icma ederek ayetin daha önce kimlere işaret ettiği konusunda ihtilaf etmişlerdir: Mücâhid, Allah'ın her ümmete Ramazan orucunu farz kıldığını”; Katade, Allah Ramazan orucunu bizden önceki Hristiyanlara farz kıldığını; Nehhâs ise bu görüşün (Katade) ilgili ayette ifade edilene daha benzer olduğunu söylemektedir.²⁷⁵ Allah Teâlâ'nın bu ayetle geçmiş milletlere işaret ettiği de söylenmiştir. Bunun izahının ise “Cenab-ı Hak her nebiyi, kendisine ve ümmetine Ramazan orucunu farz kılarak göndermiştir. Bu ümmet tasdik etmiştir. Zaten ayetin bu tarzda indirilmesi de bu ümmeti medh etmek içindir. Önceki diğer ümmetler ise inkâr etmiştir.” şeklinde olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁶

Bazıları da ayette geçen الذين ile bizden önceki Hristiyanların kastedildiğini ifade ederek onların iftar ettiklerinde yiyip, içip ve uyumadıkları sürece kadınlarla birlikte olduklarını söylemişler, Müslümanların da işlerinin hep böyle olduğunu nihayet bu işin aksinde Hz. Ömer (r.a.)'in de bulunduğu kırk kişinin bulunduğunu zikretmişler; bunların uyudukuktan sonra hanımlarıyla birlikte olduklarını, daha sonra Allah Teâlâ'nın uyuduktan sonra hanımlarla birlikte olmayı fecrin tulu'una kadar mubah kıldığını beyan etmişlerdir.²⁷⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi Bakara Sûresi 186. ayet olarak zikredilmiştir.²⁷⁸

²⁷³ Nehhas, 21.

²⁷⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 38; İbn Hazm, s.25; Katâde, 38,39; ez-Zührî, en-Nâsih ve'l-Mensûh, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989/1409, 17; İbnü'l-Barizî, 25.

²⁷⁵ Nehhas, 22.

²⁷⁶ Nehhas, 22; Kermî, 77.

²⁷⁷ Kermî, 77; Nehhas, 22; İbn Hazm, 25,26; el-Herevî, 38-42.

²⁷⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 40; İbn Hazm, 26; Kermî, 77; ez-Zührî, 16; İbnü'l-Cevzî, 17; İbnü'l-Barizî, 25; Meâfirî, II, 234.

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوا هُنَّ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşıyor) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın.”

Bakara: 2/184

وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ

“Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir.”

Seleme b. Ekve' , Alkame ve İbn-i Şihab'dan gelen rivayetlerde ve İbn-i Abbas (r.a)dan gelen bir rivayette, bir adam ve hanımının oruçlu olarak sabahladığını, sonra isterlerse oruçlarını bozup bunun karşılığında bir miskini doyurduklarını, bunun üzerine ayetin, aşağıdaki ayetle mensûh olduğunu söylemişlerdir.²⁷⁹ Ebû Ca'fer en-Nehhâs bu ayet hakkında birçok görüş olduğunu, en sahîhi ise, ayetin mensûh olduğu yönündeki görüş olduğunu söylemektedir.²⁸⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Bakara Sûresi 185. ayet olarak zikredilmiştir.²⁸¹

فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ

“Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsin.” Nesheden ayette hazif vardır. Takdiri ise بالغا, عاقلا, صحيحا, حاضرا, عاقلًا, يبالغًا şeklinde. Denildi ki nesh yoktur; nefî l'ı takdir edilmiştir. Yani لا يطيقونه şeklinde. Hiç şüphesiz oruca güç yetiremeyenler, pirifâni, iyileşme umudu olmayan hasta kişilerdir. Bunlar da hergün için bir fakiri doyururlar.²⁸²

Bakara: 2/190

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

²⁷⁹ el-Herevî, 43,44.

²⁸⁰ Nehhas, 23,24.

²⁸¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 38; İbn Hazm, 26; Kermî, 78; Nehhas, 23; ez-Zührî, 16; İbnü'l-Cevzî, 17; İbnü'l-Barizî, 25; Meâfirî, II, 233; Mekkî, 149.

²⁸² Kermî, 78.

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”

İbn-i Zeyd bu ayetin aşağıdaki ayetle mensûh olduğunu,²⁸³ Katade bu ayetin ya Bakara Sûresi 193. ayetle²⁸⁴, ya da aşağıdaki ayetle mensûh olduğunu; İbn-i Abbas, Ömer bin Abdulaziz ve Mücâhid bu ayetin mensûh değil muhkem olduğunu; lakin bu ayetin, savaşmaya gücü olmayan kadın, çocuk, pirifâni ve barış çubuğu uzatan vb. kimseleri öldürmeyi nehyettiğini söylemişlerdir.²⁸⁵ Ebû Ca’fer en-Nehhâs da ayet mensûh olmadığını söylemiştir.²⁸⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 36. ayet olarak zikredilmiştir.²⁸⁷

وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً

“Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekûn savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekûn savaşın.”

Ya da Bakara Sûresi 190. ayetini, aynı surenin 191. ayetin neshettiği söylenmiştir.²⁸⁸

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ تَقْتُلُوهُمْ....

“Onları nerede yakalarsanız öldürün.”

Bu ayetin “O halde kim size saldırırsa, size saldırdığı gibi siz de ona saldırın.”²⁸⁹ ayetinin neshettiğini söylemişlerdir.²⁹⁰

Bakara: 2/219

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: "Onlarda hem büyük günah, hem de insanlar için (bazı zahiri) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür.”

Hz. Hamza sarhoş olup ve kılıcını bir Ensarlıya çekince o da Resulullah (s.a.v) den yardım istemek için kaçtı. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a) “Ya Resulallah! Şüphesiz

²⁸³ Nehhas, 27; Mekkî, 155.

²⁸⁴ “Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”

²⁸⁵ Mekkî, 156; Nehhas, 27.

²⁸⁶ Nehhas, 28.

²⁸⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 42; İbn Hazm, 27; Kermî, 79; İbnü'l-Barizî, 26.

²⁸⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 42.

²⁸⁹ Bakara: 2/194.

²⁹⁰ Kermî, 78.

içki malı itlaf ediyor; akli da baştan alıyor.” dedi. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Bazıları ise ayetteki “*büyük günahdır*” ifadesinden dolayı içkiyi terketmiştir. Bazıları da “*İnsanlar için birtakım faydalar vardır.*” ayetinden dolayı içmeye devam etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak anlatılan bir başka olay ise Abdurrahman bin Avf (r.a) insanlara yemek hazırladı ve onlara içki getirdi; onlar da sarhoş oldular. Akşam namazı vakti girdi. İmamları “*Kafirûn Sûresini*”²⁹¹ okudu. İmamları surenin tamamında nefi harfi olan “*lâ*” harfini hafzetti. Allah Teala, “*Sarhoşken namaza yaklaşmayın.*”²⁹² ayetini indirdi. Bunun üzerine bazıları “*Bizimle namazımız arasına giren şey de hiçbir hayır yoktur.*” deyip içkiyi terk ettiler. Bazıları da sadece namaz vakitlerinde içkiyi terk ettiler. En sonunda Sa’d bin Ebi Vakkas bir ziyafet verdi. Deve kellesi yediler. Sarhoş oldular. Bu sırada birbirlerine karşı övündüler. Derken Sa’d bin Ebi Vakkas (r.a) Ensarı inciten bir kaside okudu. Bunun üzerine Ensardan olan o adamı devenin çene kemiğiyle Sa’d bin Ebi Vakkas (r.a) ‘ın burnuna vurdu ve burnunu yarıdı. Sa’d bin Ebi Vakkas (r.a) gitti. O Ensardan olan o adamı Peygamber (s.a.v) e şikayet etti. Hz. Ömer (r.a) ise “*Allahım! Bize içki hakkında sadre şifa açık bir beyânda bulun.*” diye dua etti. Bunun üzerine Allah Teala Mâide Sûresi 90. ve 91. ayeti indirdi. Bu olay Hendek Savaşından sonra olmuştur.²⁹³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Mâide Sûresi 90. ayet olarak zikredilmiştir.²⁹⁴

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“*Ey iman edenler! (Akli örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*”

Bakara: 2/240

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ

“*İçinizden ölüp geriye dul eşler bırakan erkekler, eşleri için, evden çıkarılmaksızın bir yıla kadar geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler.*”(Bakara: 2/240)

²⁹¹ Kafirun, 109/1-6.

²⁹² Nisa: 4/43.

²⁹³ Nehhas, 40; Kermî, 81; İbn Hazm, 28; Mekkî, 167,168.

²⁹⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 50; ez-Zührî, 19,20; İbnü'l-Cevzî, 18; İbnü'l-Barizî, 26; Meâfirî, II, 234; el-Herevî, 248-251; Mekkî, 168.

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu söylenmiştir.³⁰⁰ Katade bu ayetin mensûh olduğunu, ekser-i ulema ise burada neshin olmadığını söylemiştir.³⁰¹ Bu ayetin, “Eğer yüz çevirirlerse şüphe yok ki Allah kafirleri sevmez.”³⁰² ayeti gibi olması gerektiği, ayette şartın cevabının mahzûf olduğu, takdirinin ise فأعرضوا عنهم ifadesinin olduğu da söylenmiştir.³⁰³

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi ,Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁰⁴

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kaldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Âl-i İmrân: 3/102

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa öylece sakının.”

Bu ayet nazil olunca Sahabe-i Kiram (r.a) “Allah’tan hakkıyla korkmak nedir?” dediler. Peygamber Efendimiz (s.a.v) “İtaat edilmesi isyan edilmemesi, zikredilip unutulmaması, şükredilip nankörlük edilmemesidir.” diye buyurdu.³⁰⁵ Bunun üzerine Sahabe-i Kiram (r.a) “Buna kim güç yetirebilir” deyip akabinden ayetten dolayı büyük korku yaşadılar. Daha sonra, önceki ayetin hükmünü te’kid eden başka bir ayet nazil oldu. Bu “Allah uğrunda hakkıyla cihad edin.”³⁰⁶ ayetiydi. Bu ayetin sorumluluğu sahabeye önce inen ayetten daha ağır oldu. Bunun manası ya “kafirlerle cihat”; ya “nefis yapılan cihat” (en büyük cihattır.); ya da “Allah yolunda kınayanın kınamasından

³⁰⁰ Kermî, 88; İbn Hazm, 30; İbnü'l-Cevzî, 20; İbnü'l-Barizî, 27.

³⁰¹ Mekkî, 201,202.

³⁰² Al-i İmrân: 3/32.

³⁰³ Kermî, 88.

³⁰⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 74.

³⁰⁵ Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman Heysemi, *Mecmaü'z-zevaid ve menbaü'l-fevaid*, tahkik, Hisamüddîn el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1994, VI, 326; Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid Taberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, Tahkîk, Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr li'd-Diba'eti Ve'n-Neşri Ve't-Tevzî'i Ve'l-İ'lani 2001, V, 637-643.

³⁰⁶ Hac: 22/78.

korkmayın.” demekti. Neredeyse sahabe-i kiram (r.a) akıllarını şaşırılmışlar. Bunun üzerine Allah Teâlâ aşağıdaki ayeti indirerek önceki hükümleri kolaylaştırdı ve hafifletti.³⁰⁷ Katade, ayetin aşağıdaki ayetle mensûh olduğunu söylemiştir. Mekkî ise bu ayetten herhangi bir şeyi neshetmenin caiz olmadığını söylemiştir.³⁰⁸ Ebû Ca’fer en-Nehhâs ise “Bu ayet ne nâsihtir; ne de mensûhtur. Hele hele içinde ayetin beyânı mahiyetindeki Allah Resulu’nun (s.a.v.) sözüyle bu imkânsızdır. Ayette bahsedilen hususların tamamı müslümanların yapmaları yönünde vaciptir.” demiştir.³⁰⁹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Teğabun Sûresi 16. ayet olarak zikredilmiştir.³¹⁰

فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ

“O halde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının.”

3.4.3. Nisâ Sûresi

Sûre Medenî olup 175, 176 veya 177 ayettir.³¹¹ Yedi ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Nisâ: 4/8

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin.”

Bu ayetin mensûh olup olmadığı yönünde açıklamalar yapılmıştır.³¹²

Müfessirler miras ayetiyle nesholduğunda icma ederek³¹³ ayetin takdirinde ihtilaf etmişlerdir. Mücâhid, “Tüm akrabalar için maldan pay ayrıldığını” söylemiştir. Bazıları taksimatın, sadece varislerin yakınları arasında olduğunu, daha sonra yetimlere ve fakirlere “güzel söz” söylemekle, yani onların canlarının çektiği şeyleri vermekle emrolduklarını söylemişlerdir. Hasan-i Basrî ise onların tabut, kap-kacak, eski elbise

³⁰⁷ Kermî, 89; İbn Hazm, 31.

³⁰⁸ Mekkî, 203.

³⁰⁹ Nehhas, 85.

³¹⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 88; Katâde, 41,42; İbnü'l-Barizî, 28; el-Herevî, 261.

³¹¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 107.

³¹² el-Mahallî, es-Suyûtî, 109.

³¹³ Kermî, 90; ez-Zührî, 18.

ve taksimattan paylarına düşüp de almaya utandıkları meta'ları verdiklerini söylemiştir.³¹⁴ Ayet hakkında üç görüş zikredilmiştir:

1) İbn-i Abbas (r.a), Sa'id ibn-i Müseyyeb, Ebû Malik, İkrime ve Dahhak ayetin miras ve vasiyyet ayetiyle mensûh olduğunu söylemişlerdir.³¹⁵

2) Ubeyde, Urve, Said, İbn-i Cübeyr, A'ta, Hasan-i Basrî, Zühri, Şa'bi, Yahya bin Ya'mer ayetin nedb, terğib üzere muhkem olduğunu söylemişlerdir. Nehhâs ise ayetin nedb ve terğib üzere olması, ayet hakkında söylenen en güzel görüş olduğunu söylemiştir.³¹⁶

3) Mücâhid, taksimat esnasında zikredilen kişilere canlarının çektiği şeyleri vermenin vacip olduğunu söyleyerek ayetin vacip muhkem olduğunu söylemiştir.³¹⁷

Nisâ: 4/15

وَاللَّاتِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَقَّاهُنَّ الْمَوْتُ

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye.... evlerde tutun.”

Bir kadın evliyken zina ettiğinde ölünceye dek evde hapsedilirdi. Bu hapsetme hudud ayetiyle neshedildi.³¹⁸

Ayet mensûh olduğuna dair alimlerin ittifak ettiği üç görüş zikredilmiştir:

1) İkrime ve mezhebinin görüşüne göre zina eden erkek ve kadın ister evli, isterse bekar olsun ölünceye kadar evde hapsedilecek hükmü *“Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın.”* ayetiyle³¹⁹ nesholunduğunu, daha sonra da *sebb* ve *ta'yir* yoluyla eziyet edilmeleri hükmünün neshedildiğini zikretmişler; böylece ilgili hükmün erkek veya kadın bekarlar için, zina ettiklerinde yüz celde ve bir yıl

³¹⁴ Kermî, 90,91.

³¹⁵ Nehhas, 91,92; Mekkî, 210; Taberi, *Câmiü'l-beyân an te'vili ayi'l-Kur'an*, VI, 431-446; Katâde, 42; el-Herevî, 30,31.

³¹⁶ Nehhas, 92; Mekkî, 210; Taberi, VI, 431-446.

³¹⁷ Nehhas, 92; el-Herevî, 29.

³¹⁸ Kermî, 92; Nehhas, 93; Katâde, 42,43; İbnü'l-Cevzî, 22; İbnü'l-Barizî, 29.

³¹⁹ Nisa: 4/16.

sürgün olması şekline; evli erkek veya kadınlar için ise yüz celde ve recm şekline dönüştüğünü söylemişlerdir.³²⁰

2) Katade ve Muhammed b. Cabir, zina eden erkek ve kadının evli iseler ölünceye kadar evde hapsedilmelerini; bekar iseler *sebb* ve *ta'yir* ile eziyet görülmelerini söylemişlerdir.³²¹

3) Mücâhid ise Nisâ Sûresi 15. ayetin zina eden evli veya bekar kişiler için umum olduğunu; Nisâ Sûresi 16. ayetin ise zina eden evli veya bekar erkekler için umum ifade etmesi gerektiğini söylemiştir.³²²

Bu ayette neshin olmadığı da söylenmiştir. Çünkü Cenab-ı Hak "...veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini (dışarı çıkarmayın)." buyurarak yükümlülüğü bir vakte bağlamıştır. Ve o yolu da *hudud* ile ortaya koymuştur. Dolayısıyla bu nesh değildir. Bu beklenen bir hükümdür. Muhakkak ki Allah Teala da o hükmü getirmiştir.³²³

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi ise ya bu hadis-i şerif³²⁴

قال رسول الله ﷺ: خذوا عني قد جعل لهن السبيل الثيب بالثيب الرجم، والبكر جلد مائة، وتغريب عام.

“(Zina cezasının hükmünü) benden alınız! Allah onlar için (çıkış) yolu gösterdi. Evli, evli ile recm; bekâr, bekâr ile yüz sopa ve bir yıl sürgündür.”³²⁵

Ya da Nisâ Sûresi 15. ayet olarak zikredilmiştir.

أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا

“.....veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini (dışarı çıkarmayın).”

Nisâ: 4/16

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَادُّوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا

³²⁰ Nehhas, 93.

³²¹ Nehhas, 93.

³²² Nehhas, 93.

³²³ Mekkî, 214.

el-Mahallî, es-Suyûtî, 111; İbn Hazm, 32; Kermî, 92; el-Herevî, 133.

³²⁵ Tirmizi, *Sünen et-Tirmizi*, Kitabu'l-Hudûd, 1438; Müslim, *Sahih*, Kitabu'l-Hudûd, 1317.

“Sizlerden fuhuş (zina) yapanların her ikisini de incitip kınayın. Eğer onlar tövbe edip islah olurlarsa onları incitip kınamaktan vazgeçin. Çünkü Allah tövbeleri çok kabul edendir, çok merhamet edendir.”

İbn-i Abbas (r.a) ayet hakkında şunları söylemiştir: “Kadın, zina ettiğinde evinde ölene dek hapsedilirdi. Erkek zina ettiğinde ise ta'yirle ve dövülerek eziyet edilirdi. Sonra Allah aşağıdaki nâsih ayeti indirdi. Eğer zina edenler evli iseler Hz. Peygamber (s.a.v) ‘in sünnetiyle recmedilirlerdi. Bu recmedilme işi Allah’ın “.....ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar.....”³²⁶ ayetindeki koymuş olduğu iki yolun manasıdır.³²⁷

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Nûr Sûresi 2. ayet olarak zikredilmiştir.³²⁸

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun.”

Nisâ: 4/33

وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَنْتُمْ لَهُمْ نَصِيبُهُمْ

“Yeminlerinizin bağladığı (ahitleştiginiz) kimselere de kendi hisselerini verin.

Hasan-i Basrî ve Katade, önceden bir adamın diğeriyle akitleşerek, biri öldüğünde diğeri ona varis olduğunu bu durumun miras ayetiyle nesholunduğunu söylemişlerdir.³²⁹ Katade, “.... Sen bana varis olursun, ben de sana varis olurum; sen beni düşünürsün ben de seni düşünürüm.” dediklerini söylemiştir. Bu ayetin, Ahzab Sûresi 6 ya da Enfâl Sûresi 75. ayetle³³⁰ nesholunduğu söylenmiştir.³³¹ Dahhak ise onların yeminleştğini bunun üzerine yardım ve varis olmada akitleştiklerini; biri öldüğünde diğeri ise ölen kişinin babasının payı kadar pay almayı kabul ettiğini söylemiştir. Daha sonra miras ayetiyle nesholunmuştur.³³² Müfessirler ise bir adamın diğeri bir adamla akitleştğini ve ona “kanım, kanın; işim, işin; intikamım, intikamın;

³²⁶ Nisa: 4/15.

³²⁷ el-Herevî, 133.

³²⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 111; Kermî, 92; İbn Hazm, 32; Katâde, 42,43; İbnü'l-Cevzî, 22; İbnü'l-Barizî, 29.

³²⁹ Nehhas, 101,102.

³³⁰ “Allah’ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıkturlar.”

³³¹ Nehhas, 102; Kermî, 97; Katâde, 43.

³³² Nehhas, 102.

savaşım, savaşın; barışım, barışıdır. Sen bana varis olursun, ben de sana varis olurum; sen benden istersin, ben de senden isterim; sen beni düşünürsün ben de seni düşünürüm.” dediklerini söylemişlerdir. Hanefilere göre bu ayetin mensûh olmadığı bu durumun *Velau'l-Muvalat*³³³ bir başka şekilde olanın ise *Velau'l-İtak*³³⁴ olduğu da söylenmiştir.³³⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Enfâl Sûresi 75. ayet olarak zikredilmiştir.³³⁶

وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

“Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar.”

Nisâ: 4/80

وَمَنْ تَوَلَّىٰ فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا

“Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu söylenmiştir.³³⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi , Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³³⁸

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Nisâ: 4/90

إِلَّا الَّذِينَ يَصِلُونَ إِلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ أَوْ جَاءُوكُمْ حَصِرَتْ صُدُورُهُمْ أَن يُقَاتِلُوكُمْ أَوْ يَقَاتِلُوا قَوْمَهُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَسَلَّطَهُمْ عَلَيْكُمْ فَلَقَاتِلُوكُمْ فَإِنِ اعْتَرَفْتُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَالْقَوَا إِلَيْكُمْ السَّلْمَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا

“Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar, yahut ne sizinle ne de kendi kavimleriyle savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kıları da sizinle

³³³ Yeni İslamiyete girmiş bir kimsenin İslam ülkesinde biriyle “Ben ölürsem varisimsin, birini öldürürsem de diyetimi sen ödersin.” şeklinde anlaşıp daha sonra ölüp anlaştığı kimsenin ona varis olmasıdır.

³³⁴ Efendinin, kölesini azat etmesi sebebiyle yakınlık kazanmasıdır.

³³⁵ Kermî, 97; İbnü'l-Cevzî, 22.

³³⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 116; İbn Hazm, 34 Katâde, 43; ez-Zührî, 19; İbnü'l-Barizî, 30.

³³⁷ Kermî, 99; İbn Hazm, 34; İbnü'l-Barizî, 28,29.

³³⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 127.

savaşlılardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir.”

Te'vilciler, bu ayetin kıtal emriyle mensûh olduğunu³³⁹; İbn-i Abbas (r.a) ise bu ayetin Tevbe Sûresi 1-11. ayetlerin neshettiğini söylemiştir.³⁴⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.³⁴¹

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“...Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

Nisâ: 4/91

سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُواكُمْ وَيَأْمَنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّ مَا رُدُّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكَسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْقُوا إِلَيْكُمْ السَّلْمَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوهُمْ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ نَفَقْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكَ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبِينًا

“Diğer bir takım kimselerin de hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin olmak istediklerini göreceksin. Bunlar küfre her döndürüldüklerinde ona atılırlar. Eğer bunlar sizden uzak durmazlar, sizinle barış içinde yaşamak istemezler, ellerini savaştan çekmezlerse, onları yakalayın ve onları nerede bulursanız öldürün. İşte bunlara karşı size apaçık bir yetki verdik.”

Bu ayetin mensûh olmadığı söylenmiştir.³⁴² Ayette ifade edilen diğer bir takım kişilerin *Esed* ve *Ğatafan* olduğu söylendiği gibi *Ben-i Abdiddar* olduğu da söylenmiştir. Bunlar hem müşriklere hem de müslümanlara *“Biz sizin dininizdeniz.”* diyerek her iki gruptan bu sayede güvencede olmak istemişlerdir.³⁴³

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayettir.³⁴⁴

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“...Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

³³⁹ Nehhas, 104; Meâfirî, II, 238.

³⁴⁰ el-Herevî, 197.

³⁴¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 130; Kermî, 99; İbn Hazm, 34; Katâde, 43,44; ez-Zührî, 20; İbnü'l-Cevzî, 23; İbnü'l-Barizî, 28,29.

³⁴² Meâfirî, I, 180.

³⁴³ Kermî, 99.

³⁴⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 130; Kermî, 99; İbn Hazm, 35; İbnü'l-Barizî, 28, 29.

3.4.4. Mâide Sûresi

Sûre Medenî olup. 120, 122 veya 123 ayettir.³⁴⁵ Dört ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Mâide: 5/2

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَجْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشُّهُرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أُمِينَ النَّبِيِّتِ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا
مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا

“Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin.”

Ayetin mensûh olduğunu Mücâhid, Şa'bi, Süddi, İbn-i Zeyd ve diğerleri söylemiştir. Pek çok alime göre İbn-i Abbas da dahil olmak üzere ayetin mensûh değil, muhkem olduğunu söylemişlerdir.³⁴⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.³⁴⁷

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“...Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

Mâide: 5/13

فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ

“Yine de sen onları affet ve aldırış etme.”

Kimi alimler, affetme ve aldırış etmemenin kıtal emrinden önce olduğunu sonra kıtal emriyle nesholunduğunu söylemişlerdir.³⁴⁸ Ayetin mensûh olduğunu İbn-i Abbas,³⁴⁹ Katade, ve diğerleri söylemiştir. Pekçok alime göre ise ayette nesh yoktur. Çünkü Mâide Sûresi, Berae Sûresinden sonra nazil olmuştur.³⁵⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.³⁵¹

فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

³⁴⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 148.

³⁴⁶ Mekkî, 255, 257; İbnü'l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffi Ehli'r-Resûh min İlmi'n-Nâsih ve'l-Mensûh*, 24.

³⁴⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 148; Kermî, 101; İbn Hazm, 35 Katâde, 44; İbnü'l-Barizî, 31.

³⁴⁸ Nehhas, 118; İbn Hazm, 35; Katâde, 44; İbnü'l-Barizî, 31.

³⁴⁹ el-Herevî, 190,191.

³⁵⁰ el Mekkî, 269.

³⁵¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 152; Kermî, 101; İbnü'l-Cevzî, *Nevasihü'l-Kur'ân*, 25,26; el-Herevî, 190,191.

“...Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

Mâide: 5/42

فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ

“Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver, ister onlardan yüz çevir.”

Mücâhid, İkrime, İbn-i Abbas ayetin mensûh olduğunu, müslüman bir hakimin, bunların arasında hükmetmesinin zorunlu olduğunu; Hasan-i Basrî, Şa’bi, Nehai ise bu ayette neshin olmadığını hakimin ise karar verip vermeme arasında muhayyer olduğunu, söylemişlerdir. Aralarında hüküm verme işinin, ehl-i zimme ve bunların davaları bize intikal ettiğinde söz konusu olduğu; ama bir müslüman ile bir zimminin davası bize intikal ettiğinde, bu durumda aralarında hükmetmenin icmaen zorunlu olduğu söylenmiştir.³⁵² Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Mâide Sûresi 49. ayet olarak zikredilmiştir.³⁵³

وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ

“Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma,...”

Mâide: 5/106

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنِكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ آخَرَانِ مِنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ

“Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut; seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder.”

Bu ayet hakkında sahabenin, tabiinin ve fukahânın beş görüşün olduğu söylenmiştir.³⁵⁴

1) Sa’id bin Müseyyeb, Sa’id bin Cübeyr, Ubeyde, Muhammed bin Sirin, Şa’bi, Yahya bin Ya’mer, Süddi ve fukahâdan Süfyan es-Sevr’i, seferdeyken ehl-i kitabın müslümanlara vasiyet olduğunda şهادeti caiz olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁵

³⁵² Mekkî, 271,272 Kermî, 102 Nehhas, 123; İbnü’l-Cevzî, *el-Musaffâ Biekuffi Ehli’r-Resûh min İlmi’n-Nâsîh ve’l-Mensûh*, 26; el-Herevî, 134-136.

³⁵³ el-Mahallî, *es-Suyûtî*, 158; İbn Hazm, 36; Kermî, 102; el-Herevî, 241.

³⁵⁴ Nehhas, 125,126.

³⁵⁵ İbnü’l-Cevzî, *Nevasihü’l-Kur’ân*, 27,28; el-Herevî, 158.

2) Zeyd bin Esleme, Malik bin Enes, Şafii, Ebû Hanife ise bu durumun böyle olduğunu fakat nesholunduğunu; fasıkın şهادeti caiz olmadığı gibi haliyle kafirin şهادetinin de caiz olmadığını söylemişlerdir.³⁵⁶

3) Zührî, Hasan-i Basrî ise ayetin tamamının müslümanlar hakkında olduğunu, burada mensûh bir ayetin olmadığını söylemişlerdir.

4) Ayetteki şهادetin “*huzur*” manasına yani orada bulunma anlamına geldiği söylenmiştir.

5) Ayetteki şهادetin “*yemin*” manasına olduğu da söylenmiştir.

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Talak Sûresi 2. ayet olarak zikredilmiştir.³⁵⁷

وَأَشْهِدُوا ذَوِي عَدْلٍ مِّنْكُمْ

“İçinizden iki âdil kimseyi şahit tutun.”

Bu nâsih ayetle, ehl-i zimmenin (seferdeyken ve mukimken) şهادeti geçersiz olduğu söylenmiştir. Ayette nesh yoktur diyenler, مِّنْ غَيْرِكُمْ manasında ihtilaf etmişler; Sa'id bin Müseyyeb ve Sa'id bin Cübeyr, bunların “*ehl-i kitap*” olduğunu söylemişlerdir. Yine مِّنْ غَيْرِكُمْ manasından “*sizin kabileniz dışındakiler*” in kastedildiği de söylenmiştir.³⁵⁸ Hanbelîler ise iki müslüman şahit bulunmazsa, iki kafirin şahitlik yapabileceğini; yoksa hiçbir kafirin bir müslümana -seferdeyken yapılan vasiyet dışında- şهادetinin caiz olmadığını söylemişlerdir.³⁵⁹ Birkısım ulema ise “*Mâide Sûresi'nde elbette hiçbir ayet mensûh değildir. Tam aksine hepsi muhkemdir. Çünkü bu sureden sonra içinde ahkama dair nesheden hiçbir ayet indirilmemiştir.*” diyerek Hz. Aişe (r.aa) nin “*Mâide Sûresi nazil olan surelerin sonucusudur. İçinde helal olarak bulduklarınızı helal; haram olarak bulduklarınızı da haram kabul ediniz.*” sözünü de bu görüşü desteklediğini söylemişlerdir.³⁶⁰ Mensûh olduğunu söyleyenler de Berae b. Azib(r.a) in “*En son nazil olan sure Berae Sûresidir.*” sözüyle ihticac etmişlerdir.³⁶¹

³⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, 28.

³⁵⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 173; İbn Hazm, 36; Kermî, 104; İbnü'l-Barizî, 32.

³⁵⁸ Mekkî, 276; el-Herevî, 157-160.

³⁵⁹ Kermî, 104.

³⁶⁰ Kermî, 104,105.

³⁶¹ Kermî, 104,105.

3.4.5. En'âm Sûresi

Sûre altı ayet dışında Mekkî olup 165 veya 166 ayettir.³⁶² Beş ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

En'âm: 6/66

قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ

“De ki: Ben size vekil (sizden sorumlu) değilim.”

Mekkî ve Ebû Ca'fer en-Nehhâs bu ayetin haber olduğu için mensûh olmasının güzel olmadığını söylemişlerdir.³⁶³ İbn'ul Arabi ise bu ayeti içinde “katl” ve “kıtal” in olduğu her ayetle mensûh olduğunu söylemiştir.³⁶⁴ Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu söylenmiştir.³⁶⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁶⁶

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

En'âm: 6/70

وَدَّرَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهْوًا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا

“Dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatı kendilerini aldatmış olanları bırak.”

Bunların yahudi ve hıristiyanlar olduğu,³⁶⁷ ayette neshin olmadığı söylenmiştir. Bu ayetin kafirler için bir va'id, manasının ise “Onları bırak. Çünkü Allah onları cezalandıracaktır.” demek olduğu zikredilmiştir.³⁶⁸ Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh

³⁶² el-Mahallî, es-Suyûtî, 176.

³⁶³ Mekkî, 281; Nehhas, 131; İbnü'l-Cevzî, 29.

³⁶⁴ Meâfirî, I, 211.

³⁶⁵ Kermî, 106; Nehhas, 131; İbnü'l-Barizî, 32,33.

³⁶⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 185; Meâfirî, I, 238.

³⁶⁷ Kermî, 107.

³⁶⁸ Mekkî, 282,283.

olduğu da söylenmiştir.³⁶⁹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁷⁰

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

En'âm: 6/107

وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

“Biz seni onların başına bir bekçi yapmadık. Sen onlara vekil (onlardan sorumlu) da değilsin.”

İbn-i Abbas bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğunu söylemiştir. Buna benzer ayetlerin muhkem oldukları da zikredilmiştir.³⁷¹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁷²

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

En'âm: 6/112

فَذَرَّهُمْ وَمَا يُفْتَرُونَ

“O halde onları iftiralarıyla baş başa bırak.”

Ayetin tehdit manasına alındığında muhkem olduğu, savaşı terki emretme yerinde ise mensûh olduğu söylenmiştir.³⁷³ Bu ayetin seyf ayetiyle de mensûh olduğu

³⁶⁹ Kermî, 107; Nehhas, 132; İbn Hazm, 38; Katâde, 45; İbnü'l-Cevzî, 29.

³⁷⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 186; İbnü'l-Barizî, 33; Meâfirî, I, 238.

³⁷¹ İbnü'l-Cevzî, 30.

³⁷² el-Mahallî, es-Suyûtî, 192; Meâfirî, I, 238.

³⁷³ İbnü'l-Cevzî, 30.

söylenmiştir.³⁷⁴ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁷⁵

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

En'âm: 6/159

إِنَّ الَّذِينَ فَزَعُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا لَسْتُ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

“Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişiğin yoktur. Onların işi ancak Allah'a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”

Bu ayetin haber olduğu için mensûh olmasının güzel olmadığı söylenmiştir.³⁷⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.³⁷⁷

فَاقتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“..Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

3.4.6. A'râf Sûresi

Sûre sekiz veya beş ayet dışında Mekkî olup. 205 veya 206 ayettir.³⁷⁸ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

A'râf: 7/180

وَذَرُوا الَّذِينَ يُلَجِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ

“... ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın.”

İbn-i Zeyd ayetin mensûh olduğunu söylemiştir. Ayetin mensûh değil muhkem, Allah'tan bir tehdit ve va'id olduğu ifade edilmiş; yoksa ayetlerini çarpıtanları

³⁷⁴ Kermî, 108; İbnü'l-Cevzî, 30; İbnü'l-Barizî, 33.

³⁷⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 193; Meâfirî, I, 238.

³⁷⁶ Mekkî, 286.

³⁷⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 201; Kermî, 109; İbn Hazm, 38.

³⁷⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 202.

bırakması için peygamberine bir emir olmadığı zikredilmiştir.³⁷⁹Bu ayetin ayrıca seyf ayetiyle mensûh olduğu söylenmiştir.³⁸⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.³⁸¹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.

3.4.7. Enfâl Sûresi

Sûre yedi ayet dışında Medenî olup. 75, 76 veya 77 ayettir.³⁸² Beş ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Enfâl: 8/33

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“Oysa sen onların içinde iken Allah onlara azap edecek değildi. Bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edecek değildir.”

Bu ayetin haber olduğu için mensûh olmasının güzel olmadığı söylenmiştir.³⁸³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Enfâl Sûresi 34. ayet olarak zikredilmiştir.³⁸⁴

وَمَا لَهُمْ آلَا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ

“Onlar Mescid-i Haram'dan (mü'minleri) alıkoyarken ve oranın bakımına ehil de değillerken, Allah onlara ne diye azap etmesin?

Enfâl: 8/61

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş.”

³⁷⁹ Mekkî, 291; İbnü'l-Cevzî, 33.

³⁸⁰ Kermî, 110; İbn Hazm, 38.

³⁸¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 224.

³⁸² el-Mahallî, es-Suyûtî, 228.

³⁸³ Mekkî, 298,299; Nehhas, 147; İbnü'l-Cevzî, 34.

³⁸⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 234; İbn Hazm, 39; Kermî, 112; Nehhas, 147; ez-Zührî, 22; İbnü'l-Barizî, 34.

İbn-i Abbas ve Katade ve Mücâhid bu ayetin mensûh olduğunu söylemişler; fakat nâsihi konusunda ihtilaf etmişler; nâsih ayetin ya seyf ayeti³⁸⁵ ya kıtal ayeti³⁸⁶, ya da Muhammed Sûresindeki “*Sakin za'f göstermeyin. Üstün olduğunuz halde barışa çağırmayın.*”³⁸⁷ ayeti olduğunu zikretmişlerdir. Bu ayetin mensûh olmadığıyla ilgili olarak Allah’ın, Enfâl Sûresi’nde onların barışa meyletmeleri halinde peygamberin de barışa meyletmesini emrettiği; Muhammed Sûresinde de onların Peygamberden barış talep etmelerinden önce, Peygamberini böyle bir barış talebi konusunda nehyettiği zikredilerek her iki ayetin, biri diğerini neshetmeyen farklı iki manada iki muhkem ayet olduğu beyân edilmiştir.³⁸⁸ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.³⁸⁹

فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“..Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

Enfâl: 8/65

إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

“Eğer içinizde sabırlı yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) yüz kişi bulunursa, inkâr edenlerden bin kişiye galip gelirler. Çünkü onlar anlamayan bir kavimdir.”

İbn-i Abbas (r.a), bu ayetin nazil olunca müslümanlara ağır geldiğini, sonra Allah’ın bu ayeti “*Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti....*” ayetiyle neshettiğini zikretmiştir.³⁹⁰ Neshin olmadığı, tahfifin ilk hükmü neshedemeyeceği ifade edilmiş; tahfifin, olsa olsa bir ruhsat bir ibaha olduğu, nâsihin ise mensûhun hükmünü kaldırdığı zikredilmiştir.³⁹¹ Nehhâs ise ayette neshin olmayışını “*Seferdeyken oruçlunun orucunu bozmasının, oruc hükmünü neshetmeyeceğini; bunun olsa olsa bir tahfif ve ruhsat olduğunu, oruç tutmasının ise daha efdal olduğunu*” durumuna benzeterek, tahfif olduğunu söylemiştir.³⁹² Kimi muhakkık ulema ise “*Bir adam, müşriklerle savaşmaya*

³⁸⁵ Tevbe: 9/5.

³⁸⁶ Tevbe: 9/29.

³⁸⁷ Muhammed: 47/35.

³⁸⁸ Mekkî, 300; Meâfirî, I, 233,234; Nehhas, 149; İbnü'l-Cevzî, 34; el-Herevî, 194.

³⁸⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 238; Katâde, 45,46.

³⁹⁰ el-Herevî, 193.

³⁹¹ Mekkî, 301; Nehhas, 149.

³⁹² Nehhas, 149.

takatı yetse ve onlarla savaşsa; onun büyük bir ecrinin olacağını” icma ile söylemişlerdir.³⁹³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Enfâl Sûresi 66. ayet olarak zikredilmiştir.³⁹⁴

الآن خَفَّفَ اللهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِئَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ
اللهِ وَاللهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

“Şimdi ise Allah yükünüzü hafifletti ve sizde muhakkak bir zaaf olduğunu bildi. Eğer içinizde sabırlı yüz kişi olursa iki yüz kişiye galip gelirler. Eğer içinizde (sabırlı) bin kişi olursa, Allah'ın izniyle iki bin kişiye galip gelirler. Allah sabredenlerle beraberdir.”

Enfâl: 8/67

مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُبْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hakim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfeatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

İbn-i Abbas (r.a) bu ayet hakkında “Durum daha önce böyle idi. O gün müslümanların sayısının azdı. Ne zaman ki müslümanların sayısı çoğalıp güçleri artınca Ceanab-ı Hak bundan sonra esirler hakkında aşağıdaki nâsih ayeti inzal buyurdu. Böylece Allah, Peygamberini ve mü'minleri esirlerin durumu hakkında muhayyer bıraktı. İsterlerse öldürürler veya ta'zip eder köle edinirler; ya da fidye alırlar.” şeklinde söylemiştir.³⁹⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Muhammed Sûresi 4. ayet olarak zikredilmiştir.³⁹⁶

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثْنَتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فِيمَا مَنَّا بَعْدُ وَإِمَّا فِدَاءً حَتَّى تَصْنَعَ الْحَرْبُ
أَوْرَارَهَا ذَلِكَ

“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hale getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın).

³⁹³ Mekkî, 301.

³⁹⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 239 İbn Hazm, 39; Kermî, 113; ez-Zührî, 21; İbnü'l-Cevzî, 34,35; İbnü'l-Barizî, 35; Meâfirî, I, 235; el-Herevî, 193.

³⁹⁵ Nehhas, 150.

³⁹⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 240.

Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur.”

Enfâl: 8/72

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا

“.....İman edip hicret etmeyenlere gelince, hicret edinceye kadar, onların velayetleri size ait değildir.

Ayetin maksadının miras olduğu söylenmiş; hicretle birbirlerine varis oldukları sonrasında ise aşağıdaki ayetle neshedildiği ifade edilmiştir.³⁹⁷ İbn-i Abbas, İkrime ve Katade de ayetin mensûh olduğunu söylemişlerdir.³⁹⁸ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Enfâl Sûresi 75. ayet olarak zikredilmiştir.³⁹⁹

وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”

3.4.8. Tevbe Sûresi

Sûre son iki ayeti dışında Medenî olup. 129 veya 130 ayettir.⁴⁰⁰ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Tevbe: 9/41

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.”

³⁹⁷ Kermî, 113; Nehhas, 151.

³⁹⁸ Mekkî, 304,305; el-Herevî, 224.

³⁹⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 240; Nehhas, 151; İbn Hazm, 39; Kermî, 113; ez-Zührî, 22; İbnü'l-Cevzî, 35; İbnü'l-Barizî, 35; el-Herevî, 224.

⁴⁰⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 242.

İbn-i Abbas (r.a) bu ayet “(Ne var ki) mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak degillerdir.”⁴⁰¹ ayetiyle mensûh olduğunu;⁴⁰² Süddi⁴⁰³ ise bu ayet nazil olunca, önemi insanlarda kendini hissettirdiğini akabinden aşağıdaki ayetin nazil olduğunu zikretmişlerdir.⁴⁰⁴ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 91. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁰⁵

لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

“Allah'a ve Resûlüne karşı sadık ve samimi oldukları takdirde, güçsüzlere, hastalara ve (seferde) harçayacakları bir şey bulamayanlara (sefere katılmadıkları için) bir günah yoktur. İyilikte bulunan kimselerin (kınanması) için de bir sebep yoktur. Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

3.4.9. Yûnus Sûresi

Sûre bir, iki veya üç ayet dışında Mekkî olup. 109 veya 110 ayettir.⁴⁰⁶ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Yûnus: 10/41

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ

“Eğer onlar seni yalanlarsa, de ki: "Benim işim bana aittir; sizin işiniz de size. Siz benim yaptığımdan uzaksınız; ben de sizin yapmakta olduğunuz şeylerden uzağım (sorumlu değilim).”

İbn-i Zeyd ve diğerleri aşağıdaki ayetle mensûh olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁰⁸

فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“..Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

⁴⁰¹ Tevbe: 9/122.

⁴⁰² Kermî, 116; el Herevi, 205

⁴⁰³ Tâbiînün tefsîr ve hadîs âlimlerinden birisidir. Adı İsmâil bin Abdurrahmân (h. 128) 'dır. Enes bin Malik ve İbn-i Abbas'tan ilim öğrenmiş; Şu'be ve Sevrî gibi alimlere ilim öğretmiştir.(Kermî, 116)

⁴⁰⁴ Kermî, 116.

⁴⁰⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 249.

⁴⁰⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 266.

⁴⁰⁷ Mekkî, 323.

⁴⁰⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 272; Kermî, 119; İbn Hazm, 41; İbnü'l-Barizî, 36.

3.4.10. İbrâhim Sûresi

Sûre iki ayet dışında Mekkî olup 51, 52, 54 veya 55 ayettir.⁴⁰⁹ İki ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

İbrâhim: 14/36

رَبِّ إِنَّهُنَّ أَضْلَلْنَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"Rabbim! Çünkü o putlar insanlardan birçoğunu saptırdılar. Artık kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, çok merhamet edensin."

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Nisâ Sûresi 116. ayet olarak zikredilmiştir.⁴¹⁰

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ

"Şüphesiz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışındaki günahları, dilediği kimseler için bağışlar."

İbrâhim: 14/41

رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ

"Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana-babamı ve inananları bağışla."

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 114. ayet olarak zikredilmiştir.⁴¹¹

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

"İbrâhim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrâhim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi."

3.4.11. Hicr Sûresi

Sûre Mekkî olup 99 ayettir.⁴¹² Üç ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

⁴⁰⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 318

⁴¹⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 322.

⁴¹¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 322.

Hicr: 15/3

ذَرُّهُمْ يَأْكُلُوا وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُهُمُ الْأَمَلُ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

“Bırak onları yesinler (içsinler), yararlısınlar; emelleri onları oyalayadursun. İleride (gerçeği) bilecekler.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴¹³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴¹⁴

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Hicr: 15/85

فَاصْفَحَ الصَّفْحَ الْجَمِيلَ

“Sen şimdi güzel bir şekilde hoşgörü ile muamele et.”

İbn'ul-Arabi, الصَّفْحَ kelimesinin Kur'ân'da geçtiği yerde kıtal emriyle neshedildiğini zikretmiştir.⁴¹⁵ İbn-i Abbas ve Katade de ayetin mensûh olduğunu söylemişlerdir.⁴¹⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.⁴¹⁷

فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ

“..Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün.”

Hicr: 15/94

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ

⁴¹² el-Mahallî, es-Suyûtî, 325.

⁴¹³ Kermî, 122; İbnü'l-Cevzî, 38; İbnü'l-Barizî, 38.

⁴¹⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 325; Meâfirî, I, 239.

⁴¹⁵ Meâfirî, I, 272.

⁴¹⁶ Mekkî, 329.

⁴¹⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 330; Kermî, 122; Nehhas, 175; İbn Hazm, 42,43; İbnü'l-Cevzî, 38; İbnü'l-Barizî, 38.

“Ey Muhammed! Şimdi sen, sana emrolunanı açıkça ortaya koy ve Allah'a ortak koşanlara aldırış etme.”

Yani, müşriklerle savaşmaktan vazgeç ve onlara aldırış etme, anlamına geldiği söylenmiştir.⁴¹⁸ فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ ayetinin muhkem; وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ ayetinin ise seyf ayetiyle⁴¹⁹ mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴²⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴²¹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ بَيْنَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.12. Nahl Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 128 ayettir.⁴²² Üç ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Nahl: 16/67

وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا

“Hurma ağaçlarının meyvelerinden ve üzümlerden hem içki, hem de güzel bir rızık edirsiniz.”

Bu ayetin “De ki: "Rabbim ancak, açık ve gizli çirkin işleri, günahı, haksız saldırıyı, hakkında hiçbir delil indirmediği herhangi bir şeyi Allah'a ortak koşmanızı ve Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır." ayetiyle⁴²³ mensûh olduğu söylenmiştir. Ayetteki “günah” anlamına gelen الْإِثْمُ kelimesinin “hamr” anlamına geldiği ifade edilmiştir.⁴²⁴ Ayetteki sekr kelimesinin “içki”, habeşlilerin dilinde “sirke” ve الطعم “tu’ m” anlamına geldiği de söylenmiştir. İçki manasında ayetin

⁴¹⁸ Kermî, 123.

⁴¹⁹ Tevbe: 9/5.

⁴²⁰ ez-Zührî, 24; İbnü'l-Cevzî, 38; İbnü'l-Barizî, 38.

⁴²¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 331; Meâfirî, I, 239.

⁴²² el-Mahallî, es-Suyûtî, 332.

⁴²³ A'raf: 7/33.

⁴²⁴ Kermî, 124; İbn Hazm, 43.

aşağıdaki ayetle mensûh olduğu; diğer anlamlarda ise muhkem olduğu ifade edilmiştir.⁴²⁵ İbn-i Abbas, Sa'id bin Cübeyr “*sekr*”in şarap gibi haram şeyler olduğunu; “*rızk-ı hasen*”in ise sirke, kuru üzüm gibi helal şeyler olduğunu zikretmişlerdir.⁴²⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Mâide Sûresi 90. ayet olarak zikredilmiştir.⁴²⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“*Ey iman edenler! (Aklı örten) içki (ve benzeri şeyler), kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.*”

Nahl: 16/82

فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلَاغُ الْمُبِينُ

“*Ey Muhammed! Eğer yüz çevirirlerse, artık sana düşen açık bir tebliğden ibarettir.*”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴²⁸ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayettir.⁴²⁹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”

Nahl: 16/125

وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ

“*..... ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.*”

Ayetin muhkem olduğu; ayette ifade edilen “en güzel şekilde mücadele” ile Allah'ın emrettiği şeyleri yapmanın, yasakladığı şeylerden vazgeçmenin kastedildiği;

⁴²⁵ İbnü'l-Cevzî, 38.

⁴²⁶ el-Herevî, 252,253.

⁴²⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 339; İbn Hazm, 43; Kermî, 123,124; Katâde, 47; İbnü'l-Barizî, 39; el-Herevî, 252.

⁴²⁸ Kermî, 124; İbnü'l-Barizî, 39.

⁴²⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 342; Meâfirî, I, 239.

böyle bir neshin ise caiz olmadığı söylenmiştir.⁴³⁰ Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴³¹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴³²

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.13. İsrâ Sûresi

Sûre sekiz ayet dışında Mekkî olup. 110 veya 111 ayettir.⁴³³ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

İsrâ: 17/54

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً

“Seni de onlara vekil olarak göndermedik.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴³⁴ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴³⁵

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

⁴³⁰ Mekkî, 336.

⁴³¹ Kermî, 124; İbnü'l-Barizî, 39.

⁴³² el-Mahallî, es-Suyûtî, 347; Meâfirî, I, 240.

⁴³³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 348.

⁴³⁴ Kermî, 126; İbnü'l-Barizî, 39.

⁴³⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 355.

3.4.14. Tâ hâ Sûresi

Sûre Mekkî olup 135, 140 veya 142 ayettir.⁴³⁶ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Tâ hâ: 20/130

فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

“O halde, onların söylediklerine sabret”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴³⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴³⁸

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.15. Hac Sûresi

Sûre iki veya altı ayet dışında Mekkî olup 74, 75, 76, 77 veya 78 ayettir.⁴³⁹ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Hac: 22/68

وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Eğer seninle mücadele ederlerse, de ki: "Allah yapmakta olduğunuzu daha iyi bilmektedir.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁴⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁴¹

⁴³⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 390.

⁴³⁷ Kermî, 129; İbn Hazm, 45; İbnü'l-Cevzî, 40; İbnü'l-Barizî, 41.

⁴³⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 402; Meâfirî, I, 240.

⁴³⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 415.

⁴⁴⁰ İbnü'l-Barizî, 42.

⁴⁴¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 424.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.16. Mü'minûn Sûresi

Sûre Mekkî olup 108 veya 109 ayettir.⁴⁴² Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Mü'minûn: 23/96

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ

“Kötülüğü, en güzel olan şeyle uzaklaştır. Biz onların yakıştırmakta oldukları şeyleri daha iyi biliriz.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁴³ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁴⁴

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.17. Nûr Sûresi

Sûre Medenî olup 62 veya 64 ayettir.⁴⁴⁵ İki ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Nûr: 24/3

الرَّانِي لَا يَنْكِحْ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

⁴⁴² el-Mahallî, es-Suyûtî, 427.

⁴⁴³ Kermî, 132; İbn Hazm, 46; İbnü'l-Barizî, 42.

⁴⁴⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 435; Meâfirî, I, 240.

⁴⁴⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 438.

“Zina eden erkek ancak, zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu mü'minlere haram kılınmıştır.”

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Nûr Sûresi 32. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁴⁶

وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ

“Sizden bekar olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin.”

Bu ayetin lafzının haber, manasının ise nehiy olması yönüyle Kur'ân'ın hayret edilecek ayetlerinden biri olduğu zikredilmiştir. Yani, hiçbir zanî ve müşri kadınla evlenmeyiniz demektir. “Zanîye” kelimesinin müslüman bekarları da ihtiva ettiğini ve aşağıdaki ayetle mensûh olduğu dile getirilmiştir.⁴⁴⁷ Bu ayetle ilgili olarak Şâfiî Mezhebi, iddeti yoksa zanî bir kadınla evlenmenin haram olmadığını; nikah akdi ve vat'ın o an caiz olduğunu zikretmiş; Hanefî Mezhebi ise aktin geçerli olduğu; fakat hamile ise birlikte olamayacağını dile getirmiş, Maliki Mezhebi de iddeti devam ettiği sürece aktin geçerli olmadığını beyân etmiştir.⁴⁴⁸ İbn-i Mes'ud (r.a) ise bunu haram kabul etmiş ve “Bir zanî erkek diğer zanî bir kadınla evlendiğinde her ikisinin de ebeden zanî olacağını” söylemiştir. Hanbelî Mezhebî de bu görüşü benimsemiştir. Onlara göre zanî bir kadının, zanî bir erkeğe ve başkalarına haram olduğunu, iddeti bitinceye ve tövbe edinceye kadar nikahının sahîh olmayacağını, tövbesinin ise bu eylemden cayması ve kaçınması şeklinde olacağını beyân etmişlerdir.⁴⁴⁹

Ulemanın çoğunluğu ve fetva ehline göre bir adamın bir kadınla zina etmesi halinde o adamın o kadınla evlenmesi gerektiğini söylemişlerdir. İbn-i Ömer, Salim, Cabir bin Zeyd, A'ta, Tavus ve Malik bin Enes bu görüştedir. Ebû Hanife ve arkadaşlarına göre ise bir adamın zina ettiği kadınla evlenmek istemesi, kendisi bu va't'inden temizlendikten sonra olabileceğini zikretmişlerdir.⁴⁵⁰ Hz. Aişe(r.aa) 'in “*Bir adam bir kadınla zina ettiğinde, o kadını nikahlamak o adama helal olmaz.*” dediği

⁴⁴⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 438; İbnü'l-Barizî, 43.

⁴⁴⁷ Kermî, 133; İbn Hazm, 47; İbnü'l-Barizî, 43.

⁴⁴⁸ Kermî, 133.

⁴⁴⁹ Kermî, 133,134.

⁴⁵⁰ Nehhas, 191.

rivayet edilmiştir.⁴⁵¹ İbn-i Ömer, Sa'id bin Müseyyeb, A'ta, Tavus da bu ayetin aynı ayetle mensûh olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵² Pekçok alim içlerinde İbn-i Abbas, Mücâhid, Katade ve İkrime ise ayetin mensûh değil, muhkem olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵³ İbn-i Abbas ayetteki “nikah” sözünden maksadın *vat*' olduğunu; Mücâhid ise ayetin fahişe kadınlar hakkında indiğini; bir adamın kendisine “*ümmü'l mahzul*” denen bir kadınla, zinadan kazandıklarını kendisine harcamasına karşılık evlendiğini; bunun üzerine Allah'ın müslümanları bu türden biriyle evlenmekten nehyederek bunu haram kıldığını” ifade etmişlerdir.⁴⁵⁴ Hasan-i Basrî ise zina ettiği için celde vurulmuş bir erkekzanî ancak kendisi gibi zina ettiği için celde vurulmuş bir kadınla veya müşrik bir kadın ile evlenebileceğini; zina edip celde vurulmuş bir kadın için de durumun aynı olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁵

Nûr: 24/58

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَيْسَ تُذْنَبُكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ

“*Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (köleleriniz) ve sizden henüz bülûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığınız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler.*”

İbn-i Abbas (r.a), bu ayet hakkında “*Toplumun hiçbir perdesi ve hicabı yoktu. Hizmetçiler ve kız çocukları evlere giriyorlardı. Çoğu kere kendilerini görmelerini istemedikleri bir halde evdekileri görüyorlardı. Bunun üzerine izin isteme ile emrolundular. Daha sonra Allah insanların rızıklarını genişletti de evlerine hicaplar edindiler. Bunun üzerine insanlar bunun izin istemenin yerine geçtiğini düşündüler.*” şeklinde rivayet etmiştir.⁴⁵⁶ Ulemanın çoğunluğuna göre bu ayetin muhkem olduğunu söylemişlerdir. Şa'bi' ise kendisine bu ayetin mensûh olup olmadığı sorusuna, “hayır, vallahi,” cevabını vermiş, “*İnsanlar, bununla amel etmiyorlar*” denildiğinde ise,

⁴⁵¹ Kermî, 134.

⁴⁵² Mekkî, 359; Nehhas, 191.

⁴⁵³ Kermî, 133.

⁴⁵⁴ Nehhas, 192.

⁴⁵⁵ Nehhas, 191,192.

⁴⁵⁶ Mekkî, 368; Nehhas, 196.

“Allah’a sığınırım.” diye karşılık vermiştir.⁴⁵⁷ İbn-i Cübeyr de “İnsanlar, bu ayetin mensûh olduğunu söylüyorlar. Hayır, Vallahi bu ayet neshedilmemiştir. Lakin insanlar bununla amel etmeyi ihmal etmişlerdir.” demiştir.⁴⁵⁸ Nehhâs da bu ayet hakkında kimi ulemanın bu ayetin mensûh olduğunu, kimi ulemanın ise hükmünün vacip değil mendub olduğunu, kimi ulemanın da ayetin erkekler değil kadınlar hakkında olduğunu, kimi ulemanın ise bununla amel etmenin vacip olduğunu söylediğini zikretmiş; toplumun o dönemde kapatacağı ne bir perdesinin ne de herhangi bir şeyinin olduğunu ifade ederek eğer emir buna yönelikse onunla amel etmenin zorunlu olduğunu beyân etmiştir. Bazıları ise ayet muhkem olup, bununla amel etmenin müslümanlara vacip olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵⁹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Nûr Sûresi 59. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁶⁰

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

“Çocuklarınız erginlik çağına geldiklerinde, kendilerinden öncekilerinizin istedikleri gibi izin istesinler.”

3.4.18. Şu’arâ Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 227 ayettir.⁴⁶¹ İki ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Şu’arâ: 26/86

وَاعْفُزْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الصَّالِينَ

"Babamı da bağışla. Çünkü o gerçekten yolunu şaşırarlardandır."

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 114. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁶²

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِتَاءَ فُلْمًا تَبْيِينُ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

⁴⁵⁷ Mekkî, 367; Kermî, 136; Nehhas, 196.

⁴⁵⁸ Mekkî, 368; Kermî, 136.

⁴⁵⁹ Nehhas, 195,196.

⁴⁶⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 450; İbn Hazm, 48; Kermî, 136; İbnü'l-Barizî, 43.

⁴⁶¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 462.

⁴⁶² el-Mahallî, es-Suyûtî, 467.

“İbrâhim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrâhim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.”

Şu'arâ: 26/223

يُفُونَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَاذِبُونَ

“Bunlar da şeytanlara kulak verirler. Onların çoğu ise yalancıdır.”

Bu ayetin nasihi ile ilgili müellif şeytanların semadan engellenmesinden önce olduğunu söylemiştir. Diğer kitaplarda bu ayetin mensuh olduğuna dair bir kayıt bulunamamıştır. Fakat biz ifadenin içerdiği anlamdaki ayeti, nasih olarak burada zikrettik. Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Mülk Süresi 5. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁶³

وَأَقْدَرَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ

“Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık.”

3.4.19. Neml Sûresi

Sûre Mekkî olup. 93, 94 veya 95 ayettir.⁴⁶⁴ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Neml: 27/92

وَأَنْ أُنذِرَ الْقُرْآنَ فَمَنْ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِي لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ

“Yine bana, müslümanlardan olmam ve Kur'ân'ı okumam emredildi." Artık kim doğru yola girerse yalnız kendisi için girer. Kim de doğru yoldan saparsa de ki: "Ben ancak uyarıcılardanım.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁶⁵ Seyf ayetiyle mensûh oluşunun lafzından dolayı değil de hükmünden dolayı olduğu zikredilmiştir.⁴⁶⁶ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁶⁷

⁴⁶³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 474.

⁴⁶⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 475

⁴⁶⁵ Kermî, 139; İbn Hazm, 49.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.20. Secde Sûresi

Sûre Mekkî olup 30 ayettir.⁴⁶⁸ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Secde: 32/30

فَاعْرِضْ عَنْهُمْ وَاَنْتَظِرْ إِنَّهُمْ مُنْتَظِرُونَ

“Şimdi sen onlardan yüz çevir ve bekle. Şüphesiz onlar da bekliyorlar.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁶⁹ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁷⁰

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.21. Şûrâ Sûresi

Sûre dört ayet dışında Mekkî olup 53 ayettir.⁴⁷¹ İki ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

⁴⁶⁶ İbnü'l-Barizî, 44.

⁴⁶⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 485; Meâfirî, I, 240.

⁴⁶⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 519.

⁴⁶⁹ Kermî, 142; Nehhas, 205; İbnü'l-Cevzî, 43; İbnü'l-Barizî, 46.

⁴⁷⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 522; Meâfirî, I, 240.

⁴⁷¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 603.

Şûrâ: 42/15

لَنَا أَعْمَالُنَا وَأَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ

“Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda tartışılacak bir şey yoktur.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁷² Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁷³

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Şûrâ: 42/48

فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِلَّا أَلْبَاحُ

“Eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki), biz seni onlara bekçi göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁷⁴ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁷⁵

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

⁴⁷² Kermî, 150; İbnü'l-Cevzî, 46.

⁴⁷³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 605; Nehhas, 216; İbn Hazm, 54; İbnü'l-Barizî, 49; Meâfirî, I, 241.

⁴⁷⁴ Kermî, 152; İbn Hazm, 55; İbnü'l-Barizî, 48.

⁴⁷⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 609; Meâfirî, I, 241.

3.4.22. Zuhruf Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 89 ayettir.⁴⁷⁶ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Zuhruf: 43/89

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

“Şimdilik sen onları hoş gör ve "size selam olsun" de. Yakında bilecekler.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁷⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁷⁸

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.23. Duhân Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 56, 57 veya 59 ayettir.⁴⁷⁹ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Duhân: 44/59.

فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ

“Artık sen (onların başına gelecekleri) bekle; onlar da beklemektedirler.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁸⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁸¹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

⁴⁷⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 618.

⁴⁷⁷ Kermî, 153; İbn Hazm, 55; Nehhas, 218; İbnü'l-Barizî, 49.

⁴⁷⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 618; Nehhas, 218; Meâfirî, I, 242.

⁴⁷⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 619.

⁴⁸⁰ Kermî, 153; İbn Hazm, 55; İbnü'l-Barizî, 50.

⁴⁸¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 623; Meâfirî, I, 242.

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.24. Câsiye Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 36 veya 37 ayettir.⁴⁸² Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Câsiye: 45/14

قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“İnananlara söyle, Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları (şimdilik) bağışlasınlar ki Allah herhangi bir topluma (kendi) kazandığının karşılığını versin.”

İbn-i Abbas (r.a), ayetin hicretten önce kendisine söven Mekkeli bir müşriği ele geçirmek isteyen Hz. Ömer (r.a) hakkında nazil olduğunu söylemiş; daha sonra da nesholunduğunu beyân etmiştir.⁴⁸³ İbn-i Abbas, Dahhak, Katade ise bu ayetin *i'raz* manası tazammun ettiği için seyf ayetiyle mensûh olduğu söylemişlerdir.⁴⁸⁴ Bu ayetin “Eğer onları savaşta yakalarsan, bunlar(a vereceğin ceza) ile arkalarındakileri de dağıt ki ibret alsınlar.”⁴⁸⁵ ayetiyle veya “Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi.”⁴⁸⁶ ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁸⁷ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁸⁸

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

⁴⁸² el-Mahallî, es-Suyûtî, 624.

⁴⁸³ Nehhas, 219.

⁴⁸⁴ Mekkî, 409; Kermî, 153; İbn Hazm, 56; Katâde, 48; İbnü'l-Cevzî, 48; İbnü'l-Barizî, 50.

⁴⁸⁵ Enfal: 8/57.

⁴⁸⁶ Hac: 22/39.

⁴⁸⁷ Kermî, 153,154.

⁴⁸⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 625; Meâfirî, I, 242.

3.4.25. Kâf Sûresi

Sûre bir ayet dışında Mekkî olup 45 ayettir.⁴⁸⁹ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Kâf: 50/45

وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ

“*Sen, onlara karşı bir zorba değilsin.*”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁹⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁹¹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“*Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.*”

3.4.26. Necm Sûresi

Sûre Mekkî olup 62 ayettir.⁴⁹² Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Necm: 53/29

فَأَعْرَضَ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

“*Öyle ise bizim zikrimizden (Kur'ân'dan) yüz çeviren ve dünya hayatından başka bir şey istemeyen kimselerden yüz çevir.*”

Yani, “*Kur'ân'dan ve içindeki hükümlerden yüz çevirmiş olanları;dünyaya ve içindekilere yönelmiş kişileri davet etmekten yüz çevir.*” anlamında olduğu

⁴⁸⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 654.

⁴⁹⁰ Mekkî, 417; Meâfirî, II, 374; İbnü'l-Cevzî, 49; İbnü'l-Barizî, 51; el-Herevî, 190,191.

⁴⁹¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 658; Meâfirî, I, 242.

⁴⁹² el-Mahallî, es-Suyûtî, 669.

zikredilmiştir.⁴⁹³ Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁴⁹⁴ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁴⁹⁵

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.27. Mücâdele Sûresi

Sûre Medenî olup 22 ayettir.⁴⁹⁶ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Mücâdele: 58/12

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ

“Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

Münacat ayeti nazil olunca, Hz. Ali (r.a) den başka hiç kimsenin bununla amel etmediği söylenmiştir.⁴⁹⁷ Kelbî bu ayetin hükmünün bir saat kadar kaldığını, Mukatil ise ayetin hükmünün on gece kadar sürdüğünü sonra da neshedildiğini zikretmişlerdir.⁴⁹⁸ Hz. Ali (r.a) 'in ayetle ilgili olarak *“Şüphesiz, Allah'ın kitabında bir ayet vardır ki ne benden önce ne de benden sonra bir kimse onunla amel etmiştir. Bu, munacat ayetidir. Benim bir dinarım vardı. O vakit bundan başka bir şeye sahip değildim. On dirhemini harcadım. Sonra, her ne zaman bir mesele sormak istediğimde bir dirhem tasadduk ederdim. Nihayet elimde bir dirhem kalmıştı. Onu tasadduk ettim ve bir mesele sordum.*

⁴⁹³ Kermî, 162.

⁴⁹⁴ Mekkî, 424; Meâfirî, II, 378; İbnHazm, 58; İbnü'l-Cevzî, 49,50; İbnü'l-Barizî, 52.

⁴⁹⁵ el-Mahallî, es-Suyûtî, 671; Meâfirî, I, 242.

⁴⁹⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 696.

⁴⁹⁷ Kermî, 165; Nehhas, 233.

⁴⁹⁸ Kermî, 165.

Ve ayet neshedildi.” söylediği rivayet edilmiştir.⁴⁹⁹ İbn-i Ömer (r.a) ise Hz. Ali (r.a) ’a ait bahsettiği üç özelliğinden birisinin de necva ayeti olduğu rivayet edilmiştir.⁵⁰⁰ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Mücâdele Sûresi 13. ayet olarak zikredilmiştir.⁵⁰¹

أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermektен çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”

3.4.28. Mümtetine Sûresi

Sûre Medenî olup 13 ayettir.⁵⁰² Üç ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Mümtetine: 60/4

إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَعْفِفَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ

“Yalnız İbrâhim'in, babasına, "Senin için mutlaka bağışlama dileyeceğim. Fakat Allah'tan sana gelecek herhangi bir şeyi önlemeye gücüm yetmez" sözü başka.”

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 114. ayet olarak zikredilmiştir.⁵⁰³

وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ

“İbrâhim'in, babası için af dilemesi, sadece ona verdiği bir söz yüzündendi. Onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine açıkça belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz İbrâhim, çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.”

Mümtetine: 60/8

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ
الْمُقْسِطِينَ

⁴⁹⁹ Mekkî, 426; Kermî, 166; el-Herevî, 259.

⁵⁰⁰ Kermî, 166.

⁵⁰¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 697; İbn Hazm, 59; Kermî, 166; Katâde, 50; ez-Zührî, 26; İbnü'l-Cevzî, 51;

İbnü'l-Barizî, 53; el-Herevî, 258,259.

⁵⁰² el-Mahallî, es-Suyûtî, 705.

⁵⁰³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 706.

“Allah sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever.”

İbn-i Abbas (r.a) bu ayeti Tevbe Sûresi 1-11. ayetler neshettiğini,⁵⁰⁴ Katade ise, seyf ayetiyle mensûh olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁵⁰⁶

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ بَيْنَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

Mümtehine: 60/11

وَإِنْ فَاتَكُمْ شَيْءٌ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعَأْفِبْنُمْ فَاتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ أَرْوَاجُهُمْ مِثْلَ مَا أَنْفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ

“Eğer eşlerinizden biri kafirlere kaçar ve siz de onlarla çarpışıp ganimet alırsanız eşleri gidenlere sarfettikleri (mehir) kadarını verin ve inandığınız Allah'a karşı gelmekten sakının.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁵⁰⁷ Süfyan es-Sevrî ise bununla bugün amel edilemeyeceğini,⁵⁰⁸ Mahallî ise bu hükmün kaldırıldığını.⁵⁰⁹ zikretmiştir. Bu ayet, Berae Sûresinin ilk beş ayetiyle neshedilmiştir.⁵¹⁰

3.4.29. Me'âric Sûresi

Sûre Mekkî olup 28 veya 29 ayettir.⁵¹¹ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

⁵⁰⁴ el-Herevî, 197.

⁵⁰⁵ Mekkî, 431; Nehhas, 237; ez-Zührî, 20; İbnü'l-Cevzî, 52.

⁵⁰⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 707.

⁵⁰⁷ İbn Hazm, 60; Katâde, 52; İbnü'l-Cevzî, 52.

⁵⁰⁸ Nehhas, 249.

⁵⁰⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 708.

⁵¹⁰ Meâfirî, II, 386.

⁵¹¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 739.

Me'âric: 70/5

فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا

“(Ey Muhammed!) Sen güzel bir şekilde sabret.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu söylenmiştir.⁵¹² Bazıları da burada neshin imkânsız olduğunu zikretmiştir.⁵¹³ İbn-i Zeyd, ayetin kıtal ayetinden önce olduğunu, kıtal ayetiyle birlikte Allah'ın kafirlere ve münafıklara kaba ve şiddetli davranılmasını emrederek ayetin mensûh olduğunu söylemiştir.⁵¹⁴ Bazı alimler, İbn-i Zeyd'in görüşünü reddederek “Hz. Peygamber (s.a.v.) onlara karşı hep cemil sabırlı olmaya devam etti. Bunun aksi bir an bile olmamıştır.” dediği rivayet edilmiştir.⁵¹⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁵¹⁶

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.30. Müzzemmil Sûresi

Sûre son ayet dışında Mekkî olup 19 veya 20 ayettir.⁵¹⁷ İki ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Müzzemmil: 73/2

فَمُ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا نِصْفَهُ أَوْ انْقُصْ مِنْهُ قَلِيلًا

“Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt.”

Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Müzzemmil Sûresi 20. ayet olarak zikredilmiştir.

⁵¹² Meâfirî, II, 399; İbnü'l-Barizî, 55.

⁵¹³ Kermî, 172.

⁵¹⁴ Nehhas, 252.

⁵¹⁵ Nehhas, 252; İbnü'l-Cevzî, 53.

⁵¹⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 736; Meâfirî, I, 242.

⁵¹⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 746.

عَلِمَ أَنْ سَيَكُونُ مِنْكُمْ مَرْضَى وَآخَرُونَ يَضْرِبُونَ فِي الْأَرْضِ يَبْتَغُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَآخَرُونَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأُوا مَا تيسَّرَ مِنْهُ

“Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah'ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O halde, Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.”

Ayet, geceleyin kalkmaları üç gruba ağır olduğu için kolaylarına gelen kalkma şekliyle tahfif edilmiştir .Sonra bu durum beş vakit namazla neshedilmiştir. ⁵¹⁸

Müzzemmil: 73/10

وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا

“Onların söylediklerine sabret ve onlardan güzellikle ayrıl.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁵¹⁹Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁵²⁰

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kaldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.31. Târik Sûresi

Sûre Mekkî olup 17 ayettir.⁵²¹ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Târik: 86/17

فَمَهْلِ الْكَافِرِينَ أَمْهَأَهُمْ رُويًا

“Artık sen inkârcılara mühlet ver; onlara biraz zaman tanı!”

Bu ayetin seyf ayetiyle neshedildiği de söylenmiştir.⁵²² Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁵²³

⁵¹⁸ el-Mahallî, es-Suyûtî, 748.

⁵¹⁹ Kermî, 175; İbn Hazm, 62; Nehhas, 254; İbnü'l-Cevzî, 54; İbnü'l-Barizî, 56.

⁵²⁰ el-Mahallî, es-Suyûtî, 746; Meâfirî, I, 242.

⁵²¹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 785.

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.32. Ğâşiye Sûresi

Sûre Mekkî olup 16 ayettir.⁵²⁴ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Ğâşiye: 88/22

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍ

“Sen, onlar üzerinde bir zorba değilsin.”

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁵²⁵ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayet olarak zikredilmiştir.⁵²⁶

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

3.4.33. Kafirûn Sûresi

Sûre Mekkî veya Medenî olup 6 ayettir.⁵²⁷ Bir ayetin mensûh olduğu zikredilmiştir.

Kafirûn: 109/6

لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

“Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.”

⁵²² Meâfirî, II, 411; İbn Hazm, 65; Kermî, 180; İbnü'l-Barizî, 58; Meâfirî, I, 242.

⁵²³ el-Mahallî, es-Suyûtî, 786.

⁵²⁴ el-Mahallî, es-Suyûtî, 789.

⁵²⁵ Meâfirî, II, 413; Kermî, 180; İbn Hazm, 65; İbnü'l-Cevzî, 54; İbnü'l-Barizî, 58; el-Herevî, 190,191.

⁵²⁶ el-Mahallî, es-Suyûtî, 790.

⁵²⁷ el-Mahallî, es-Suyûtî, 818.

Bu ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğu da söylenmiştir.⁵²⁸ Yukarıda zikredilen mensûh ayetin nâsihi, Tevbe Sûresi 29. ayettir.⁵²⁹

قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe iman etmeyen, Allah'ın ve Resûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak din İslam'ı din edinmeyen kimselerle, küçülerek (boyun eğerek) kendi elleriyle cizyeyi verinceye kadar savaşın.”

⁵²⁸ Kermî, 182; İbn Hazm, 68; İbnü'l-Barizî, 59.

⁵²⁹ el-Mahallî, es-Suyûtî, 818; Meâfirî, I, 242.

SONUÇ

Döneminin muhtasar tefsîr olma özelliğini taşıyan, hocasından talebesine herkes tarafından okunan, ve ehli tarafından ise üzerine 33 kadar haşiye ayrıca birçok ta'lik yazılmış olan iki müellifli eser olma gibi birçok vasfı içinde bulunduran *Tefsîru'l-Celâleyn* kitabı içindeki mensûh ayetler tespit edilirken önce kavram tespiti yapılmış, daha sonra mensûh ayetler zikredilmiştir. Yaptığımız çalışmada ilk dönemden günümüze *neshe* bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılırken temel nedenler ortaya konularak var olan farklılıkların nedensel tespiti yapılmıştır.

Nesh kavramının geçmişteki ihtilaflarıyla günümüzdeki ihtilafların içerik olarak birbirinden tamamen farklı olduğu gözlenmiş; geçmişteki ihtilafın Ebû Müslim el-İsfahânî kavram olarak *neshe* kabul etmeyerek tahsîs kavramını bunun yerine kullanmasıyla başlayan ihtilaf, neshteki lafız farklılığından öteye gitmemiş, bu kavram farklılıkları birlikte değerlendirildiğinde aslında önceki dönemlerde neshin inkârının söz konusu olmadığı gözlemlenmiştir. Ancak günümüze gelindiğinde ise içerik olarak neshin tamamen reddi söz konusu olduğu tespitine varılarak dönemsel farklılıklar ortaya konmuştur.

Çalışmamızda *neshe* kavramı ve mensûh ayetlerin tespiti esas alınırken zamanla edinilen kaynaklardaki neticelerle birlikte müelliflerden biri olan Suyûtî'nin farklı eserlerde farklı sayıda mensûh ayeti zikrettiği tespit edilmiştir. Nitekim Suyûtî, İsrâ Sûresi'nin sonuna kadar yazdığı *Celâleyn Tefsîri*'nde 42 ayetin mensûh olduğunu ifade ederken yine kendi eseri olan *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*'da ise 20 ayetin mensûh olduğunu belirtmiştir. İlgili eserlerde herhangi bir açıklama yer almadığından kanaatimize göre Suyûtî, ya mensûh ayetlerin sayısına dair görüşlerini terk etmiş ya da tekmilesini yaptığı Mahallî'nin eseri olan *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı kitapta önceki müellife uygun olması bakımından bu şekilde davranmış olabilir. Nitekim Suyûtî *Tefsîru'l-Celâleyn*'de ayetlerin tefsîrlere yer verirken kelimelerin müradiflerinden anlam bütünlüğüne kadar tüm yönleriyle Mahallî'nin izlediği yolu takip ederek uygunluğu gözetmek suretiyle tefsîri ikmale erdirmiştir.

Tefsîru'l-Celâleyn'i baştan sona okuyup incelediğimizde, müellifler tarafından 68 ayetten 19'unun seyf, 9'unun cihad, 8'inin kıtal ve 2'sinin de berâe ayetiyle nesholunduğunu **Ek.3**'te göstermeye çalıştık.

وهذا منسوخ , وهذا قبل الأمر بالقتال , وهذا قبل الأمر بالجهاد , بأية السيف , وهذا منسوخ بأية براءة , وهذا قبل الأمر بالجهاد , بأية السيف . İlgili eserde seyf, kıtal, cihad ve berâe ayetinin hangi ayet olduğu belirtilmediği için, bu ifadelerin Tevbe Sûresi 5. ayeti mi yoksa 29. ayeti mi kasedtiğini anlamaya çalıştık. Kaynak taramasından geçirdiğimiz eserlerde seyf ayetinin Tevbe Sûresi 5. ayet olduğu; kıtal ayetinin ise Tevbe Sûresi 29. ayet olduğu neticesini elde ederek çalışmamızda mensûh ayetlerin nâsihlerini buna göre değerlendirdik. Fakat ilgili eserde Mahallî'nin, ونسخ الامهال بأية السيف أي الأمر بالقتال Târık Sûresi 17. ayeti nesheden ayetle ilgili olarak وجاهد و الجهاد ifadesini kullandığını gözlemleyerek seyf, cihad, kıtal ve berâe ayetiyle aynı ayeti kasedtiği sonucunu elde ettik. Bu sonuca göre eserde toplamda 38 ayetin seyf ayetiyle mensûh olduğunu ortaya koymaya çalıştık.

Ele aldığımız *Tefsîru'l-Celâleyn* adlı eser üzerine birçok özel çalışmanın yapılmış olması, önemli ve faydalı yönlerinin zikredilmesi yanında, kimi alimlerce tenkide uğramıştır. Bunlardan biri de son dönem İslam alimlerinden olan Nurettin İtr'dır. Nurettin İtr'ın tespitine göre tefsîrdeki müelliflerden Mahallî, rivayetlerin ravisini zikretmeden yazmış, Suyûtî ise tahric yapmış olmakla birlikte hadisin bütüne yer vermek yerine özetleyerek vermiştir. İsrâiliyyâta çokça yer verildiği için ayrıca tenkide uğrayan eser hakkındaki tüm bu tespitler İtr'ın "*er-Rivayetu fî Tefsîri'l-Celâleyni ve Nakdi ma fîhi min Rivayatin Batiletin ve İsrâiliyyâtin*" başlıklı makalesinde yer almaktadır. Sonuç olarak konuyla ilgilenenlerin çoğunluğunun neshin varlığını kabul ettiği tarihi bir hakikattir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki, “Tevrat”, *DİA*, TDV Yayınları Ankara 2012, XXXXI, 40-45.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybani, *el-Müsned*, şerhehu ve san’a feharisehu: Ahmed Muhammed Şakir, Dârü'l-Hadis, Kahire 1995/1416.
- Akgül, Muhittin, *Kur’ân İklimine Seyahat*, Işık Yayınları, İstanbul 2008.
- Akpınar, Ali, “Celâleyn Tefsîri ve Müellifleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 1998, 181-198.
- Arslan, Şükrü, “Mahalli”, *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2003, XXVII, 326-327.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Delailü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sahibi'ş-Şeria*, VII, harace ehâdîse ve allake aleyh: Abdülmu'ti Kal'aci, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1988.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsîr Tarihi ve Tabakatü'l-Müfessirîn I-II*, Ravza Yayınları, İstanbul 2008.
- Birleşmiş Kitabı Mukaddes Cemiyetleri, *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*, İstanbul 1992.
- Çetin, Abdurrahman, “Nesih”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 2006, XXXII, 579-581.
- Cici, Recep, “Bahâeddin Sübkî” , *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2010, XXXVIII, 11-14.
- DİB, *Kur’ân-ı Kerîm Meali*, Ankara 2010.
- Ebû Zehre, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa Muhammed, *Muhadarat fi'n-Nasraniyye, er-Riasetü'l-Ammetü li idarati'l-Buhûsi'l-İlmiyyeti ve'l-İftâi ve'd-Da'veti ve'l-İrşadi*, Riyad 1404.
- el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, *Ahkâmü'l-Kur’ân*, thk. Muhammed es-Sadık el-Kamhavi, Daru'l-Mushaf: Şirket-i Mektebeti ve Matbaat-i Abdurrahman Muhammed, Kahire ts.
- el-Hazrecî, Ebû Cafer Ahmed b. Abdüssamed b. Abdülhak, *Nefsü's-Sabah fî Garibi'l-Kur’ân ve Nâsiha ve Mensûha*, thk. Muhammed İzzeddin İdrisi, I, Mektebetü'l-İrşad, İstanbul 1994/1414.

- el-Herevî, Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellam el-Ezdi, *al-Nasikh wa'l-mansukh = en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*, ed. John Burton, E. J. W. Gibb Memorial, Cambridge 1987.
- , *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Muhammed b. Salih Müdeyfir, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1990.
- , *Nevasihü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- el-Mahallî, Celâleddîn; es-Suyûtî, Celâleddîn, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Yasin Yayınevi, İstanbul ts.
- el-Mısırî, Süleyman b. Ömer b. Mansûr el-Ezherî el-Cemel, *el-Fütûhâtü'lilâhiyye bi-tevzîhi Tefsîri'l-Celâleyn li'd-dekâiki'l-hafiyye*, I-IV, el-Matbaatü'l-Amiretü's-Şerefiyyetü, Mısır 1303.
- en-Neccâr, Abdülvehhab, *Kasasü'l-enbiya*, Dâru't-Türas, Kahire ts.
- es-Sabbağ, Muhammed b. Lütfî, *Tehzîbu Tefsîri'l-Celâleyni*, el-Mektebü'l-İslâmi, Beyrut 2006.
- eş-Şâzelî, Abdulkadîr, *Behcetü'l-Âbidîn bi Tercümeti Hâfızı'l-Asr Celâleddîn es-Suyûtî*, thk. Abdulillâh Nebhân, Dimeşk 1998.
- es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahmân, *ed-Dâv'u l-Lâmi" li Ehli'l-Karni"t-Tâsi"*, IV, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1354.
- es-Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Buğyetü'l Vuât fi Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, I, Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, Mısır 1964.
- , *el-İtkan fi Ulûmi'l-Kur'ân ve bi'l-Hamiş: 'İcazu'l-Kur'ân*, thk. el-Kâdî Ebî Bekr el-Bâkillânî, I-II, el-Mektebetü's-Sekafiyye, Beyrut 1973.
- , *et-Tehaddüs bi Ni'metillâh*, thk. Heysem Halife Tuaymî, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2003.
- , *Husnu'l-Muhâdara fi Ahbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Ali Muhammed Ömer, I-II, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 2007.

et-Taberî, Ebû Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Câmiü'l-Beyân An Te'vili Ayi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr li'd-Diba'eti Ve'n-Neşri Ve't-Tevzî'i Ve'l-İ'lani, y.y. 2001.

ez-Zührî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, thk. Hâtim Salih ed-Dâmin, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989/1409.

Harman, Ömer Faruk, "Buhtunnasr", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 1992, VI, 380,381.

Hâtim Sâlih ed-Dâmin(thk.), *Erbaatu Kütüb fi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989/1409.

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, *Mecmaü'z-Zevaid ve Menbaü'l-Fevaid*, thk. Hisamüddîn el-Kudsî , X, Mektebetü'l-Kudsî, Kahire 1994.

<http://vb.tafsir.net/tafsir18593/> [28.06.2015]

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Abdülgaffar Süleyman Bündari, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986.

İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *Sünenu İbn Mace*, el-Matbaü'n-Nizami, y.y. 1905.

İbn Selame, Ebü'l-Kâsım Hibetullah b. Selame b.Nasr Hibetullah b. Selame, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh min Kitâbillahi*, thk. Muhammed Züheyr eş-Şaviş, Muhammed Kenan, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1986.

İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed b.Muhammed, *Şezerâtü'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb*, thk. Mahmud Arnaud, thrc. Abdülkadir Arnaud, IX, Dâru İbn Kesir, Beyrut 1986.

İbnü'l-Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *el-Musaffa Biekuffi Ehli'r-resuh min İlmi'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984.

Itr, Nûreddîn, "er-Rivayetü Fî Tefsîri'l-Celâleyni ve Nakdi Ma Fîhi Min Rivayatin Batiletin ve İsrâliyyâtin", *Mecelletü Külliyyeti'd-Dirâsâti'l-İslâmiyyeti ve'l-Arabiyyeti*, 7. 1993, 45-64.

Katâde b. Diame, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1989/1409.

- Kermî, Zeynüddin Mer'i b. Yusuf b. Ebi Bekr Makdisi Hanbeli Mer'i b. Yusuf, *Kitâbu Kalaidü'l-Mercan fî (Beyâni)'n-Nâsîh ve'l-Mensûh mine'l-Kur'ân*, dirase ve tahkik Muhammed er-Ruheyl Garayibe, Muhammed Ali ez-Zugul, Dârü'l-Furkan, Amman 2000/1420.
- Kutluer, İlhan, "İbn-i er-Râvendî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXI, 179-184.
- Maden, Şükrü, Tefsîrde Şerh Hâşiye ve Ta'lika Literatürü, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, (Mart 2014), 183-220.
- Malik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyeri, *Muvatta'*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1997/1417.
- Meafirî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İbnü'l-Arabi, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: dirase*, thk. Abdülkebir Alevi Medgari, I-II, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 1992.
- Mekkî, Ebû Muhammed b. Hammus b. Muhammed b. Ebû Talib, *el-İzah li-Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhih*, thk. Ahmed Hasan Ferhat, Dârü'l-Menar, Cidde 1986.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi b. el-Haccâcî, *Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut 1956.
- Mustafa Zeyd, *en-Nesh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm : Dirase Teşriyye, Tarihiyye, Nakdiye I-II*, Dârü'l-Vefa, Mansure 1987.
- Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Muradi, *Kitabü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiye, Beyrut 1989.
- Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.
- Özel, Mustafa "Son Dönem Osmanlı Tefsîr Tarihinden Bazı Portreler II", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 2002, 109-148.
- Özkan, Halit; Mertoğlu, Suat, "Süyuti", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII 188-204.
- Rağîb el- İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, nşr. Muhammed Ahmed Halefullah, Mektebetü'l-Enclo'l-Mısriyye, Kahire 1970.
- Şahin, M. Süreyya, "Ebû İsâ el-İsfahânî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2000, XXII, 507.

- Sahravî, Nadîre, *Kazaye'd-Delaleti Fî Tefsîri'l-Celâleyni*, Cezayir Hac Lahdar Batna Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Sartain, Elisabeth M., *Celaleddin Suyuti'nin Hayatı*, (çev.: Nureddin Hasan), Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Şengül, İdris, Ulumu'l-Kur'ân Konusu Olarak Nâsîh ve Mensûh, *Diyanet İlmî Dergi*, 38/3, 2002, 91-112.
- Şimşek, M. Sait, *Kuran'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1991.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *Sünenü't-Tirmizi*, thk. ve şerh Ahmed Muhammed Şakir, Mustafa el-Babi el-Halebi, Kahire 1978/1398.
- Yiğit, İsmail, "Muhtâr es-Sekâfî", *DİA*, TDV Yayınları, Ankara 2006, XXXI, 54-55.
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirun*, III, Mektebetu Vehbe, Kahire ts.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Matbaa-i Âsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekahu, Kahire ts.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, II, Matbaa-i Âsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekahu, Kahire ts.

EKLER

EK 1. Mensûh Olduğu Söylenen Ayetlerin Çizelgesi

Sıra Nu	Sûre Nu	Sûrenin Adı	İbn-i Hazm	Nehâs	İbn-i Selâme	Abdulkâhir	İbn-i Berekât	İbn 'ul Cevzî	Suyûtî	Kermî	Uchûrî	Celâleyn Tefsîri
1	2	Bakara	26	30	26	18	26	37	7	26	26	7
2	3	Âl-i İmrân	5	3	5	-	5	10	1	5	5	2
3	4	Nisâ	24	10	24	9	24	26	5	22	22	7
4	5	Mâide	9	7	9	4	9	9	-	9	9	4
5	6	En'âm	14	5	14	4	14	18	-	14	14	5
6	7	A'râf	2	1	1	1	1	3	-	2	3	1
7	8	Enfâl	6	8	6	5	6	8	1	6	6	5
8	9	Tevbe	7	9	7	3	7	9	1	7	7	1
9	10	Yûnus	4	1	5	-	5	6	-	6	5	1
10	11	Hud	2	1	3	-	3	4	-	4	4	-
11	12	Yusuf	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
12	13	Ra'd	2	-	2	-	2	2	-	2	2	-
13	14	İbrâhim	1	-	1	-	1	-	-	1	1	2
14	15	Hicr	5	2	4	-	4	5	-	4	4	3
15	16	Nahl	5	2	3	2	3	5	-	3	3	3
16	17	İsrâ	3	3	2	-	2	4	-	2	3	1
17	18	Kehf	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
18	19	Meryem	5	-	3	-	4	5	-	4	4	-
19	20	Tâ hâ	3	-	3	-	3	2	-	3	3	1
20	21	Enbiya	2	1	2	-	2	-	-	2	2	-
21	22	Hacc	2	4	3	-	3	2	-	3	3	1
22	23	Müminun	2	1	2	-	2	2	-	2	2	1
23	24	Nûr	7	4	6	4	6	7	1	7	6	2
24	25	Furkan	2	1	2	-	2	3	-	2	2	-
25	26	Şu'arâ	1	1	1	-	1	1	-	1	1	2
26	27	Neml	1	-	1	-	1	1	-	1	1	1
27	28	Kasas	1	1	1	-	1	1	-	1	1	-

28	29	Ankebût	1	1	1	1	1	2	-	2	1	-
29	30	Rum	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
30	31	Lokman	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-
31	32	Secde	1	1	1	-	1	1	-	1	1	1
32	33	Ahzab	2	2	2	1	2	3	1	2	2	-
33	34	Sebe'	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
34	35	Fatır	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
35	36	Yasin	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
36	37	Saffat	4	1	4	-	4	4	-	1	1	-
37	38	Sad	2	3	2	-	2	2	-	2	2	-
38	39	Zümer	7	-	7	-	5	7	-	6	6	-
39	40	Mü'min	2	-	2	-	2	1	-	3	3	-
40	41	Fussilet	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
41	42	Şûrâ	8	5	8	2	8	9	-	8	8	2
42	43	Zuhruf	2	1	2	1	2	2	-	2	2	1
43	44	Duhân	1	-	1	-	1	1	-	1	1	1
44	45	Câsiye	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1
45	46	Ahkaf	2	1	2	-	2	2	-	2	2	-
46	47	Kıtal	2	2	1	1	1	2	-	2	2	-
47	50	Kâf	2	1	2	-	2	1	-	2	2	1
48	51	Zariyat	2	2	2	1	2	2	-	2	2	-
49	52	Tur	1	1	1	-	1	3	-	2	1	-
50	53	Necm	2	1	2	-	2	2	-	2	2	1
51	54	Kamer	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-
52	56	Vakıa	1	-	1	-	1	-	-	1	1	-
53	58	Mücâdele	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1
54	59	Haşr	1	1	-	1	-	1	-	1	1	-
55	60	Mümtehine	3	4	3	1	3	4	1	3	3	3
56	64	Teğabun	-	-	-	-	-	1	-	1	1	-
57	68	Kalem	2	-	2	-	2	2	-	2	2	-
58	70	Me'âric	1	-	2	-	2	2	-	2	2	1
59	73	Müzzemmil	6	2	6	1	6	4	1	6	6	2
60	74	Müddessir	1	-	1	-	1	1	-	1	1	-
61	75	Kıyame	1	-	1	-	1	-	-	1	1	-

62	76	Dehr	2	1	3	-	3	3	-	3	3	-
63	80	Abese	1	-	3	-	1	1	-	1	1	-
64	81	Tekvir	-	-	1	-	1	1	-	1	1	-
65	86	Târık	1	-	1	-	1	1	-	1	1	1
66	87	A'la	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
67	88	Ğâşiye	1	1	1	1	1	1	-	1	1	1
68	94	İnşirah	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
69	95	Tin	1	-	1	-	-	1	-	1	1	-
70	103	Asr	1	-	1	-	1	-	-	1	1	-
71	107	Maun	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
72	109	Kafirûn	1	-	1	2	1	1	-	1	1	1
TOPLAM			214	134	213	66	210	247	20	218	213	68

EK 2. Kur'ân'da Nesh Konusunda Müstakil Eser Yazarlar

1-Katade b. Diâme es-Sedûsî (v. 118/736.)Eseri, “*Kitabu'n-Nâsîh ve'l-Mensûh fî Kitabillah*”

2-Ebû Bekr Muhammed b.Müslim b. Şihâb ez-Zührî(v. 124/742). Eseri, “en-Nâsîh ve'l-Mensûh”.

3-Atâ b. Müslim (v. 135/752).

4-Ebû'n-Nadr Muhammed b. es-Sâib el-Kelbî (v. 146/763)

5-Ebû'l-Hasan Mukatil b. Süleyman b. Bişr el-Belhî (v.150/767).

6-Ebû Ali el-Hüseyn b. Vakid el- Mervezî (v. 159/776)

7-Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem (v. 182/798).

8-Abdullah b. Abdirrahman el-Esamm (h. ikinci asır)

9-İsmail b. Ziyâd (veya Ebî Ziyâd) (h. ikinci asır)

10-Dârim b. Kabisa et-Temimî ed-Dârimî(İmam Rıza'nın talebelerinden)

11-Ebû Nasr Abdulvehhâb b. Atâ el-İclî el-Haffâf(v. 204/819)

12-Ebû Muhammed Haccâc b. Muhammed el-A'var (v. 206/821)

13-Ebû Ubayd b. Kasım b. Sellâm el-Herevî (v.224/839)

14-Ebû Muhammed b. Hasen b. Fudâl el-Kûfî (v.224/839)

15-Muhammed b. Sa'd el-'Avfî(v. 230/844). Taberi'nin hocalarından.

16-Ca'fer b. Bişr b. Ahmed es-Sekafî el-Mu'tezilî (v. 235/849)

17- Ebû'l-Hâris Süreyc b. Yûnus b. İbrâhim el-Mervezî (v. 236/850)

18- Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (v. 241/855)

19- Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (v. 275/888)

20-Muhammed b. İsmail et-Tirmizî (v. 280/893)

21-Ebû İshak İbrâhim b. İshak el-Harbî (v. 285/898)

22-Ebû Müslim İbrâhim b. Abdillâh b. Mâiz el-Keccî(v. 292/904)

23-el-Hüseyn b. Mansur el-Hallâc (v.309/921)

- 24-Ebû Bekr Abdillâh b. Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî (v.316/928)
- 25-Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Ahmed b. Süleyman ez-Zübeyrî (v. 317/929)
- 26-Ebû Ca'fer Ahmed b. İshak b. Behlul et-Tennûhî (v. 318/930)
- 27-Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Hazm (v. 320/932).Eseri, “*en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'ân*”.
- 28-Ebû Bekr Muhammed b. Osman eş-Şeybânî (v. 322/933)
- 29-Ebû Bekr b. Muhammed b. Kasım el-Enbârî (v. 336/947)
- 30-Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Ca'fer (İbnu'l-Munâdî) (v. 336/947)
- 31-Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhâs (v. 338/949). Eseri, “*en-Nâsih ve'l-Menhûs fi'l-Kur'âni'l-Kerîm mimmâ Uctumia aleyhi ve Uhtulife fihi ani'l-Ulemâ' min Ashabı Rasulillahve't-Tabîin ve'l-Fukahâ' ve Şerhu mâ Zekerûhu Beyyinen ve mâ fihi mine'l-Lugati ve'n-Nazar*”
- 32-Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Burduû el-Mu'tezilî (v. 350/961)
- 33-Ebû'l-Hakem Munzir b. Said el-Bellûtî el-Endelûsî (v. 355/965)
- 34-Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Muhammed en-Neysabûrî (v. 368/978)
- 35-Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh el-Kummî (v.381/991)
- 36-Ebû Ali Muhammed b. Ahmed b. Cüneyd (v. 381/991)Neshi reddedenlerden olup eseri, “*el-Fash alâ men Ecâze'n-Nesh*”
- 37-Ebû'l-Mutarrîf Abdurrahman b. Muhammed b. İsâ b. Futays (v. 402/1011)
- 38-Ebû'l-Kasım Hibetullah b. Selâme ed-Darîr (v. 410/1019).
- 39-Ebû Mansûr Abdulkahir b. Tahir el-İsferayînî (v. 429/1037). Eseri, “*en-Nâsih ve'l-Mensûh*”.
- 40-Ebû Muahmmmed Mekkî b. Ebi Talib el-Kaysî (v. 437/1045). Eseri, “*el-İdâh li Nâsihi'l-Kur'ân ve Mensûhi ve Marifetu Usûlihi ve İhtilafu'n-Nâsi fihi*”.
- 41-Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm ez-Zâhiri (v. 456/1063)
- 42-Ebû'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî (v. 474/1081)
- 43-Abdumelik b. Hubeyb (v. 489/1095)

44-Ebû Abdillâh Muhammed b. Berekât b. Hilâl es-Saîdî (v. 520/1126). Eseri, “*el-İcâz fî Ma’rifeti mâ fî’l-Kur’âni min Nâsihin ve Mensûhin*”.

45- Ebû’l-Abbâs el-İsbilî (v. 531/1136)

46-Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Arabî (v. 543/1148)

47-Ebû’l-Kasım Mahmud b. Ebi’l-Hasan en-Nisâbûri el-Gaznevî (v. 550/1155’ten sonra). Eseri, “*el-Mûcez fî’n-Nâsih ve’l-Mensûh*”

48- Ebû’l-Ferâc Abdurrahman b. Ali b. el-Cevzî (v.597/1200). Eserleri, “Nevâsihu’l-Kur’ân”; “*el-Musaffâ bi Eküffî Ehli’r-Rusûh bi Mikdari’n-Nâsih ve’l-Mensûh*”

49-Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed (İbnu’l-Hisar) (v. 611/1214). Eseri, Suyûtî’nin kaynakları arasındadır.

50-İbnu’ş-Şevvâş Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (v. 619/1222)

51-Muhammed b. Mutahhar b. Yahya b. el-Murtazâ el-Mehdî ez-Zeydî (v. 728/1327). Eseri, “*Ukûdu’l-Kiyân fî’n-Nâsih ve’l-Mensûh fî’l-Kur’ân*”

52-Şerafuddin Hibetullah b. Abdirrahîm b. İbrâhim-İbnu’l-Bârizî- (v. 738/1337). Eseri, “*Nâsihu’l-Kur’âni’l-Azîz ve Mensûhu.*”

53-Yahyâ b. Abdillâh b. Abdilmelik el-Vasitî (v. 738/1337)

54-Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Zengî el-İsferâyinî (v. 747/1346)

55- Ali b. Şihabuddin el-Hemedânî (v. 786/1384)

56-Abdurrahman b. Muhammed el-Atâikî el-Halebî (v. 790/1388)

57-Ahmed b. el-Mutevvec el- Bahrânî (v. 836/1432)

58- Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (v.852/1448)

59-Şihabuddin Ahmed b. İsmail b. Ebî Bekr b. Bureyde el-Ebşîtî (v. 883/1478)

60- Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (v. 911/1505). Neshle ilgili kitabı günümüze ulaşmamıştır.

61-Mer’î b. Yûsuf b. Kudame el-Kermî (v. 1033/1623). Eseri, “*Kalâidu’l_Mercân fî’n-Nâsih ve’l-Mensûh mine’l-Kur’ân*”

62-Atiyyetullah b. Atiyye el-Uchurî (v. 1190/1776). Eseri, “*İrşâdu’r-Rahmân li Esbâbi’n-Nuzûl ve’n-Nesh ve’l-Müteşâbih mine’l-Kur’ân*”

63-Muhammed b. Selâme b. Abdi’l-Halik b. Hasan er-Reşidî (v. 13008/1882). Eseri, “*Umdetu’l-Beyân fi Zübdeti Nevâsihi’l-Kur’ân*”

64-Abdurrahman b. Muhammed el-Karadâğî el-Kürdî (v. 1335/1916). Eseri, “*et-Tibyân fi’n-Nâsih ve’l-Mensûh*”

Nesh ile ilgili ölüm tarihleri tespit edilemeyen müellifler de vardır. Bunlar ise;

1-el-Haris b. Abdirrahman

2-Hişam b. Ali b. Hişam

3- Ebû İsmail ez-Zebidî

4-İsâ el-Celûdî

5- Kemâluddîn b. Muhammed el-İbadî en-Nasirî

6-el-Muzaffer b. Huseyn b. Hüzeyme

7-Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-İsferâyinî

Çağımızda Kur’ân’da nesh konusunda yazılmış eserler ise ;

1-Muhammed es-Seyyid Yûsuf Ebû Tâhâ. Eseri, “*Risaletun fî Mebâhisi’n-Nesh*”

2-Osman Ahmed Murayzık. Eseri, “*en-Nesh: Bahsun ve Tahlil*”

3-Dr. Mustafa Zeyd. Eseri, “*en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*”.

4-Muhammed Hamza. Eseri, “*Dirasâtu’l-İhkâm ve’n-Nesh fi’l-Kur’ân’il-Kerîm*”.

5-Ali Hasan el-Arîd. Eseri, “*Fethu’l-Mennân fî Neshi’l-Kur’ân*”.

6-Şa’bân Muhammed İsmail. Eseri, “*Nazariyetu’n-Nesh fi’ş-Şerâyii’s-Semaviyye*”.

7-Muhammed Mahmûd Ferğalî. Eseri, “*en-Nesh beyne’n-Nefy ve’l-İsbât*”.

8- Abdu’l-Muteâl el Cebrî. Eseri, “*en-Nesh fi’ş-Şerîati’l-İslâmiyye*”.

9-Muhammed Salih Ali Mustafa. Eseri, “*en-Nesh fi’l-Kur’âni’l-Kerîm*”.

EK 3. Seyf, Kıtal, Cihad ve Berâe Ayetiyle Mensûh Olan Ayetler.

Sıra No:	وهذا قبل الأمر بالقتال	وهذا منسوخ بآية السيف	وهذا قبل الأمر بالجهاد	وهذا منسوخ بآية براءة
1	Âl-i İmran: 3/20	Nisâ: 4/90	Hicr: 15/94	Bakara: 2/190
2	Nisâ: 4/80	Nisâ: 4/91	Şûrâ : 42/15	Mâide : 5/2
3	En'âm: 6/66	Mâide: 5/13	Şûrâ : 42/48	
4	En'âm: 6/70	En'âm: 6/159	Duhân : 44/59	
5	En'âm: 6/107	Enfâl: 8/61	Câsiye : 45/14	
6	En'âm: 6/112	Yûnus: 10/41	Kâf : 50/45	
7	A'râf: 7/180	Hicr: 15/85	Necm: 53/29	
8	Hicr: 15/3	Târık: 86/17	Mümtehine: 60/8	
9	Nahl: 16/82		Ğâşiye: 88/22	
10	Nahl: 16/125			
11	İsra: 17/54			
12	Tâ hâ: 20/130			
13	Hac: 22/68			
14	Mü'minûn: 23/96			
15	Neml: 27/92			
16	Secde: 32/30			
17	Zuhruf: 43/89			
18	Me'âric: 70/5			
19	Müzzemmil: 73/10			
Toplam 38	19	8	9	2

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Muhammed Emin DOĞRU
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum/1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bölümü
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	2003-2007 İmam-Hatip (Erzurum-Köprüköy İlçe Müft.) 2009-2010 Din Kült ve Ahl. Bil. Öğrt. (Erzurum-Köprüköy İlçe Milli Eğitim Müd.) 2010-2011 Din Kült ve Ahl. Bil. Öğrt. (Kars-Sarıkamış İlçe Milli Eğitim Müd.) 2011-201? Din Kült. ve Ahl. Bil. Öğrt. (Erzurum-Palandöken İlçe Milli Eğitim Müd.)
İletişim	
E-Posta Adresi	memincandogru@gmail.com
Tarih	20/07/2015